МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АЕРОКОСМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім. М. Є. ЖУКОВСЬКОГО
«ХАРКІВСЬКИЙ АВІАЦІЙНИЙ ІНСТИТУТ»

До дня науки в Україні та з нагоди 25-річчя
гуманітарно-правового факультету
Національного аерокосмічного університету
ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ
науково-практичної конференції
«Міждисциплінарний дискурс: стійкість критичної інфраструктури»
14 травня 2024 р.

To the Day of Science in Ukraine and on the Occasion
of the 25th Anniversary of Humanitarian and Legal Faculty
of National Aerospace the University M. Ye. Zhukovsky
"Kharkiv Aviation Institute"

ABSTRACTS OF REPORTS
Scientific and Practical Conference
"Interdisciplinary Discourse: Sustainability of Critical Infrastructure"
May 14, 2024

Харків 2024

УДК 351.863 (063) **doi: https://doi.org/10.32620/IDSCI.24**

Затверджено рішенням засідання кафедри права гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» (протокол № 11 від 11 квітня 2024 р.)

Затверджено Вченою радою Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» (протокол № 11 від 22.05.2024 р.)

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ:

Голова Оргкомітету:
- **Олексій ЛИТВИНОВ** – доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник освіти України, в. о. ректора Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут».

Заступники голови Оргкомітету:
- **Володимир ПАВЛІКОВ** – доктор технічних наук, професор, проректор з наукової роботи Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», голова Ради проректорів з наукової роботи закладів вищої освіти України,
- **Микола НЕЧИПОРУК** – доктор технічних наук, професор, заслужений працівник освіти України, голова Вченої ради Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут».

Члени Оргкомітету:
- **Janis GRASIS** – доктор філософії у галузі права, професор, професор факультету Соціальних наук Ризького університету імені Страдіня (м. Рига, Латвійська Республіка),
- **Aleksandar IVANOVIC** – доктор філософії у галузі права, професор кримінології, професор юридичного факультету Університету Чорногорії, радник з питань освіти і науки в Управлінні поліції Чорногорії (м. Подгорица, Чорногорія),
- **Володимир ТРОФИМЕНКО** – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, заступник Голови Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України,
- **Ігор ЗЕЛІНСЬКИЙ** – державний службовець другого рангу, заступник голови Державної авіаційної служби України,
- **Сергій МЕЛЬНИК** – бригадний генерал юстиції, доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник освіти України, начальник Військово-юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, начальник Харківського гарнізону,
- **Ганна СПІЦИНА** – докторка юридичних наук, професорка, перша заступниця директора Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України,
- **Михайло МОЖАЄВ** – доктор технічних наук, директор Науково-дослідного центру судової експертизи у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності Міністерства юстиції України,
- **Олександр ДЗЬОБАНЬ** – доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
- **Василь СТРАТОНОВ** – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, професор кафедри національного, міжнародного права та правоохоронної діяльності Херсонського державного університету,
- **Алла БЛАГА** – докторка юридичних наук, доцентка, професорка кафедри цивільного та кримінального права і процесу юридичного факультету Чорноморського національного університету імені Петра Могили,
- **Михайло РОМАНОВ** – кандидат юридичних наук, доцент, член Української Гельсінської спілки з прав людини, член Харківської правозахисної групи, член робочої групи підкомітету Верховної ради України з питань діяльності Державної пенітенціарної служби України,

- **Володимир СЕЛЕВКО** – кандидат філософських наук, доцент, завідувач відділу аспірантури і докторантури Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»,
- **Світлана ШИРОКА** – кандидатка філософських наук, доцентка, в. о. декана гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»,
- **Ольга ПРОЦЕНКО** – докторка філософських наук, професорка, завідувачка кафедри філософії та суспільних наук гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»,
- **Віталій ПАВЛИКІВСЬКИЙ** – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри права гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»,
- **Вікторія РИЖКОВА** – кандидатка філологічних наук, професорка, завідувачка кафедри прикладної лінгвістики гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»,
- **Юрій ГУЛИЙ** – кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри психології гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»,
- **Олександра БАКАНОВА** – кандидатка наук з фізичного виховання і спорту, завідувачка кафедри фізичного виховання, спорту та реабілітації гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»,
- **Алла ПРИЛУЦЬКА** – кандидатка філософських наук, доцентка, завідувачка кафедри документознавства та української мови гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»,
- **Ірина ШУЛЬГА** – кандидатка педагогічних наук, доцентка, завідувачка кафедри іноземних мов гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»,
- **Наталія ФІЛІППЕНКО** – докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри права гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»,
- **Анатолій СТЕПАНЮК** – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри права гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», Голова координаційного бюро з кримінально-виконавчого права Національної академії правових наук України,
- **Світлана ГУЦУ** – кандидатка юридичних наук, доцентка, професорка ХАІ, доцентка кафедри права гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», заступниця декана гуманітарно-правового факультету.

Відповідальний секретар Оргкомітету:
Сергій ЛУКАШЕВИЧ – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», заступник завідувача кафедри з наукової роботи.

Технічний секретар:
Тетяна ЛАЗАРЕВА – старша лаборантка кафедри права гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного університету імені М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут».

Міждисциплінарний дискурс: стійкість критичної інфраструктури [Електронний ресурс] : тези доповідей науково-практичної конференції, 14 травня 2024 року, Харків / Міністерство освіти і науки України, Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут». - Харків : ХАІ, 2024. – 185 с.

До збірника увійшли тези доповідей учасників Науково-практичної конференції, присвяченої до дня науки в Україні та з нагоди 25-річчя гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут».

Розраховано на наукових працівників, викладачів, здобувачів вищої освіти.

Адреса редакційної колегії:
61070, Україна, м. Харків, вул. Манька, 17
Національний аерокосмічний університет
ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»

Тези поширюється в електронному вигляді.

Тези доповідей відтворені з авторських оригіналів.

Матеріали викладено в авторській редакції з незначними коректорськими правками.
Відповідальність за точність поданих фактів, цитат,
цифр і прізвищ несуть автори та їх наукові керівники.

Деякі доповіді та повідомлення мають дискусійний характер, оскільки в них висловлюється особиста думка автора, яка не завжди збігається з поглядами членів редколегії.

© Національний аерокосмічний університет
ім. М. Є. Жуковського «ХАІ», 2024

ЗМІСТ

Литвинов О.
Вітальне слово 8
Grasis J.
Привітання учасникам конференції 9
Ivanovic A.
Привітання учасникам конференції 11
Білоха А.
Зв'язок статей 185 та 194-1 кримінального кодексу України в контексті крадіжки трансформаторної оливи з силових трансформаторів трансформаторних підстанцій 13
Блага А., Козаренко Н., Мовчан С.
До питання стійкості об'єктів охорони здоров'я і соціального захисту в умовах воєнного нападу РФ 17
Гладкова Є.
Міжнародна протидія кримінальному сепаратизму 24
Гончаренко М., Гордеюк А.
Пропозиції до вдосконалення законодавчого врегулювання сектору безпеки і оборони у контексті критичної інфраструктури 31
Гордеюк А., Стрельцова А.
Проблеми правової охорони та захисту майнових прав під час военного стану в Україні 34
Гуцу С., Шестак О.
Право працівника на відключення в законодавстві країн європейського союзу 39
Данильян О., Дзьобань О.
До проблеми міждисциплінарності сучасної науки 45
Дяченко З., Гордеюк А.
Особисті немайнові права фізичної особи: особливості їх здійснення та захисту у мирний час та під час повномасштабного вторгнення РФ в Україну 54
Єрофєєнко Л., Тищенко А.
Щодо правової охорони української вишивки як символу національної ідентичності в Україні 60
Калюжний Д.
Правові засади використання ікт в правоохоронній діяльності: європейський досвід 64

Каніщев Г., Тур І.
Критична інфраструктура тимчасово окупованих
територій України в українському законодавстві 69
Кобзіна А.
Звільнення від відбування покарання з випробуванням осіб,
засуджених за вчинення кримінальних проступків 74
Корнілов Д., Гордеюк А.
Вплив діяльності міжнародної організації праці
на розвиток інституту соціального діалогу в Україні 77
Лазарева Т., Гордеюк А.
Правове регулювання протидії тероризму у галузі
цивільної авіації на міжнародному та національному рівнях 82
Ніколаєнко Б., Пуха М.
Створення системи професійної кваліфікації сфери безпеки
та стійкості критичної інфраструктури..... 88
Нор В.
Правове забезпечення кібербезпеки інформаційних
ресурсів електронного урядування 94
Охрамович С., Ємець В., Філіпенко Н.
Екстремізм як соціальний феномен 97
Павліківський В., Селевко В.
Правове забезпечення функціонування реєстру
об'єктів критичної інформаційної інфраструктури
у банківській системі України та кримінальна
відповідальність за несанкціоноване втручання в його роботу 100
Распутній Д., Павліківський В.
Новели мобілізаційного законодавства та вплив
на відносини в комерційному секторі економіки..... 104
Степанюк А.
Компоненти критичної інфраструктури 109
Трофименко В.
Актуальні проблеми стійкості критичної інфраструктури 113
Федосенко Н.
Інновації у цивільних правовідносинах під час
дії воєнного стану: роль електроних договорів..... 118
Filipenko N., Lukashevych S.
Ukrainos švietimo erdvė kaip nacionalinio saugumo elementas 124

Filipenko N., Spitsyna H., Ivanović A.
Certain issues of applying artificial intelligence and information communications technologies in preventing cyberterrorist attacks on critical infrastructure facilities 126
Філіпенко Н., Лукашевич С.
Безпека транспортного забезпечення як секторальна проблема стійкості критичної інфраструктури 130
Халюзов Є., Остропілець В.
Окремі аспекти здійснення правосуддя як частини критичної інфраструктури 137
Хлистун Ю.
Проблемні аспекти здійснення правосуддя в умовах «повного блекауту» 142
Шевченко Н., Лукашевич С.
Шкідливий вплив на довкілля в результаті ударів по об'єктах критичної інфраструктури 148
Широка С.
Ціннісний менеджмент у забезпеченні стійкості функціонування університету в кризових умовах 153
Щиров О.
Корупція: від внутрішньої загрози до національної безпеки 159
Юрченко В., Лукашевич Д.
Екологічна сталість міст 162
Язан Н., Філіпенко Н.
Засади безпеки навчальних закладів України як елементу сектору критичної інфраструктури 170
Яценко В., Лукашевич С.
Щодо перспектив відкриття повітряного простору України в умовах воєнного стану 177
Учасники конференції 184

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Олексій ЛИТВИНОВ
доктор юридичних наук, професор,
в. о. ректора Національного аерокосмічного університету
ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»

ШАНОВНІ КОЛЕГИ!

Від себе особисто та за дорученням колективу Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» щиро вітаю учасників та гостей науково-практичної конференції, присвяченої дню науки в Україні та з нагоди 25-річчя гуманітарно-правового факультету – «Міждисциплінарний дискурс: стійкість критичної інфраструктури» із початком роботи цього представницького форуму!

На моє глибоке переконання сучасне наукове пізнання потребує саме міждисциплінарних досліджень, спрямованих на синергетичне поєднання різних методологій та методичного інструментарію як запоруки отримання інноваційних результатів.

Актуальність дискурсу, майданчиком якого є цей науковий форум, підтверджується насамперед тими викликами та загрозами, що постали в сфері забезпечення національної безпеки України в зв'язку з триваючою військовою агресією російської федерації проти нашої країни. Стійкість та безпека критичної інфраструктури при цьому виступають запорукою сталому функціонуванню як держаних інституцій, так і важливою умовою життєзабезпечення та життєздатності держави та суспільства в цілому.

Впевнений, що започаткований на цій конференції обмін думками та ідеями стане важливим підґрунтям пошуку шляхів удосконалення як загальних, світоглядних засад стійкості критичної інфраструктури, так і презентації новаторських ідей та підходів до розробки дієвих заходів вирішення секторальних проблем стійкості, сталого розвитку та безпеки критичної інфраструктури України. Переконаний, що потужний науковий потенціал усіх учасників цієї конференції надасть можливість модернізувати вітчизняну систему стійкості критичної інфраструктури й вивести її на найвищий європейський рівень. Професійна дискусія та обмін досвідом дадуть новий імпульс подальшому удосконаленню вітчизняної безпекової системи та ефективному використанню її можливостей.

Бажаю учасникам та гостям науково-практичної конференції «Міждисциплінарний дискурс: стійкість критичної інфраструктури» плідної роботи та нових творчих здобутків в ім'я процвітання нашої країни!

СЛАВА УКРАЇНІ!

By Janis Grasis,
PhD in Law, Professor, Faculty of Social Sciences,
Riga Stradins University (Riga, Latvia)

Dear colleagues,

As a member of the organizing committee of this conference, it is a great honor for me to be invited to participate in the scientific and practical conference with international participation "Interdisciplinary Discourse: Resilience of Critical Infrastructure."

First of all, I would like to congratulate you on the Day of Science in Ukraine, as well as on the occasion of the 25th anniversary of the Humanities and Law Faculty of the National Aerospace University named after M.E. Zhukovsky "Kharkiv Aviation Institute."

Please accept my congratulations, as 25 years is a significant period of time. The importance of this event is particularly evident due to the ongoing war. Despite attempts by Russian troops to attack Kharkiv, your academic personnel have gathered today to discuss very important issues regarding the resilience of critical infrastructure.

My applause to your brave people who continue to engage in academic discussions when war is approaching Kharkiv. We must pay attention to critical infrastructure. From my point of view, it is important to protect energy, water, food, medical, and, of course, electronic communications. When I watch the news about Ukraine, I often see how Russian rockets destroy these important aspects of infrastructure. This happens frequently in winter when they target energy supply, including heating, to pressure the Ukrainian people to live in unfavorable conditions. However, Ukraine has gained unique experience in surviving under such conditions during the war.

Regarding new joint Ukrainian-European projects, we need to focus on four main areas of assistance envisioned by Europeans. Firstly, financial support for the Ukrainian state. Secondly, support for scientists and students who are forced to leave Ukraine. Thirdly, digital transformation in educational systems. And finally, other support measures.

The war has underscored the need to use digital technologies in educational systems, allowing access to education even during times of war. As a representative of Latvia and its people, I strongly advocate for the continuation of cooperation with the National Aerospace University. named after M.E. Zhukovsky "Kharkiv Aviation Institute." And this support remains strong and unwavering. I also collaborate with the Yaroslav Mudryi National Law University, and this cooperation has continued even during the war.

Riga Stradins University is a participant in the joint Ukrainian-Latvian project "Best Practice University: Transformation and Adaptation Process in Challenging Environments." Last year, Professor Natalia Filipenko and other colleagues were in Riga, and we collaborated productively. Such interaction will certainly continue!

I apologize for the insufficient support for Ukraine from NATO countries. I believe that the delay in weapons and other humanitarian aid supplies is regrettable. If any country, whether part of NATO or not, supports Ukraine, as the Baltic countries or

Poland do, there will be no problem in resisting the aggression of the Russian Federation.

My best wishes to all participants of this conference. I hope you will have fruitful discussions, and of course, I wish for this war to end as soon as possible, and for Ukraine to emerge victorious.

Glory to Ukraine!

Яніс Грасіс (Janis GRASIS),
доктор філософії у галузі права, професор, професор факультету
Соціальних наук Ризького університету імені Страдіня
(Рига, Латвійська Республіка)

Шановні колеги, як член організаційного комітету цієї конференції, для мене велика честь бути запрошеним та взяти участь у науково-практичній конференції з міжнародною участю "Міждисциплінарний дискурс: стійкість критичної інфраструктури".

По-перше, я хочу привітати вас з Днем науки в Україні, а також з нагоди 25-річчя гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут».

Прошу прийняти мої вітання, адже 25 років - це значний період часу. Важливість цієї події особливо очевидна через триваючу війну. Незважаючи на спроби російських військ атакувати Харків, ваш академічний персонал сьогодні зібрався, щоб обговорити дуже важливі питання стійкості критичної інфраструктури.

Мої оплески вашим хоробрим людям, які продовжують вести академічні дискусії, коли війна наближається до Харкова. Ми повинні привернути увагу до критичної інфраструктури. З мого погляду, важливо захищати енергетичні, водні, харчові, медичні та, звичайно, електронні зв'язки. Коли я дивлюся новини про Україну, я часто бачу, як російські ракети знищують ці важливі аспекти інфраструктури. Це відбувається часто взимку, вони націлені на енергопостачання, включаючи опалення, щоб тиснути на український народ жити в неблагополучних умовах. Однак Україна здобула унікальний досвід виживання в таких умовах під час війни.

Щодо нових спільних українсько-європейських проектів, нам потрібно зосередитися на чотирьох основних напрямках допомоги, які передбачаються європейцями. По-перше, фінансова підтримка української держави. По-друге, підтримка вчених та студентів, які змушені залишити Україну. Третє - цифрова трансформація у системах освіти. І, нарешті, інші підтримкові заходи.

Війна підкреслила необхідність використання цифрових технологій у системах освіти, що дозволяє отримати доступ до освіти навіть у часи війни. Я, як і весь Латвійський народ, відчуваю необхідність продовжувати співпрацю з Національним аерокосмічним університетом ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут». І ця підтримка залишається міцною та

непохитною. Я також співпрацюю з Національним юридичним університетом імені Ярослава Мудрого, і ця співпраця тривала і під час війни.

Ризький університет імені Страдіня є учасником спільного Україно-Латвійського проєкту «Університет передового досвіду: процес трансформації та адаптації до викликів сучасності» (eng. - Best Practice University: Transformation and Adaptation Process in Challenging Environments)». У минулому році професор Наталія Філіпенко та інші колеги були у Ризі та ми плідно співпрацювали. І така взаємодія обов'язково буде тривати!

Я вибачаюся за недостатню підтримку України з боку країн НАТО. Я вважаю, що затримка поставок зброї та іншої гуманітарної допомоги є прикрою. Якщо будь-яка країна, чи вона входить до НАТО чи ні, підтримуватиме Україну, як, наприклад, країни Балтії або Польща, не буде проблем протистояти агресії російської федерації.

Мої найкращі побажання всім учасникам цієї конференції. Я сподіваюся, що у вас будуть плідні дискусії, і, звичайно, я бажаю, щоб ця війна якнайшвидше закінчилася, і Україна перемогла.

Слава Україні!

Aleksandar Ivanovic,
Doctor of Law, Professor, Adviser in the Directorate
of the Police of Montenegro

Dear Ladies and Gentlemen,

It is my great honor and pleasure to greet you at the beginning of the scientific and practical conference "Interdisciplinary discourse: Resilience of critical infrastructure" organized by "Kharkiv aviation institute".

At the beginning, I would like to express my personal impression that organizing a scientific conference in the time of a terrible enemy aggression against Ukraine is a feat to be respected! And just organizing a scientific conference is the right way to resist aggression. Only a society and a state that promotes and supports science will be able to resist all pressures and therefore armed aggression.

A group of enthusiasts, scientists from "Kharkiv aviation institutes", from which I would single out (although I know that singling out in a collective is not recommended, but I can't resist the impression) prof. Dr. Nataliu Filipenko, at the time of a terrible military aggression, found the strength, effort, commitment, systematicity and expertise to organize a scientific and professional conference. As the topic of the conference, the organizers chose critical infrastructure, which represents one of the contemporary trends in security, but also in other related professions and fields. The 21st century brings great civilizational progress in the form of digitization and connecting people on Earth, but this enormous development also brings security

challenges. The transparency and availability of information, which is primarily intended to facilitate the functioning of the population, also contains the danger of various abuses of the mentioned information. Participants of the scientific conference "Interdisciplinary discourse: Resilience of critical infrastructure" (including me as a proud associate of "Kharkiv aviation institute"), we do not have the ambition that at today's conference, we will reach final and definitive answers to the problem of the resilience of critical infrastructure. However, today's conference will certainly initiate activities to define the issue of the resilience of critical infrastructure, the directions of scientific activity with the aim of its safety, and therefore increased and safer functioning.

Let today's conference be the beginning of a series of activities on the application of science in the area of resilience of crisis infrastructure, where through the presentations and discussions of the participants and finally the publication of the proceedings, the scientific and professional public will find answers and guidelines for solving problems and the effective and efficient functioning of crisis infrastructure. This approach to the problems of any field is the right way to achieve progress and prosperity through science and only through science and nothing else!

Prof. dr Aleksandar Ivanović
Savjetnik u Upravi Policije Crne Gore

Poštovani dame i gospodo,

Predstavlja mi veliku čast i zadovoljstvo da Vas pozdravim na početku scientific and practical konference „Interdisciplinari discource: Resilience of critical infrastrukture“ u organizaciji „Kharkiv aviation institute“.

Odman na početku da saopštim moj lični utisak da organizovanje naučne konferencije u vremenu jedne strašne neprijateljske agresije na Ukrajinu je podvig za poštovanje! A samo organizovanje naučne konferencije je pravi način otpora agresiji. Samo će društvo i država koja ravija i podržava nauku, moći da se odupre svim pritiscima, a samim tim i oružanoj agresiji.

Grupa entizujiasta, naučnika iz „Kharkiv aviation institutes“, od kojih bi izdvojio (iako znam da izdvajanje u kolektivu nije preporučivo, ali ne mogu, a da se ne odagnam utisku) prof. dr Nataliu Filipenko, je u vrijeme jedne strašne vojne agresije, smogla snage, truda, zalaganja, sistematičnosti i stručnosti da organizuje naučno-stručnu konferenciju. Kao temu konferencije, organizatori su odabrali kritičnu infrastrukturu, koja predstavlja jedan od savremenih trendova u bezbjednosti, ali i u drugim povezanim strukama i oblastima. XXI vijek, donosi veliki civilizacioni napredak u vidu digitalizacije i povezivanja ljudi na Zemlji, ali samim taj enormni razvoj nosi u sebi i

bezbjedonosne izazove. Transparentnost i dostupnost informacija, koja je prvenstveno namjena za olakšavanje funkcionisanja stanovništva u sebi sadrži i opasnost za raznorazne zloupotrebe pomenutih informacija. Učesnici naučne konferencije „Interdisciplinari discource: Resilience of critical infrastrukture“ (takođe i ja kao ponosni saradnik „Kharkiv aviation institute“), nemamo ambiciju da ćemo da na današnjoj konferenciji, doći do konačnih i definitivnih odgovora na problematiku koju u sebi sadrži otpornost krizne infrastrukture. Ali, današnja konferencija će sigurno pokrenuti aktivnosti na definisanju problematike otpornosti kritične infrastrukture, pravaca naučnog djelovanja u cilju njene bezbjednosti, a samim tim i povećane i sigurnije funkcionisanosti.

Današnja konferencija neka bude početak niza aktivnosti na primjenu nauke u dijelu otpornosti krizne infrastrukture, gdje će prezentacijama i diskusijama učesnika i na kraju štampanjem zbornika radova, naučna i stručna javnost doći do odgovora i smjernica za rješavanje problematike i efektnog i efikasnog funkcionisanja krizne infrastrukture. Ovakav prisup problematike bilo koje oblasti je pravi način kako naukom i samo i isključivo naukom i ničim drugim, društvo i država mogu doći do napredka i prosperiteta!

Актуальні секторальні проблеми стійкості критичної інфраструктури

Андрій Білоха,
здобувач вищої освіти третього освітньо-наукового рівня (доктор філософії з Права) Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків. Україна
e-mail: a.i.bilokha@khai.edu,
ORCID: 0000-0002-0602-1297

ЗВ'ЯЗОК СТАТЕЙ 185 ТА 194-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ КРАДІЖКИ ТРАНСФОРМАТОРНОЇ ОЛИВИ З СИЛОВИХ ТРАНСФОРМАТОРІВ ТРАНСФОРМАТОРНИХ ПІДСТАНЦІЙ

Анотація: Дослідження присвячено аналізу зв'язку між статтями 185 та 194-1 Кримінального кодексу України у контексті крадіжки трансформаторної оливи з силових трансформаторів трансформаторних підстанцій. Дослідження включає аналіз складу кримінальних правопорушень, передбачених статтями 185 та 194-1 КК України, особливо об'єкту, предмету та суб'єктивної сторони. Окрема увага приділяється правовій кваліфікації дій осіб за даними статтями КК України, а також її практичному застосуванню в судовій практиці. Результати дослідження можуть бути корисні для правоохоронних органів, судових установ та наукових дослідників у сфері кримінального права.

Ключові слова: Кримінальний кодекс України, трансформаторна підстанція, трансформаторна олива, крадіжка, пошкодження об'єктів електроенергетики.

THE CONNECTION OF ARTICLES 185 AND 194-1 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF THEFT OF TRANSFORMER OIL FROM POWER TRANSFORMERS OF TRANSFORMER SUBSTATIONS

Abstract: The study is devoted to the analysis of the connection between articles 185 and 194-1 of the Criminal Code of Ukraine in the context of theft of transformer oil from power transformers of transformer substations. The study includes an analysis of the composition of criminal offenses provided for by Articles 185 and 194-1 of the Criminal Code of Ukraine, especially the object, subject and subjective side. Special attention is paid to the legal qualification of actions of persons according to these articles of the Criminal Code of Ukraine, as well as its practical application in judicial practice. The results of the research can be useful for law enforcement agencies, judicial institutions and scientific researchers in the field of criminal law.

Keywords: Criminal Code of Ukraine, transformer substation, transformer oil, theft, damage to electric power facilities.

У час, коли Україна протистоїть військовому агресору в особі російської федерації, яка з жовтня 2022 року по березень 2023 року, а також на початку 2024 року нещадно нищила та нищить енергетичну інфраструктуру України, енергетики намагаються виконувати всі можливі дії для швидкого та повного відновлення електромереж задля безперервного та якісного електропостачання споживачів. Проте, у час, коли витрачаються колосальні кошти на усунення наслідків військової агресії росії – зовнішнього ворогу, протиправні дії, спрямовані на пошкодження електрообладнання та погіршення сталої роботи енергосистеми України, вчиняються самими ж громадянами, які восени та взимку, як і інші, по 12 годин на добу перебували в некомфортних умовах через вимушені відключення електроенергії споживачам для стабілізації об'єднаної енергосистеми Україні. Особами зухвало вчинюються крадіжки електроенергетичного майна, чим не тільки наносять збитки державі, а й завдають дискомфорту усім споживачам, які з моменту виходу з ладу силових трансформаторів на трансформаторних підстанціях до завершення відновлювальних робіт, не мали змоги користуватися гарантованим їм благом унаслідок протиправних дій осіб.

Тому темою даних тез є дослідження поєднання двох норм Кримінального кодексу України, а саме статті 185 та статті 194-1.

Статтею 185 КК України передбачено кримінальну відповідальність за таємне викрадення чужого майна [2]. Суб’єктами власності, у відповідності до статей 324-327 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), виступають народ України, фізичні та юридичні особи, держава, територіальні громади.

Стаття 13 Конституції України проголошує рівність усіх суб'єктів права власності перед законом і рівне забезпечення захисту їх права державою. При цьому статею 41 Конституції України гарантоване право кожного володіти, користуватись і розпоряджатися своєю власністю. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право власності є непорушним [1]. Тому ніхто не може бути протиправно позбавлений цього права чи обмежений у його здійсненні (ст. 321 ЦК України) [4].

Варто зазначити, що об'єктом кримінального правопорушення за статтею 185 КК України правовідносини, що регулюють право власності, а предметом є будь-яка власність в незалежності від суб'єкта володіння та користування.

Об'єктом за статтею 194-1 КК України вважаються відносини власності з належності об'єктів електроенергетики (при їх руйнуванні) і використання цих об'єктів (при пошкодженні таких об'єктів). Також додатковим об'єктом є безпечне функціонування цих об'єктів і безпека життя людей.

Предметом кримінального правопорушення за статтею 194-1 КК України є об'єкти електроенергетики.

Згідно з пп. 52 п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про ринок електричної енергії» від 13.04.2017 № **2019-VIII, об'єктами електроенергетики вважаються** електричні станції (крім ядерних частин атомної електричної станції), електричні підстанції, електричні мережі [3].

Зв'язок вищезазначених двох статей Кримінального Закону розглядається в контексті крадіжки компонентів трансформаторних підстанцій, здебільшого трансформаторної оливи.

За функціональним призначенням трансформаторна олива використовується як діелектрик та охолоджуюча рідина, проте вона також може використовуватись як паливо. Досить часто період крадіжок співпадає із початком посівних кампаній навесні, а також збором урожаю в період кінця літа – початку осені календарного року. Трансформаторна олива використовується як паливо для тракторів, комбайнів, тощо.

Також варто зазначити, що при зливі трансформаторної оливи з бака силового трансформатора (комплектуюча частина трансформаторної підстанції), за умови послідовної і нормальної роботи трансформаторної підстанції, призводить до пошкодження або повного знищення такого об'єкта електроенергетики.

Таким чином ми підходимо до найбільш визначальної частини складу даних кримінальних правопорушень – суб'єктивної сторони.

Із суб'єктивної сторони крадіжка передбачає тільки прямий умисел. Особа усвідомлює, що посягає на чужу власність, таємно вилучає чуже майно, на яке вона не має ніякого права, передбачає спричинення матеріальної шкоди в певному розмірі і бажає завдати таку шкоду.

Обов'язковими суб'єктивними ознаками крадіжки є корисливий мотив – спонукання до незаконного збагачення за рахунок чужого майна та корислива мета – збагатитися самому або незаконно збагатити інших осіб, в долі яких зацікавлений винний.

Безпосередньо прямий умисел при крадіжці, коли особа передбачає настання негативних наслідків своїх дій, дуже доречно і якісно консолідується зі суб'єктивною стороною кримінального правопорушення за статтею 194-1 КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за умисне пошкодження або руйнування об'єктів електроенергетики. При цьому суб'єктивна сторона за даною статтею передбачає, як пряму форму умислу, так і непряму.

У відповідності до ч. 3 ст. 24 КК України, непрямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажала, але свідомо припускала їх настання.

Якщо конкретно говорити про крадіжку трансформаторної оливи, за яку передбачено санкцію статтею 185 КК України, та пошкодженням об'єкта електроенергетики, складовою якого ця олива є, можна констатувати факт ідеального поєднання цих двох статей в формулі кваліфікації таких суспільно-небезпечних діянь за суб'єктивною стороною.

Так як особі-злочинцю для крадіжки трансформаторної оливи потрібні наявні вміння та навички для здійснення такого діяння, технічні знання та обізнаність в принципах роботи об'єктів електроенергетики, які є особливо небезпечними для втручання сторонніх осіб, можна зробити висновок, що такими особами передбачається можливість настання суспільно небезпечних наслідків таких своїх дій, як наприклад пошкодження об'єкту електроенергетики чи повне його знищення.

Така позиція також підтверджується практикою суду в даному питанні. 19 березня 2024 року Недригайлівським районним судом Сумської області винесено вирок по справі № 585/2886/23, яким двох осіб було засуджено до 5 років позбавлення волі кожного. Даними особами було вчинено ряд крадіжок трансформаторної оливи у загальному розмірі 3310 кг, що призвело до виведення з ладу 12 трансформаторних підстанцій, що вплинуло на нормальну роботу електроенергетичної інфраструктури. Дії обвинувачених були кваліфіковані за ч. 4 ст. 185 та ч. 2 ст. 194-1 КК України та підлягали доведенню зі сторони обвинувачення. При цьому обвинуваченими було визнано свою вину в частини таємного викрадення трансформаторної оливи з корисливих мотивів, проте вина щодо пошкодження об'єктів електроенергетики визнаною не була. Дослідивши, надані стороною обвинувачення, докази, заслухавши доводи та думку сторін, суд виніс вирок, яким визнав винними осіб у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 4 ст. 185 та ч. 2 ст. 194-1 КК України, спираючись саме на суб'єктивну сторону статті 194-1 КК України, а саме на форму умислу стосовно настання наслідків у зв'язку із здійсненою крадіжкою трансформаторної оливи [5].

Таким чином, можна зробити висновок про те, що поєднання статей 185 та 194-1 КК України в формулі кваліфікації у випадку крадіжки трансформаторної оливи є гармонійним та логічним за суб’єктивною стороною, що утворює досить тісний зв'язок між зазначеними нормами Кримінального Закону.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР: станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 07.05.2024).
2. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III: станом на 28 берез. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 07.05.2024).
3. Про ринок електричної енергії : Закон України від 13.04.2017 р. № 2019-VIII: станом на 8 берез. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text (дата звернення: 07.05.2024).
4. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV: станом на 27 квіт. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 07.05.2024).
5. Вирок Недригайлівського районного суду Сумської області від 19.03.2024 р. у справі № 585/2886/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/117750727 (дата звернення: 07.05.2024).

Актуальні секторальні проблеми стійкості критичної інфраструктури

Алла Блага,
д.ю.н., доцентка, завідувачка кафедри цивільного та кримінального права і процесу, ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна
e-mail: allablagaya@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4112-6147
Наталія Козаренко,
керівниця мережі громадських приймальнь, Українська Гельсінська спілка з прав людини, м. Київ, Україна
e-mail: natalya.kozarenko@helsinki.org.ua
Сергій Мовчан,
керівник департаменту документування воєнних злочинів Українська Гельсінська спілка з прав людини, м. Київ, Україна
e-mail: movchan.sera@gmail.com

ДО ПИТАННЯ СТІЙКОСТІ ОБ'ЄКТІВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я І СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО НАПАДУ РФ

Анотація: Доповідь присвячена дослідженню питання стійкості об'єктів охорони здоров'я і соціального захисту в умовах воєнного нападу РФ. Зазначено, що з першого дня повномасштабне вторгнення збройних сил РФ на територію України супроводжується масованими обстрілами та руйнуваннями воєнної та цивільної інфраструктури. Це є частиною їх воєнної стратегії і тактики і,

відповідно, вважається грубим порушенням Міжнародного гуманітарного права. Проаналізовані офіційні статистичні дані щодо злочинів за ст. 438 КК України, облікованих протягом 2022 – 4 місяців 2024 року, а також потерпілих від них. Наведені обсяги руйнувань і пошкодження закладів охорони здоров'я та соціального захисту на основі результатів оцінок МОЗ України, документаторів УГПСЛ та аналітичної команди КШЕ. Крім того проаналізовані виклики, з якими стикнулись системи охорони здоров'я і соціального захисту у зв'язку з війною, а також відповідь на ці виклики.

Ключові слова: національна система, інфраструктура, стійкість системи, розвиток системи, соціальний захист, охорона здоров'я.

ON THE QUESTION OF THE STABILITY OF HEALTH AND SOCIAL PROTECTION FACILITIES IN THE CONDITIONS OF A MILITARY ATTACK OF THE RUSSIAN FEDERATION

Abstract: The report is dedicated to the study of the sustainability of health care and social protection facilities under conditions of a military attack by the Russian Federation. It was noted that from the first day, the full-scale invasion of the Russian Federation' armed forces on the territory of Ukraine was accompanied by massive shelling and destruction of military and civilian infrastructure. These actions are the part of military strategy and tactics and, accordingly, is considered as the gross violation of International Humanitarian Law. Official statistical data concerned to crimes, committed under Art. 438 of the Criminal Code of Ukraine, registered during 2022 - 4 months of 2024, as well as data, concerned to the victims are analyzed. The amounts of destruction and damage to health care and social protection institutions are given based on the results of assessments by the Ministry of Health, documenters of the Ukrainian Helsinki Union for Human Rights, and the analytical team of the Kyiv School of Economics. The challenges faced by the health care and social protection systems in connection with the war, as well as the response to these challenges, are analyzed.

Key words: national system, infrastructure, system sustainability, system development, social protection, health care.

З першого дня повномасштабне вторгнення збройних сил Російської Федерації на територію України супроводжується масованими обстрілами та руйнуваннями воєнної та цивільної інфраструктури. Зокрема, шкода завдається об'єктам охорони здоров'я та соціального захисту. Це призводить до того, що населення, зокрема вразливі соціальні групи, позбавляються доступу до задоволення базових соціальних потреб та медичних послуг. До того ж, під час нападів гинуть і травмуються клієнти, пацієнти, лікарі, персонал закладів вказаних сфер, які на той момент працювали або отримували медичні чи соціальні послуги.

Взагалі напади на медичні заклади вважаються грубим порушенням Міжнародного гуманітарного права, зокрема IV Конвенції про закони і звичаї

війни на суходолі та додаток до неї (1907 р.), Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни (1949 р.) та Додаткового протоколу І до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (1977 р.).

Зокрема, відповідно до статті 18 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни (1949 р.) цивільні лікарні, організовані для надання допомоги пораненим, хворим, інвалідам та породіллям, за жодних обставин не можуть бути об'єктом нападу, натомість вони завжди користуються повагою сторін конфлікту й перебуватимуть під їхнім захистом [3].

Що стосується закладів та установ соціального захисту, то в тексті самої конвенції не міститься прямих норм, що відображають заборону нападу на них. Однак статті 52 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (1977 р.) закріплює, що цивільні об'єкти не повинні бути об'єктом нападу або репресалій. При цьому цивільними об'єктами є всі об'єкти, які не є воєнними об'єктами (тобто такими, які через свій характер, розміщення, призначення або використання вносять ефективний вклад у воєнні дії і повне або часткове руйнування, захоплення чи нейтралізація яких за існуючих у даний момент обставин дає явну воєнну перевагу). У разі сумніву в тому, чи не використовується об’єкт, який звичайно призначений для цивільних цілей для ефективної підтримки воєнних дій – передбачається, що такий об’єкт використовується в цивільних цілях [2].

Грубі порушення норм міжнародного гуманітарного права, зокрема у вигляді нападів на цивільні об’єкти охорони здоров’я і соціального захисту, вважаються злочинами як в національному, так і міжнародному кримінальному праві. Так, Кримінальним кодексом України відповідність за такі дії передбачена статтею 438, яка охоплює жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій. У якості обтяжуючої обставини визначено вчинення тих самих діянь, якщо вони поєднані з умисним вбивством [6].

Відповідно до офіційних статистичних даних, протягом 2022 року в Україні за ст. 438 було обліковано 60 387 злочинів, у тому числі 6 013 – поєднаних з умисним вбивством (ч. 2 ст. 438); у 2023 році – відповідно 60 944 та 1 844 злочинів; за 4 місяці 2024 року – 8 569 та 425 злочинів.

Від вказаних злочинів у 2022 році потерпіло 50 913 осіб, у тому числі загинуло – 6 377 осіб. З числа потерпілих – 13 771 жінок та 4 206 дітей. Протягом 2023 року було зареєстровано вже 72 728 потерпілих, з яких 2 688 осіб загинуло; 29 582 потерпілих – особи жіночої статі; 2 590 потерпілих – діти. За 4 місяці 2024 року встановлено 10 228 потерпілих, у тому числі 379 загинуло; 4 956 потерпілих жінок та 86 дітей [5].

Звісно, це узагальнені дані, з яких неможливо визначити, яка кількість злочинів та скільки потерпілих від нападів на об'єкти охорони здоров'я або соціального захисту. Тому Українська Гельсінська спілка з прав людини (далі – УГСПЛ) провела окреме дослідження [5], за результатами якого було встановлено, що з початку повномасштабного вторгнення і станом на 4 січня 2024 року МОЗ обліковано руйнування 1696 об'єктів закладів охорони здоров'я. З них зруйновано – 195 об'єктів, а пошкоджено – 1501 об'єкт. Серед них відновлено повністю – 474 об'єкти та відновлено частково – 383 об'єкти. За географічним розподілом найбільшу кількість закладів охорони здоров'я було пошкоджено чи зруйновано в Харківській (348), Херсонській (204), Донецькій (257) та Миколаївській (165) областях. При цьому найбільша кількість зруйнованих об'єктів – це заклади первинної медичної допомоги (123); лікарні, госпіталі, диспансери (42); на третьому місці – лабораторні центри (16). З числа пошкоджених об'єктів охорони здоров'я 587 – це лікарні, госпіталі, диспансери; 566 – закладів первинної медичної допомоги та 91 – лабораторні центри.

Крім того, у рамках ініціативи «Трибунал для Путіна», УГСПЛ власними силами також здійснює документування воєнних злочинів. Так, для того, щоб якнайповніше задокументувати усі видів злочинів, які вчиняє РФ на території України, УГСПЛ залучила до цієї роботи свої громадські приймальні в 20 регіонах України, які від 24 лютого 2022 року збирають та узагальнюють інформацію, зокрема щодо руйнувань/ пошкоджень медичних закладів. Їм вдалося задокументувати руйнування та пошкодження 461 лікувально-оздоровчих закладів за період з 24 лютого 2022 року по 24 грудня 2023 року. Найбільша кількість таких закладів розташована в прифронтових областях, а саме: в Донецькій області – 94 об'єкти, в Сумській області – 75, в Луганській області – 63, Запорізькій – 59, Миколаївській – 53, Дніпропетровській – 50, Чернігівській - 40 об'єктів. По мірі віддалення від лінії фронту кількість об'єктів медичної інфраструктури, які зазнали руйнувань, зменшується: у Житомирській області – 13, Одеській області – 9, Львівській області – 2 об'єкти, у Вінницькій, Рівненській та Черкаській областях – по 1 об'єкту [1, с. 33].

Як приклад, можна навести ситуацію з Херсонською міською клінічною лікарнею імені Афанасія і Ольги Торопіних. Її територія двічі потрапила у зону ураження "Градів". Вперше, 27 грудня 2022 року, росіяни поцілили в приймальне відділення пологового будинку. Пошкодили дах, дверні отвори, на першому поверху вилетіли всі вікна. Вдруге територію обстріляли у січні 2023 року. Тоді було вибито всі шибки у пральні та харчоблоці. Пробито дах будівлі, яка зараз належить орендаторам. За словами головного лікаря, лише на те, щоб захистити приміщення від подальшого руйнування через негоду, необхідно близько 300-500 тисяч гривень. Крім того, внаслідок систематичних обстрілів міста Херсон втрат зазнав і колектив лікарні. Так, внаслідок удару в районі супермаркету АТБ загинула санітарка фізіотерапевтичного відділення. Ще двох співробітниць поранило – одну легко, а інша дуже довго перебувала у тяжкому стані, довго лікувалася. Також через обстріли міста на Бериславському шосе загинула старша медична сестра відділення реанімації. Під час окупації Херсона представники

російської служби ФСБ викрали керівника цього закладу та десять діб тримали в камері на вулиці Теплоенергетиків [9].

Станом на 24 березня 2024 року УГСПЛ задокументовано руйнування та пошкодження вже 512 закладів охорони здоров'я.

За розрахунками аналітичної команди Київської Школи Економіки, проведеними в рамках Національної ради з відновлення України від наслідків війни, прямі задокументовані збитки від руйнувань об'єктів охорони здоров'я складають $3,12 млрд. Загалом від початку війни пошкоджено або зруйновано щонайменше 1284 заклади охорони здоров'я.

Вказаний розрахунок збитків включає оцінку пошкоджень об'єктів охорони здоров'я, до яких відносяться лікарні, поліклініки, стоматології, консультативно-діагностичні центри, амбулаторії, центри крові, медичні кабінети, лабораторії, медичні склади, бюро судмедекспертиз тощо. Дані про руйнування відповідних закладів охорони здоров'я дослідниками були отримані від Міністерства охорони здоров'я, Мінінфраструктури та з відкритих джерел; для розрахунку втрат використовувалась інформація стосовно балансової вартості кожного з типів об'єктів, а також дані з відкритих джерел щодо ступеня пошкодження об'єктів.

Пошкодження об'єктів сфери охорони здоров'я складають близько 2% від загальної вартості втрат України. За типами об'єктів охорони здоров'я найбільше внаслідок війни зруйновано чи пошкоджено лікарень (426), та амбулаторій (358), при цьому лікарняні заклади складають 76% вартості всіх пошкоджень галузі. Більше половини прямих збитків галузі охорони здоров'я зосереджені в трьох областях – Миколаївський, Донецькій та Чернігівській [4, с. 8-9].

Окрім руйнувань та пошкодження об'єктів медичної сфери, які стали частиною стратегії і тактики російських загарбників, система охорони здоров'я стикнулась і з іншими викликами, як-от: міграція пацієнтів; кадрові проблеми; порушення логістичних зв'язків, і як його наслідок – нестача великої кількості лікарських засобів та обладнання; відсутність повноцінних бомбосховищ у медичних закладах. Але, як зазначають дослідники, попри численні виклики системі охорони здоров'я вдалося вистояти та знайти відповідь на ці виклики. Так, від початку вторгнення багато ІТ-ініціатив почали створювати сервіси для надання медичної допомоги українцям в режимі онлайн (консультації з лікарем у чаті, телефоном або за допомогою відеозв'язку); продовжила діяти програма медичних гарантій, а для медичних закладів на окупованих територіях і в зоні бойових дій передбачені окремі пакети; ЄС успішно скоординував понад 1000 медичних евакуацій українських пацієнтів через свій механізм цивільного захисту, щоб надати їм спеціалізовану медичну допомогу в лікарнях по всій Європі. Також низка європейських країн оголосила про партнерство у сфері зміцнення системи громадського здоров'я України, на що вже виділено $ 5 млн. З початку повномасштабної війни на потреби системи охорони здоров'я України перераховано понад 4 млрд грн [7].

Система соціального захисту також значно постраждала внаслідок війни, що призвело, зокрема, до:

- зростання навантаження на систему соціальної підтримки та соціального страхування населення через постійне збільшення кількості громадян, які потребують отримання соціальних, реабілітаційних послуг та виплат при одночасному зменшенні надходжень до державного, місцевого бюджетів та фондів загальнообов'язкового пенсійного та соціального страхування;

- ускладнення верифікації інформації щодо фактичної кількості як дорослих, так і дітей, які потребують соціального захисту та підтримки;

- руйнування об'єктів соціальної інфраструктури, втрати доступу до особистих справ бенефіціарів соціальної підтримки;

- кадрових проблем у сфері соціальної підтримки населення через вимушене переселення великої кількості спеціалістів та низький рівень оплати їх праці (сьогодні середня зарплатня соціального працівника складає приблизно 9 тис. грн, проте він коливається в залежності від громад і може бути нижчим за 6 тис. грн);

- значні міграційні рухи громадян, зміна активної лінії ведення бойових дій та зміна переліку тимчасово окупованих територій, що, серед іншого, ускладнює здійснення соціальних, страхових та пенсійних виплат громадянам;

- погіршення психологічного стану населення та нерозуміння громадянами своїх соціальних прав та зобов'язань під час війни;

- недостатнє покриття громад мережею закладів, які надають соціальні, реабілітаційні послуги під час війни, особливо на територіях масового перебування переселенців;

- унеможливлення отримання громадянами України, які проживають у зоні активних бойових дій чи біля неї, на тимчасово непідконтрольних територіях України, належних їм виплат та соціальних послуг;

- поглиблення вразливості маломобільних груп населення від початку війни [8, с. 3].

За оцінками Київської Школи Економіки, в результаті масштабних бойових дій у різних областях України постраждали 160 об'єктів соціального захисту населення, зокрема зруйновані або пошкоджені соціальні центри, геріатричні установи, санаторії, дитячі табори та дитячі будинки, інтернати, заклади по роботі з бездомними.

За майже два роки повномасштабної війни прямі збитки інфраструктури соціальних послуг, що надаються державою, складають $0,2 млрд (за вартістю заміщення).

Під час аналізу збитків до прямих втрат у методології віднесено руйнування і пошкодження об'єктів соціальної інфраструктури, що знаходяться у підпорядкуванні Міністерства соціальної політики України. Оцінка здійснена на основі даних про руйнування та пошкодження соціальних об'єктів, що надається Міністерством розвитку громад, територій та інфраструктури України.

Найбільшу частку у загальній кількості і вартості пошкоджень складають соціальні центри (48 закладів), санаторії(46 закладів) та інтернати (31 заклад).

Серед соціальних об'єктів задокументовано найменшу кількість зруйнованих чи пошкоджених закладів і відповідно збитків у порівнянні з

іншими інфраструктурними об’єктами в країні. Пошкоджені об’єкти соціального захисту знаходяться у м. Києві та в таких областях: Київська, Донецька, Дніпропетровська, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Луганська, Миколаївська, Сумська, Одеська, Харківська, Херсонська, Чернігівська. Зруйновані об’єкти соціальної сфери знаходяться в Луганській, Донецькій, Дніпропетровській, Запорізькій, Київській, Миколаївській, Сумській, Харківській, Херсонській, Чернігівській областях та в м. Києві [4, с. 9].

Як зазначає Олександра Бетлій, після лютого 2022 р. держава продовжила фінансувати соціальні програми та стимулювати зайнятість, щоб зберегти соціальну безпеку у воєнний час, обмежити зростання бідності та підвищити економічну стійкість країни. Це сталося завдяки успішним переговорам уряду з міжнародними фінансовими та гуманітарними організаціями та іншими країнами щодо забезпечення фінансування таких програм. Інакше уряд не мав би фінансування соціальних видатків, оскільки податкових надходжень було достатньо лише для покриття витрат на оборону та безпеку. Спочатку, після 24 лютого 2022 року, соціальна політика була зосереджена на підтримці ВПО та продовженні інших соціальних виплат, зокрема пенсій, щоб забезпечити певний соціальний захист під час важкої економічної кризи, яка супроводжувала повномасштабну війну. Однак, починаючи з осені 2022 року і особливо з 2023 року, уряд почав переглядати пріоритети своєї соціальної політики, маючи на меті стримувати витрати та сприяти підвищенню економічної активності, якщо це можливо. Ще однією особливістю соціальної політики України у воєнний час стала її подальша цифровізація, коли практично всі операції доступні онлайн [10, с. 26].

Гуманітарна допомога доповнювала українську соціальну політику під час війни. За даними УКГВ ООН, гуманітарні потреби в Україні в березні - грудні 2022 року оцінювалися в 4,29 млрд доларів США, із яких було залучено 3,40 млрд доларів США. Донори підрахували, що їхня допомога охопила 13,9 млн осіб в Україні [10, с.24]. Проте наприкінці 2023 року обсяги надходжень міжнародної допомоги зменшились. Відповідно, є потреба випрацювати та ухвалити комплекс рішень, які б дали змогу максимально ефективно використовувати отримані ресурси. Зокрема, й щодо перегляду діючих програм соціального захисту з позиції їх доцільності та спроможності виконання, що вимагає твердої політичної волі та системного контролю над його впровадженням. Пріоритетними напрямами соціальної політики України залишаються: підвищення рівня пенсійного забезпечення, цифрова трансформація соціальної сфери, соціальна підтримка малозабезпечених та осіб, які потрапили у складні життєві обставини, безбар’єрна інтеграція всіх членів суспільства, зокрема осіб з інвалідністю, інших маломобільних груп у соціально-економічне життя громад [8, с. 5].

Список використаних джерел:

1. Два роки під прицілом. Медичні та освітні заклади, з якими воює Росія / Філіпішина А., Падун В.; за ред. Мовчана С. – К. : УГСПЛ, 2024. – 51 с.

2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 р. – URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

3. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. – URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

4. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на початок 2024 року. – URL : https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/04/01.01.24_Damages_Report.pdf

5. Звітність про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. – URL : https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2

6. Кримінальний кодекс України. – URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

7. Медицина під час війни: з якими викликами стикнулася медична система. Негативні наслідки та позитивні зміни / Андреасян Г. – URL : https://mind.ua/openmind/20255116-medicina-pid-chas-vijni-z-yakimi-viklikami-stiknulasya-medichna-sistema

8. Проект Плану відновлення України : матеріали робочої групи «Соціальний захист». – URL : https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/social-protection.pdf

9. РФ завдавала втрат херсонській лікарні ім. Тропіних більш ніж на п’ять млн гривень / Глєбова В. – URL : https://vgoru.org/prava-lyudini/rf-zavdavala-vtrat-hersonskij-likarni-im-tropinih-bilsh-nizh-na-pyat-mln-griven

10. Соціальна політика в Україні у воєнний час / Бетлій О.; за ред. Мовчан В. – URL : http://www.ier.com.ua/files/Projects/2023/Соціальна%20політика%20в%20Україні.pdf

Актуальні секторальні проблеми стійкості критичної інфраструктури

Євгенія Гладкова,
докторка юридичних наук, старша дослідниця, провідна наукова співробітниця науково-дослідної лабораторії з проблем психологічного забезпечення правоохоронної діяльності ХНУВС,
капітан поліції, м. Харків, Україна
ORCID: 0000-0003-4621-1738
e-mail: jenyagladkova27@gmail.com

МІЖНАРОДНА ПРОТИДІЯ КРИМІНАЛЬНОМУ СЕПАРАТИЗМУ

Анотація. У тезах, на основі аналізу міжнародних нормативно-правових актів, особливо Шанхайських угод, досліджено шляхи протидії кримінальному сепаратизму, у тому числі шляхом активізації міжнародного співробітництва на основі прийняття Міжнародної конвенції про боротьбу із сепаратизмом, яка

дозволяє чітко визначити правові основи мирного утворення новітніх державних утворень.

Ключові слова: кримінальний сепаратизм, етнічні конфлікти, сецесія, іредентизм, міжнародне право, протидія.

З кінця лютого 2014 року Російська Федерація здійснила незаконне та неспровоковане військове вторгнення в Україну, злочинно окупувала території нашої країни, а також брутально організувала збройний сепаратизм на території України. Злочинна діяльність сепаратистів у поєднанні з активною підривною діяльністю та відвертим втручанням рф у внутрішні справи України створюють надзвичайну загрозу суверенітету та територіальній цілісності держави, життю та здоров'ю українського народу.

У ході сепаратистської діяльності її активні учасники здійснили велику кількість суспільно небезпечних діянь, які містять склад злочинів, передбачених Кримінальним кодексом України у розділах: Злочини проти основ національної безпеки України; Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи; Кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи; Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Можна сказати, що дії російських окупантів порушують усі норми КК України.

Міжнародне співтовариство висловило широку солідарність у захисті суверенітету та територіальної цілісності України, в тому числі шляхом прийняття 27 березня 2014 року резолюції Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй «Територіальна цілісність України». Парламентська асамблея Ради Європи також висловила своє ставлення до військової агресії, ухваливши 09 квітня 2014 року резолюцію «Розвиток останніх подій в Україні. Загроза функціонуванню демократичних інститутів», в якій абсолютною більшістю голосів підтримала суверенітет і територіальну цілісність України та рішуче засудила дії рф.

Згідно з положеннями Резолюції № 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 року, а саме визначенням «агресії», дії Росії підпадають під категорію ознак агресії. Також військова агресія Росії була засуджена міжнародним співтовариством, зокрема в Резолюції Парламенту Ради Європи від 9 квітня 2014 року та Резолюції Парламенту ОБСЄ від 1 липня 2014 року.

Російська Федерація також в односторонньому порядку порушила норми і принципи міжнародного права, положення «Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією» 1997 року та Меморандуму про взаєморозуміння з питань безпеки стосовно неядерних держав й Договір про запобігання розповсюдженню ядерної зброї від 5 грудня 1994 р.

Увага світової спільноти до протидії проявам сепаратизму має давні традиції, одним із джерел якого є французька «теорії кордонів». Згідно з Ж. Анселем, «кордони держав відображають стан здоров'я, напруги, гарячковості, слабкості народу» [1, с. 1056]. Самі кордони поділяються на природні, історичні, штучні, справедливі і несправедливі [1, с. 1055]. Вони

можуть зникати під впливом геополітики, як це було при утворенні Югославії [1, с. 1056]. І в XXI столітті в кордонах Євросоюзу ми спостерігаємо «напруження» на кордонах регіонів і держав. Головний висновок Анселя в тому, що у світі немає ідеальних кордонів. Вони історичні. Вони змінюються під час історичного розвитку. Тому у геополітиці треба відчувати і враховувати необхідність зміни кордонів.

Ж. Готтманн звернувся до особливої ролі образів, що відображають духовне життя народів. М. Брюно писав, що «людські спільноти розрізняються мережею символів», для позначення яких Ж. Готтманн запропонував поняття «іконографія». Він зазначав, що «у цьому сенсі кожна спільнота має власну іконографію» [2, с. 566].

У сучасному міжнародному праві нормативні акти тлумачать право народів на самовизначення як право територіальних спільнот створювати систему управління згідно з демократично вираженою волею і не на шкоду решті населення. Самовизначення - це право на участь у важливому для суспільства політичному процесі. Сепаратизм же означає вихід території проживання прихильників відокремлення зі складу держави, поділ ширшої культурної та політичної спільноти.

Найважливіша риса будь-якої держави – її суверенітет, тобто верховенство публічної влади на своїй території та незалежність у зовнішньополітичних відносинах. Принцип невідчужуваності державної території означає, що жодну частину країни не можна відчужити, передати іншій державі або оголосити незалежною, окрім як унаслідок власного вільного рішення самої держави.

З іншого боку, міжнародне право забезпечує принцип рівноправності і самовизначення народів. Він сформульований у Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН від 24 жовтня 1970 р. У документі зазначено, що «…обов'язок держав утримуватися у своїх міжнародних відносинах від військової, політичної, економічної або будь-якої іншої форми тиску, спрямованого проти політичної незалежності або територіальної цілісності будь-якої держави, вважаючи істотно важливим, щоб усі держави у своїх міжнародних відносинах утримувалися від погрози силою або її застосування як проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої держави, так і в будь-який інший спосіб, несумісний із цілями Організації Об'єднаних Націй, вважаючи рівною мірою істотно важливим, щоб усі держави вирішували свої міжнародні спори мирними засобами … створення суверенної і незалежної держави, вільне приєднання до незалежної держави або об'єднання з нею чи встановлення будь-якого іншого політичного статусу» [3]. Пізніше цей принцип багато разів підтверджувався в міжнародних правозахисних пактах.

Досвід опору сепаратизму в західноєвропейських країнах має найдавнішу традицію, що налічує майже два століття. На цьому етапі лідери країн регіону не виключають насильницьких засобів, але вони не є основним засобом забезпечення територіальної цілісності та внутрішньополітичної стабільності, а

скоріше служать інтересам національної безпеки, які використовуються лише у разі необхідності. Водночас основною метою діяльності державних інституцій у сфері протидії сепаратизму країнами ЄС є створення умов, за яких може здійснюватися ефективне управління процесом дезінтеграції. Такий підхід однозначно позбавляє ці процеси деструктивного потенціалу, а ідея роз'єднання з часом втрачає популярність серед населення.

Сучасне формування правової бази щодо протидії різноманітним проявам сепаратизму викликало найбільшу активність у Європі одразу після Другої світової війни. Закони більшості країн забороняють діяльність різних правих і лівих екстремістських політичних партій і організацій і передбачають кримінальну відповідальність за такі дії, як заклики до заколоту, образа держави, республіки, Конституції, організація, пропаганда, використання деструктивних та насильницьких методів.

Багато держав (включно з посттоталітарними) мають законодавчих досвіду протидії фашистським загрозам. Крім кримінальних заборон, у кількох регіонах було прийнято спеціальні закони для переслідування діяльності профашистських і пронацистських організацій. Наприклад, Конституційний закон Австрії «Про заборону Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини» (1945 р.); Закон Республіки Італія «Про заборону неофашистської діяльності» (1952 р.); Закон Португалії «Про заборону фашистських організацій (1978 р.) та ін. Разом з національним законодавством були розроблені та прийняті й міжнародні нормативно-правові акти, спрямовані на протидію сепаратизму.

Як зазначають науковці [4, с. 139-140], методи, що застосовуються державами для збереження територіальної цілісності, можна умовно поділити на два основні типи: ненасильницькі та насильницькі (силові або репресивні).

До ненасильницьких методів можна віднести заходи політичного та економічного характеру, зокрема: надання (розподіл) владних повноважень і відповідно розподіл прибутків; виважена політика щодо регіональних особливостей (мовних, релігійних, історичних, культурних тощо); сприяння економічному розвитку, розвиток інфраструктури, інвестиції в місцеву економіку, створення робочих місць тощо; сприяння місцевій владі у вирішенні нагальних проблем; забезпечення легітимності (у т.ч. застосування сили) центральних органів влади у сприйнятті місцевого населення; активне залучення місцевого населення до підтримання правопорядку в проблемному регіоні; ефективна інформаційна політика, постійна та цілеспрямована робота з доведення населенню переваг цілісної держави і проблем, що можуть виникати у разі відокремлення регіону; забезпечення міжнародної підтримки цілісності держави; нейтралізація негативного зовнішнього впливу на дезінтеграційні процеси; недопущення створення збройних осередків сепаратистських рухів та переростання конфліктів у збройне протистояння; проведення амністії учасників конфлікту, які складають зброю і припиняють боротьбу, створення системи заохочень та винагород для тих, хто співпрацює з урядом.

Насильницькі (силові) методи можуть передбачати, зокрема, такі заходи: затримання та притягнення до кримінальної відповідальності за сепаратизм або сприяння сепаратистській діяльності; посилення кримінальної відповідальності; ізоляція кризових районів, насамперед з метою ускладнення або унеможливлення отримання бойовиками матеріально-технічної допомоги, застосування режимів військового або надзвичайного станів в окремих районах або на території всієї держави; контроль за внутрішньо переміщеними особами; фізичне знищення центрів підготовки та забезпечення озброєних сепаратистських формувань [4, с. 139-140].

Одначе, хочемо зазначити, що сам термін «сепаратизм» майже не зустрічається в положеннях міжнародних нормативно-правових актів. Виключенням з цього є положення «Шанхайської конвенції» (зазначимо, що Україна не є її членом), що була прийнята 15.06.2001 року Шанхайською організацією співробітництва [5].

Згідно з підпунктом 2 пункту 1 статті 1 Шанхайської конвенції, «сепаратизм» - це «будь-яке діяння, спрямоване на порушення територіальної цілісності держави, зокрема на відокремлення від неї частини території, або дезінтеграцію держави, скоєне насильницьким шляхом, а так само планування та підготовка такого діяння, пособництво його скоєнню, підбурювання до нього, які переслідуються у кримінальному порядку згідно з національним законодавством Сторін». У цьому визначенні згадується «будь-яке діяння» і, як таке, воно є розпливчастим, надмірно широким і може охоплювати широкий спектр дій. Крім того, визначення не містить однозначної відповіді на питання, чи завжди в діянні має бути присутній елемент насильства, щоб воно кваліфікувалося як злочин. Інакше кажучи, чи відноситься формулювання «вчинюване насильницьким шляхом» до «будь-якого діяння», згаданого в цьому визначенні, або тільки до частини фрази, що починається зі слів «зокрема, на відокремлення від нього частини території, або дезінтеграцію держави». Ба більше, у визначенні відсутнє чітке і точне формулювання елементів складу такого злочину, зокрема, в ньому нічого не сказано про необхідний злочинний намір). Загалом, запровадження кримінальної відповідальності за подібне діяння викликає занепокоєння з погляду дотримання принципу законності та специфіки кримінального права.

Відсутність узгодженого на міжнародному рівні визначення, а також розпливчастість і надмірна широта визначення можуть призвести до потенційних зловживань, наприклад, щодо осіб або організацій, які можуть просто висловлювати думки, хоч би якими шокуючими та неприйнятними певні погляди чи слова здавалися владі та/або населенню. Дійсно, таке визначення потенційно може включати в себе письмові та усні заяви, що пропагують «сепаратизм», або навіть політичні рухи, що явно критикують чинний уряд і конституційний порядок, навіть за відсутності реального передбачуваного ризику насильницьких дій або підбурювання до насильства, або будь-якої іншої форми відмови від демократичних принципів. За заявою ЄСПЛ, «той факт, що група осіб закликає до автономії або навіть пропонує відокремлення частини території країни - таким чином, вимагаючи фундаментальних конституційних і

територіальних змін, ... автоматично не є загрозою територіальній цілісності країни і національній безпеці» (Див. наприклад, Рішення Європейського Суду з Прав Людини. Станков (Stankov) і Об'єднана організація Македонії «Іліндeн» проти Болгарії (скарги №№ 29221/95 і 29225/95, постанова від 2 жовтня 2001 р., п. 97.).

Крім іншого, побоювання щодо можливого порушення конкретних прав пов'язані з потенційним посяганням на право на самовизначення, закріплене в міжнародному праві (Див. статтю 1 (2) Уставу Організації Об'єднаних Націй (1945 р.) [6]. Політичні погляди, підтримка або активність, спрямовані на формування нової держави, незалежно від того, чи відповідають вони праву на самовизначення, чи ні, не повинні переслідуватися в кримінальному порядку, якщо вони не пов'язані з підбурюванням до насильства або скоєнням встановлених злочинів, передбачених стандартами міжнародного права в галузі прав людини.

Крім того, саме існування такого кримінального злочину як «сепаратизм» і пов'язаних із ним кримінальних санкцій може чинити «стримувальний ефект» на свободу вираження політичних поглядів приватних осіб, призводячи до самоцензури, а також на свободу журналістики, як зазначено в прецедентному праві ЄСПЛ (Див. наприклад, Рішення Європейського Суду з Прав Людини. «Дамманн (Dammann) проти Швейцарії» (скарга № 77551/01, постанова від 25 квітня 2006 р.), п. 57; «Кумпана і Мазаре (Cumpănă and Mazăre) проти Румунії» (скарга № 33348/96, 17 грудня 2004 р.), п.п. 114 і 116, де ЄСПЛ принципово визнав, що страх бути засудженим за тюремне ув'язнення за висвітлення питань, що становлять суспільний інтерес, має «стримуючий ефект на свободу вираження поглядів». 114 і 116, де ЄСПЛ у принципі визнав, що страх бути засудженим до тюремного ув'язнення за висвітлення питань, які становлять суспільний інтерес, чинить «стримувальний ефект» на свободу вираження думки журналістів. У той час як Кумпана вказав на «стримувальний ефект» тюремного ув'язнення на журналістську діяльність, ЄСПЛ визнав стримувальний ефект і щодо інших санкцій, згадавши розміри штрафів або оцінку пропорційності шкоди за наклеп; див. ЄСПЛ, «Касабова (Kasabova) проти Болгарії» (скарга № 22385/03, постанова від 19 квітня 2011 р.), п. 71.). У зв'язку з цим питанням ЄСПЛ прямо заявив, що «характер і суворість покарань не повинні бути такими, щоб утримувати пресу від участі в обговоренні питань, що викликають законний суспільний інтерес»).

Нарешті, з погляду практичного здійснення Шанхайської конвенції, широко розповсюджене звернення до законів про «сепаратизм» використовується в політично напружених і суперечливих контекстах у всьому регіоні як засіб для переслідування політичної опозиції або осіб, що здійснюють свої права на свободу релігії чи переконань, свободу висловлення поглядів, свободу мирних зібрань та асоціацій.

Але Шанхайська організація співробітництва продемонструвала позитивний прогрес у вирішенні питання боротьби із сепаратизмом. Шанхайська конвенція визначає декілька основних напрямів і форм міжнародного

співробітництва, серед яких: обмін інформацією; проведення оперативно-розшукових заходів; здійснення спільних заходів щодо недопущення постачання зброї та боєприпасів до терористичних угруповань; заходів щодо ліквідації діяльності центрів бойової підготовки (в тому числі сепаратистських) тощо.

Таким чином, головною метою міжнародного співробітництва з протидії сепаратизму, є забезпечення захисту територіальної цілісності держав від проявів сепаратизму шляхом: виявити та усунути причини сепаратизму; розробка рекомендацій щодо ненасильницьких методів протидії проявам сепаратизму; надання гуманітарної, економічної та політичної допомогу країнам, які перебувають на межі сепаратиських заколотів; розвитку суспільної обізнаності щодо необхідності протидії кримінальному сепаратизму; вжиття спільних міждержавних заходів відповідно до Статуту ООН у відповідь на певні агресивні дії (ідеологічні, військові, політичні, матеріальні тощо), що надають підтримку націоналістичному сепаратизму.

Список використаної літератури:

1. Van Kalken Frans. Ancel (Jacques). Géographie des frontières // Revue belge de Philologie et d'Histoire Année, 1939 18-4 Pp. 1054-1058.
2. Bruneau M. Annales de géographie Année 2000 616 pp. 563-579 // Annales de géographie Année 2000 616 Pp. 563-579.
3. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй. Прийнята резолюцією 2625 (XXV) на 1883-му пленарному засіданні Генеральної Асамблеї ООН від 24 жовтня 1970 року. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU70012
4. Копотун І. М., Карманова Н. І. (2019) Методи протидії сепаратизму. Сучасна європейська поліцеїстика та можливості її використання в діяльності Національної поліції України. Харків, 2019. С. 139-140.
5. Константинов В. (2011) Шанхайська організація співробітництва // Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. К. : Парламентське видавництво, 2011. ISBN 978-966-611-818-2.
6. Устав Організації Об’єднаних Націй. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU45001U

Михайло Гончаренко,
здобувач вищої освіти третього освітньо-наукового рівня (доктор філософії з Права) Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», помічник командира військової частини А4681 з правової роботи – начальник служби, капітан юстиції, м. Харків. Україна
ORCID: 0000-0003-2819-783X
Алла Гордеюк,
кандидатка юридчних наук, доцентка, доцентка кафедри права Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського "Харківський авіаційний інститут", м. Харків. Україна
ORCID: 0000-0001-7423-3673

ПРОПОЗИЦІЇ ДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ У КОНТЕКСТІ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Анотація: У роботі пропонуються шляхи вдосконалення законодавчого регулювання сектору безпеки і оборони України з урахуванням актуальних викликів, пов'язаних з війною РФ проти України та важливості захисту критичної інфраструктури. Проаналізувавши поточний стан законодавства щодо цієї проблеми були виявлені певні прогалини та неточності у визначеннях. У статті запропоновано конкретні заходи щодо удосконалення законодавства. Пропозиції спрямовані на уточнення суб'єктного складу сектору безпеки і оборони у сегменті критичної інфраструктури. Виокремлені функції об'єктів критичної інфраструктури, які напряму корелюють з забезпеченням поточних та потенційних потреб, життєво важливих інтересів, добробуту людини і громадянина. Проведено наукове обґрунтування доречності внесення змін до чинних нормативних актів у контексті складових сектору безпеки і оборони.

Ключові слова: об'єкти критичної інфраструктури, національна безпека, національний інтерес, сектор безпеки і оборони.

PROPOSALS FOR IMPROVING THE SECURITY AND DEFENSE SECTOR REGULATION IN THE CONTEXT OF CRITICAL INFRASTRUCTURE

Abstract: This article proposes ways to improve the legislative regulation of the security and defense sector of Ukraine, taking into account the current challenges associated with the war of the Russian Federation against Ukraine and the importance of protecting critical infrastructure. Having analyzed the current state of legislation regarding this problem, certain gaps and inaccuracies in the definitions were revealed. The article proposes specific measures to improve legislation. The proposals are aimed

at clarifying the subject composition of the security and defense sector in the critical infrastructure segment. The functions of critical infrastructure objects, which are directly correlated with the provision of current and potential needs, vital interests, human and citizen well-being, are singled out. A scientific justification of the appropriateness of making changes to the current regulatory acts in the context of the components of the security and defense sector has been carried out.

Keywords: objects of critical infrastructure, national security, national interest, security and defense sector.

В умовах ведення війни з РФ, слід постійно вдосконалювати усі сфери життєдіяльності держави, у тому числі їх законодавче врегулювання. Згідно статті 3 Основного закону України, Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1]. Таким чином, держава має спрямовувати усю свою фактичну діяльність на забезпечення Конституційного ладу, тобто вищезазначених прав і свобод людини та громадянина.

Задля постійного та безперервного забезпечення поточних потреб людини у державі працює низка підприємств та організацій, які законодавчо отримали назву «об’єкти критичної інфраструктури». До функцій таких об’єктів можна віднести:

– **Забезпечення життєдіяльності населення.** Це основна функція об’єктів критичної інфраструктури. Вони повинні забезпечувати людей такими базовими потребами, як вода, тепло, електрика, їжа, транспорт та медичне обслуговування;

– **Підтримка функціонування економіки.** Об’єкти критичної інфраструктури відіграють важливу роль у функціонуванні економіки. Вони повинні забезпечувати безперебійну роботу таких систем, як енергетика, транспорт, зв'язок та інформаційні технології;

– **Забезпечення національної безпеки та обороноздатності країни.** Об’єкти критичної інфраструктури повинні бути стійкими до ворожих атак та здатними швидко відновлювати свою роботу в разі пошкодження;

– **Підтримка соціальної стабільності.** Об’єкти критичної інфраструктури повинні забезпечувати функціонування таких важливих систем, як зв'язок, інформаційні технології та фінансова система.

Саме у пункті 13, частини 1, статті 1 Закону України «Про критичну інфраструктуру» від 16.11.2021 року законодавець надає визначення: «об’єкти критичної інфраструктури - об’єкти інфраструктури, системи, їх частини та їх сукупність, які є важливими для економіки, національної безпеки та оборони, порушення функціонування яких може завдати шкоди життєво важливим національним інтересам;» [2]. З даного визначення слід виокремити саме частину

«завдати шкоди життєво важливим національним інтересам» та визначитись з дефініцією поняття «національний інтерес».

Відповідно до пункту 10, частини 1, статті 1 Закону України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 року: «національні інтереси України - життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян» [3]. Таким чином, можна зробити висновок, що саме у понятті «національний інтерес України» частково відображена стаття 3 Конституції України. З цього випливає що законодавець позиціонуючи вищезазначений Закон як основоположний у сфері забезпечення національної безпеки і оборони має чітко вказати суб'єктний склад, який забезпечує вищевказані інтереси людини і громадянина.

Однак у частині 1 статті 12 зазначено наступне: «Сектор безпеки і оборони України складається з чотирьох взаємопов'язаних складових: сили безпеки; сили оборони; оборонно-промисловий комплекс; громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки. Функції та повноваження складових сектору безпеки і оборони визначаються законодавством України» [3]. Фактично законодавець не вказує об'єкти критичної інфраструктури як складову сектору безпеки та оборони, хоча вище доведено що фактично ці об'єкти виконують функції з забезпечення національних інтересів України, тобто складової національної безпеки.

Водночас до сектору безпеки та оборони віднесений «оборонно – промисловий комплекс» (далі – ОПК). Це сукупність органів державного управління, підприємств, установ і організацій промисловості та науки, що розробляють, виробляють, модернізують і утилізують продукцію військового призначення, надають послуги в інтересах оборони для оснащення та матеріального забезпечення сил безпеки і сил оборони, а також здійснюють постачання товарів військового призначення та подвійного використання, надання послуг військового призначення під час виконання заходів військово-технічного співробітництва України з іншими державами [3].

Стаття 9 Закону України «Про критичну інфраструктуру» надає секторальний поділ об'єктів критичної інфраструктури, а у пункті 12, частини 4,зазначений сектор «оборона, державна безпека». Хоча напряму не зазначено, але з контексту вбачається що законодавець мав на увазі сектор ОПК, визначення якого подано вище.

Отже, проаналізувавши нормативні акти які регулюють правий статус критичної інфраструктури та державної безпеки можна зробити деякі висновки.

По – перше, законодавець не визначає у Законі України «Про критичну інфраструктуру» ОПК, як сектор критичної інфраструктури, хоча фактично з контексту статті безпекова та оборонна інфраструктура і є ОПК.

По – друге, на думку автора, законодавець окреслює занадто вузько суб'єктний склад сектору безпеки і оборони. Замість «оборонно-промисловий комплекс» у статті 12 Закону України «про національну безпеку України» слід зазначити «об'єкти критичної інфраструктури». Саме об'єкти критичної

інфраструктури забезпечують поточні та потенційні потреби, життєво важливі інтереси, добробут людини і громадянина, які визначаються національними інтересами України.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Редакція від 01.01.2020. URL: http://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 29.04.23).
2. Закон України "Про критичну інфраструктуру" від 16.11.2021 р. № 1882-IX-ВР. Редакція від 01.01.2024URL: http://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 29.04.23).
3. Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. № 2469-VIII –ВР. Редакція від 31.03.2023 URL: http://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 29.04.23).

Актуальні секторальні проблеми стійкості критичної інфраструктури

Алла Гордеюк,
кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри права гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна
e-mail: a.hordeiuk.khai.edu
ORCID: 0000-0001-7423-3673
Анастасія Стрєльцова,
студентка гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна
e-mail: anastasiastrelsova425@gmail.com

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ТА ЗАХИСТУ МАЙНОВИХ ПРАВ ПІД ЧАС ВОЕННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Анотація: В роботі визначено, що внаслідок збройної агресії РФ проти України і введення воєнного стану у державі, виникло багато проблем щодо здійснення та захисту майнових прав фізичних та юридичних осіб, оскільки звичайний порядок дій часто змінюється або обмежується через надзвичайні обставини. Проаналізовано положення вітчізняного законодавства щодо адаптації правової системи до вимог воєнного часу. Виділено негативні чинники, що виникають у зв’язку із необхідністю захисту майнових прав в реаліях війни, зокрема зазначено на невдосконалий механізм здійснення відповідного захисту. Запропоновано шляхи подолання проблеми шляхом розробки чітких процедур виплати компенсацій за зруноване майно під час військових дій, усунення

зловживань з боку певних органів влади та справедливого вирішення майнових спорів, а також забезпечення доступу до судової системи, навіть у надзвичайних умовах воєнного стану в країні.

Ключові слова: майнові права, воєнний стан, примусове вилучення майна, конфіскація майна, компенсація за вилучення майна, механізм захисту майнових прав.

THE PROBLEM OF PROTECTION OF PROPERTY RIGHTS DURING A STATE OF WAR IN UKRAINE

Abstract: The work determined that in connection with the introduction of martial law in Ukraine, numerous difficulties arise in the implementation and protection of property rights of individuals and legal entities, since the usual procedure is often changed or limited due to emergency circumstances. The provisions of domestic legislation on adapting the legal system to wartime requirements are analyzed. Attention is paid to the negative factors that arise in connection with the need to protect property rights during war, in particular, the imperfect mechanism for implementing appropriate protection is noted. Ways to overcome the problem are proposed by developing clear procedures for paying compensation for movable property during hostilities, overcoming abuses by certain authorities and fair resolution of property disputes, as well as ensuring access to the judicial system, even in emergency conditions of martial law in the state.

Keywords: property rights, forced seizure of property, confiscation of property, compensation for seizure of property, martial law, mechanism for protecting property rights.

В умовах воєнного стану, який було введено в Україні у зв’язку з зазіханнями на її територіальну цілісність і суверенітет з боку РФ, виникло безліч правових перипетій, серед яких особливо гостро стоїть проблема захисту майнових прав громадян та юридичних осіб. Воєнний стан, передбачаючи особливий правовий режим, може включати такі заходи, як евакуація, реквізиція або конфіскація майна, що необхідно для потреб оборони країни. Ці дії, хоча й обґрунтовані нагальними потребами безпеки держави, породжують численні правові питання щодо балансу між необхідністю забезпечення національної безпеки і захисту основних прав і свобод особи.

На наш погляд вирішення проблем захисту майнових прав в період воєнного стану в Україні потребує аналізу норм вітчизняного законодавства, що становлять правове забезпечення зазначеного інституту. Це зокрема стосується врегулювання питань власності, компенсації за збитки та механізмів правового захисту в судовому та позасудовому порядку. Окрема увага при цьому має бути зосереджена на забезпечені справедливості та відновленні порушених прав, що є вирішальним для підтримки довіри громадян до правової системи країни та її інститутів влади. Значення цієї теми особливо зростає у світлі триваючих бойових дій і потреби відновлення постраждалих територій, а також

з урахуванням довгострокової перспективи післявоєнної відбудови України, коли потужна правова охорона майнових прав відіграти ме ключову роль у забезпечені стабільного економічного становища країни.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 р. воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і іноземних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень. На початку воєнної агресії РФ проти України був уведений воєнний стан Указом Президента України за № 2102-IX «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.22 р. [4;5]. Відповідно до визначеного поняття воєнного стану, передбачається вимушене обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, але механізми захисту прав людини, зокрема майнових, все одно мають працювати чітка та ефективно навіть у складних форсмажорних обставинах.

Щодо обмеження майнових прав відповідно до ст. 41 Конституції України прописано, що примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану [1].

А частина 2 ст. 353 Цивільного Кодексу України встановлює, що в умовах воєнного або надзвичайного стану майно може бути примусово відчужене у власника з наступним відшкодуванням його вартості [6].

Для прийняття рішень про допомогу від держави у зв’язку із зруйнуванням майна важливе значення для визначення статусу відповідного майна мають певні поняття, зокрема, передбачені Законом України від 29.02.22 р. № 4765-VI «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану»: примусове відчуження майна – позбавлення власника права власності на індивідуально визначене майно, що перебуває у приватній або комунальній власності, за умови попереднього або наступного повного відшкодування його вартості; вилучення майна – це позбавлення державних підприємств, державних господарських об'єднань права господарського відання або оперативного управління індивідуально визначеним державним майном з метою його передачі для потреб держави в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану [3].

Триваюча збройна агресія РФ проти України, цілеспрямовані атаки проти мирного населення, що призвели до масового руйнування майна та загибелі

людей зумовили необхідність унормування комплексних підходів до розв'язання питання відшкодування шкоди постраждалим або виділення їм компенсаційних виплат від держави.

На сьогодні у Верховній Раді України зареєстровані законопроекти щодо відшкодування шкоди, завданої внаслідок збройної агресії РФ, а саме: законопроект № 7385 від 17.05.2022 р. «Про відшкодування шкоди завданої потерпілому внаслідок збройної агресії РФ; законопроект № 7520 від 05.07.2022 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо удосконалення розгляду окремих категорій судових справ у зв'язку зі збройної агресією РФ»; законопроект № 7520-1 від 18.07.2022 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо судового розгляду справ про відшкодування шкоди, завданої у внаслідок збройної агресії проти України. Але важливим результатом законотворчості було прийняття від 23.02.2023 р. Закону України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією РФ проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією РФ проти України» (№ 2923). В цьому Законі визначаються: певні категорії об'єктів нерухомого майна, за які передбачається компенсація на випадок їх пошкодження або знищення (ст. 1); отримувачі компенсації за пошкоджені/знищені об'єкти нерухомого майна (ст. 2); створення та повноваження комісії з розгляду питань щодо надання компенсації за знищені об'єкти нерухомого майна (ст. 3); порядок подання заяви щодо компенсації за знищений об'єкт нерухомого майна (ст. 4) тощо [2].

Норми, створені законодавцем щодо захисту майнових прав приватних осіб під час війни свідчить проте, що держава у складних обставинах повномасштабного вторгнення РФ приймає на себе обов'язок мінімізувати вплив негативних факторів та наслідків дії воєнного стану на громадян та створити правові механізми захисту їх майнових інтересів. Однак на сьогодні вочевидь, що існують суттєві проблеми захисту майнових прав в реаліях війни, які полягають в обмеженні доступу до судових органів через перевантаженість судової системи, а також є випадки зловживань з боку державних органів. Такі умови вимагають додаткових зусиль для забезпечення прозорості та справедливості у процесах прийняття рішень, що стосуються власності, зокрема забезпечення компенсацій за зруйноване житло.

Враховуючи вище наведені норми чинних нормативних актів можемо зробити висновки, що у вітчизняному законодавстві має місце необхідне правове забезпечення щодо захисту майнових прав, зокрема під час війни, а також нормотворча діяльність законодавця щодо прийняття актуальних нормативних актів, регламентуючих способи та порядок захисту майнових прав постраждалих від збройної агресії РФ. Однак механізми забезпечення зазначених прав, на жаль, не спрацьовують належним чином, оскільки проблеми, що виникають у цей період, охоплюють широкий спектр питань – від реквізиції і конфіскації майна до забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб тощо. Вважаємо, що чітке

розуміння і дотримання законодавства, а також впровадження прозорих і справедливих механізмів компенсації та відновлення порушених прав є край важливими на сьогодні у країні. Необхідність балансу між забезпеченням національної безпеки і захистом фундаментальних прав громадян підкреслює потребу у подальших реформах, які б зміцнили правову систему та покращили механізми захисту майнових прав. Такий підхід, на нашу думку, має включати насамперед розробку чітких процедур виплати компенсацій та вирішення спорів, а також забезпечення доступу до судової системи, навіть у надзвичайних умовах. Зазначені заходи мають стати пріоритетом для держави, щоб зміцнити довіру громадян до правової системи і сприяти стабільності та відновленню в поствоєнний період.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. Редакція від 01.01.2020 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення 05.05.24)
2. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об’єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією РФ проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією РФ проти України: Закон України від 23.02.23 № 2923-IX. Редакція від 22.02.2024 URL: https://zacon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#Text (дата звернення 9.05.24)
3. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: Закон України від 29 лютого 2022 року № 4765-VI. Редакція від 29.09.2022 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text (дата звернення 05.05.24)
4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. Редакція від 19.04.2024 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення 06.05.24)
5. Указ Президента України № 2102-IX «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.22 р.URL.https://president.gov.ua/documents/642022-41397. Редакція від 13.02.2024 (дата звернення 24.05.06)
6. Цивільний кодекс України: Закон України від 17 травня 2012 року № 436-IV. Редакція від 27.04.2024 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv#n1921 (дата звернення 07.05.24)

Світлана Гуцу,
кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри права гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна
ORCID: 0000-0003-1373-6079
e-mail: s.gutsu@khai.edu
Олександр Шестак,
студент 3 курсу гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна
e-mail: sashashestak26032004@gmail.com

ПРАВО ПРАЦІВНИКА НА ВІДКЛЮЧЕННЯ В ЗАКОНОДАВСТВІ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Анотація: Масове використання інформаційних технологій в організації робочого процесу призвело до безпрецедентного збільшення використання дистанційної роботи та інших видів роботи, коли фізичне робоче місце замінюється віртуальним. Виконання діяльності за межами традиційних робочих місць означає, що більшість працівників у розвинутих економіках працюють із власного місця проживання, з очевидним впливом на приватне життя. Численні дослідження демонструють згубність постійного «включення» як для ментального, так і для фізичного здоров`я працівників. Крім того, комунікація з робочих питань у неробочий час також має стресовий ефект, що викликає напруженість у відносинах з рідними та близькими людьми. В статті розглядається досвід правового закріплення права на відключення в законодавстві країн европейського союзу і його наслідки. На даний момент європейське законодавство прагне надати працівникам можливість відключитися після закінчення робочого часу, але відсутність санкцій не надає максимального ефекту реалізації даної політики.

Ключові слова: право на відключення, трудові відносини, права працівників.

THE EMPLOYEE'S RIGHT TO DISCONNECT IN THE LEGISLATION OF THE EUROPEAN UNION COUNTRIES

Abstract: The massive use of information technology in the organization of workflow has led to an unprecedented increase in the use of telecommuting and other types of work where the physical workplace is replaced by a virtual one. Performing activities outside of traditional workplaces means that the majority of workers in

developed economies work from their own homes, with obvious privacy implications. Numerous studies have demonstrated the detrimental effects of constant "plugging in" on both mental and physical health of employees. In addition, communication on work-related issues outside of working hours also has a stressful effect, causing tension in relations with family and friends. The article analyzes the experience of legal consolidation of the right to disconnect in the legislation of the European Union and its consequences. At the moment, European legislation seeks to provide employees with the opportunity to disconnect after working hours, but the absence of sanctions does not maximize the effect of this policy.

Keywords: right to disconnect, labor relations, employees' rights.

Технології змінили трудові відносини, стираючи межі між роботою та особистим життям працівників. Розвиток нетрадиційних форм зайнятості, нових форм трудових договорів і графіків роботи спричинила появу дисбалансу між роботою та особистим життям. Так, згідно з результатами дослідження, проведеного Єврофондом (Європейська фундація із поліпшення умов життя та праці), в квітні 2020 року 27% респондентів заявили, що під час роботи з дому вони працюють понаднормово, аби виконати всі робочі завдання. Відповідно до даних спільного дослідження агентства Eurofound і МОП, проведеного в 15 країнах, внаслідок збільшення робочого навантаження, «41% працюючих за допомогою ІКТ відчувають підвищений стрес в порівнянні з 25% працюючих поза домом» [1]. Це неминуче приводить до зростання впливу стресу, пов’язаного з роботою, і професійного вигорання на психічне здоров’я та благополуччя працівників. Підвищення якості життя та збереження здоров’я працівників, що виявляється, зокрема, й у створенні безпечних умов праці є пріоритетним завданням всіх суб’єктів господарювання, що використовують найману працю. Ефективним інструментом вирішення цієї проблеми може стати тісна взаємодія держави та бізнесу у сфері покращення умов праці. Зокрема, ключову роль для підтримки балансу між роботою та особистим життям, збереженням здоров’я працівника відіграє право на відключення, так зване «the right to disconnect» [2].

Для працівників право на відключення означає, що вони мають право відключитися від зв’язку, пов’язаного з роботою, у неробочий час, не боячись покарання. Він визнає, що працівники мають життя поза роботою і що їм потрібен час для відпочинку та відновлення сил, щоб підтримувати своє благополуччя.

Для роботодавців право на відключення означає, що вони повинні встановити чітку політику та вказівки щодо електронного спілкування в неробочий час. Це включає в себе встановлення очікувань щодо часу відповіді, забезпечення того, щоб працівники мали час відключитися та відпочити поза роботою, а також забезпечення того, щоб співробітники не каралися за те, що вони не відповідають на службові повідомлення поза межами свого звичайного робочого часу.

«Право на відключення» напряму не зазначено у міжнародних документах, втім, можна сказати, що воно є похідним від загального права на відпочинок. Стаття 24 Загальної декларації прав людини передбачає, що кожна людина має право на відпочинок і дозвілля, включаючи право на розумне обмеження робочого дня та на оплачувану періодичну відпустку. Наразі не існує і європейської законодавчої бази, яка прямо визначає та регулює право на відключення. Директива про робочий час (Директива 2003/88/ЄС), однак, посилається на ряд прав, які опосередковано стосуються подібних питань, зокрема мінімальних щоденних і щотижневих періодів відпочинку, необхідних для захисту здоров'я та безпеки працівників. Крім того, право на відключення пов'язане з досягненням кращого балансу між роботою та особистим життям, мета, яка була основою останніх європейських ініціатив, наприклад, Принцип 9 («Баланс між роботою та особистим життям») і Принцип 10 («Здоровий, безпечне та добре адаптоване робоче середовище та захист даних') Європейської основи соціальних прав, а також Директиви про баланс між роботою та особистим життям, хоча в них не йдеться конкретно про право на відключення. 21 січня 2021 року Європейський парламент прийняв резолюцію на підтримку права на відключення, закликавши Комісію підготувати директиву, «яка дозволить тим, хто працює цифровим способом, відключатися в неробочий час». Ця директива «також має встановити мінімальні вимоги до дистанційної роботи та уточнити умови праці, години та періоди відпочинку». Депутати Європарламенту вважають, що право «робітників» на відключення є життєво важливим для захисту їхнього фізичного та психічного здоров'я та благополуччя, а також для захисту від психологічних ризиків». Резолюція супроводжується законодавчою пропозицією, яка визначає відключення як «не[залучення] до пов'язаної з роботою діяльності або спілкування за допомогою цифрових інструментів, прямо чи опосередковано, поза робочим часом». Організація роботодавців BusinessEurope висловила серйозне занепокоєння, стверджуючи, що було б краще покладатися на Європейську рамкову угоду про цифровізацію, яку європейські соціальні партнери уклали в 2020 році, ніж приймати універсальне законодавство. З боку профспілок Європейська конфедерація профспілок стверджувала, що ця угода не охоплює право на відключення, і закликала Комісію провести консультації з європейськими соціальними партнерами відповідно до статті 154 Договору про функціонування Європейського Союзу [3].

Більшість країн, що мають законодавство про право на відключення, знаходяться в Європейському Союзі. Франція була однією з перших, хто прийняв відповідну політику у 2017 році. З того часу закони про відключення прийняли Іспанія, Італія, Німеччина, Ірландія, Італія, Філіппіни та інші країни.

Право на відключення вперше було згадане у рішенні Палати з трудових спорів Верховного Суду Франції в 2001 році. Вже 2004 року Верховний Суд підтвердив свої висновки в іншому рішенні – «той факт, що працівник не був доступний по телефону в неробочий час не може розглядатися як порушення трудової дисципліни». Право на відключення було встановлено в статті L2242-

17 Трудового кодексу Франції (Code du travail). Кодекс не визначає, як саме має бути реалізоване право на відключення, залишаючи працівникам і роботодавцям можливість самим визначати механізми, які найкраще відповідають їхнім потребам і роду діяльності.

Після Франції Італія стала другою європейською країною, яка запровадила офіційне право на відключення від роботи. Закон №81 від 22 травня 2017 року зобов'язує роботодавців складати письмову угоду для працівників з гнучким графіком роботи, яка визначає їхнє право на перерву в роботі, а також правила відпочинку та робочого часу [4].

У грудні 2018 року в Іспанії було прийнято закон про захист персональних даних Data Protection Act. В ньому передбачаються норми щодо права на відключення. Даним правом користуються всі працівники державного та приватного секторів. Проте, є примітка - "якщо це можливо, виходячи із характеру трудових відносин" [5].

Закон № 311/2001 Coll., Трудовий кодекс Словаччини, встановлює основні правила, що стосуються моделей дистанційної роботи; останні зміни до відповідних статей набрали чинності 1 березня 2021 року. Трудовий кодекс Словаччини конкретно регулює "надомну працю" та "дистанційну роботу" як особливі форми організації робочого місця з узгодженим місцем роботи поза межами робочого місця роботодавця. За змінами до даного кодексу було встановлено норму, що працівник, який виконує надомну або дистанційну роботу, має право на відключення під час щоденного та щотижневого відпочинку, під час відпустки та у святкові дні [6].

7 квітня 2021 року в Ірландії був запроваджений Кодекс практики щодо права на відключення. Він складається з трьох елементів права, закріпленого в ньому. Право працівника на відпочинок за межами свого робочого часу. Відсутність покарання за відключення від роботи. Обов'язок поважати право іншої особи на відключення. Він також визнає, що гнучкий графік високо цінується працівниками і може бути необхідним для задоволення операційних потреб бізнесу, як зазначено в трудовому договорі працівника. Але підкреслює, що хоча нестандартний робочий час може підходити різним працівникам і різним організаціям, право на відключення від роботи в неробочий час є універсальним. Мета Кодексу - доповнити чинне законодавство про робочий час і, визнаючи, що універсальний підхід не може бути застосований до всіх підприємств і всіх ролей у цих підприємствах, забезпечити керівництво для розробки політики компанії щодо права на відключення від роботи [7].

Отже, можемо виділити позитивні наслідки введення в законодавство права на відключення, а саме:

- запобігання вигоранню працівника. Припинення робочих комунікацій у певний час може допомогти працівникам відчути, що вони мають традиційний восьмигодинний робочий графік, що може допомогти зменшити тривогу та стрес;

- захист приватного життя працівників. При постійній роботі у працівника може залишатися все менше часу на відпочинок. Це не тільки може призвести до

зниження продуктивності, низької якості роботи та помилок на робочому місці, але й свідчить про те, що роботодавець не поважає їхнє особисте життя;

- зміцнення здорових кордонів. Право відключитися допомагає всім працівникам, особливо віддаленим, знайти правильний баланс між роботою та особистим життям, що сприяє підвищенню довіри та морального духу в колективі.

Однак при перевагах існують і певні недоліки в закріплені цього права. Одним із потенційних негативних наслідків є те, що це може зменшити доступність працівників у неробочий час. Це може призвести до затримок у прийнятті важливих рішень або комунікації, особливо в галузях, де необхідна цілодобова доступність. Наприклад працівників, що зайняті на об'єктах критичної інфраструктури, рятівники, лікарі, працівники засобів масової інформації тощо. Крім того, деякі галузі, компанії та підприємства працюють у кількох часових поясах. Інколи їм може знадобитися зв'язатися з людьми в неробочий час, особливо під час надзвичайних ситуацій. Право на відключення може зменшити гнучкість підприємств у швидкому реагуванні на зміни на ринку чи вирішенні нагальних проблем, оскільки працівники не повинні перевіряти зв'язок, пов'язаний із роботою, у неробочий час.

Як приклад, можна навести, що в 2021 році Google оголосив, що запровадить політику, яка дозволить співробітникам блокувати певний час у своєму календарі для особистого часу, і колеги не зможуть планувати зустрічі на цей час. Хоча цю політику позитивно оцінили для балансу між роботою та особистим життям, були побоювання, що вона може обмежити співпрацю та ускладнити планування зустрічей у різних часових поясах.

Підсумовуюче викладене, можна дійти висновку, що закони та політика щодо подолання проблем з підключенням, захисту працівників і гарантування відключення є важливими для розвитку стійкості робочих місць та суспільства. На даний момент європейське законодавство прагне надати працівникам можливість відключитися після закінчення робочого часу. Компанії, на які поширюється дія законів, повинні взяти на себе зобов'язання встановлення політики відключення, але уряди не встановлюють жодних санкцій і відповідальності за невиконання цих вимог. В результаті право на відключення дає неоднозначні результати, оскільки його реалізація значно варіюється залежно від волі роботодавців. У своєму нинішньому вигляді закони про відключення не в змозі створити значні зміни на практиці у великому масштабі. А нещодавнє опитування Glassdoor показало, що французькі працівники продовжували працювати під час відпустки, щоб не відставати від очікувань своїх роботодавців і бути в курсі того, що відбувається на роботі. Цей приклад ілюструє, як гарно виглядають принципи та політики відключення на папері, але їх все ще важко застосувати на практиці. Тому ця політика має бути реалізована більш інклюзивними способами, більш доступним і більш адаптованим до поточних реалій робочого місця [8].

В Україні у 2021 році Кодекс законів про працю було доповнено статтею 60-2, яка визначає таку форму трудових відносин як дистанційна робота. Окрім

іншого, законодавець визнав, що: «Працівнику, який виконує дистанційну роботу, гарантується період вільного часу для відпочинку (період відключення), під час якого працівник може переривати будь-який інформаційно-телекомунікаційний зв'язок з роботодавцем, і це не вважається порушенням умов трудового договору або трудової дисципліни. Період вільного часу для відпочинку (період відключення) визначається у трудовому договорі про дистанційну роботу» [9]. Отже, чинне трудове законодавство України має визначення змісту «права на відключення», але, нажаль воно передбачене лише для працівників, що працюють дистанційно». Вважаємо, що ця норма має бути поширена на всі категорії працівників з чіткім визначенням механізмів реалізації даного права.

Висновок. Визначення змісту і впровадження в трудове законодавство права на відключення - це шлях як до покращення життя та здоров'я кожного конкретного працівника, так і до підвищення продуктивності праці. Досвід зарубіжних країн в закріпленні норм реалізації права на відключення, та практика його використання (наприклад, через передбачення у колективному договорі відключення робочих поштових серверів після закінчення робочого дня тощо) дає нам можливість переконатися в необхідності і важливості правового регулювання цієї трудової гарантії. Реалізація політики права на відключення створить хорошу основу для організаційної культури, в якій межа між роботою та відпочинком поважається роботодавцем та сприймається серйозно. «Право на відключення», як частина права на відпочинок має бути закріплене в національному законодавстві як одне із фундаментальних прав працівників.

Список використаних джерел:

1. WHO. 2019 (March 11). Middle East respiratory syndrome coronavirus (MERS-CoV). URL: https://www.who.int/newsroom/fact-sheets/detail/middle-east-respiratory-syndromecoronavirus-(mers-cov).

2. Вакарюк Л.В. До питання про право працівника на «відключення». Правові виклики сучасності: вплив інформаційних технологій на приватноправові і публічно-правові відносини. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції. Чернівці: ЧНУ. (24 листопада, 2023) С. 104-106 (22.02Mb).

3. Eurofound (2021), Right to disconnect, European Industrial Relations Dictionary, Dublin URL:https://www.eurofound.europa.eu/en/european-industrial-relations-dictionary/right-disconnect

4. Law No. 81 of May 22, 2017, Measures for the Protection of Non-Entreprenurial Autonomous Work and Measures to Encourage Flexible Adaptation as to Times and Places of Subordinate [i.e.,Non-Autonomous] Work (Law No. 81), GAZZETTA UFFICIALE (June 13, 2017), NORMATTIVA (in Italian).). URL: https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:2017-05-22;81.

5. Organic Law 3/2018 of 5 December, on the Protection of Personal Data and Guarantee of Digital Rights. URL: https://www.dataguidance.com/notes/spain-data-protection-overview.

6. Remote working legislation, laws & regulations in Slovakia. URL: https://cms.law/en/int/expert-guides/cms-expert-guide-to-remote-working/slovakia.

7. Síobhra Rush Ireland: New Code of Practice on the right to disconnect. URL: https://www.lewissilkin.com/en/insights/ireland-new-code-of-practice-on-the-right-to-disconnect.

8. The Right to Disconnect. Stanford Social Innovation. Review. Winter 2023. URL: https://uwaterloo.ca/scholar/sites/ca.scholar/files/l2cousin/files/2023_-_pellerin_et_al_-_the_right_to_disconnect.pdf.

9. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text.

Світоглядно-цивілізаційні підвалини й правові засади стійкості критичної інфраструктури в умовах воєнної агресії Російської Федерації

Олег Данильян
доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна
e-mail: odana@i.ua
ORCID: 0000-0001-5308-4664
Олександр Дзьобань
доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна
e-mail: a_dzeban@ukr.net
ORCID: 0000-0002-2075-7508

ДО ПРОБЛЕМИ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОСТІ СУЧАСНОЇ НАУКИ

Анотація: Статтю присвячено обґрунтуванню природного зв'язку між різними видами класичних наукових підходів та їхніми системними аналогами. З урахуванням цього зв'язку запропоновано загальну класифікацію наукових підходів, які різняться ідентифікаційними ознаками, функціональними особливостями та оптимальними сферами застосування. Як критерій класифікації використано світоглядну позицію дослідника та інтерпретацію поняття «система», що лежать в основі розглядуваних підходів. Обґрунтовано, що окремі види системних підходів мають різну залежність від розв'язання загальнофілософських проблем системного дослідження. Показано, що виникнення парадоксів системного мислення притаманне лише тим різновидам

системних підходів, у яких органічно пов'язують об'єкт дослідження з його усвідомленням як певної цілісності.

Ключові слова: міждисциплінарні взаємодії, міждисциплінарність, мультидисциплінарність, трансдисциплінарність, системний підхід, системний світогляд.

TO THE ISSUE OF INTERDISCIPLINARITY IN MODERN SCIENCE

Abstract: The article is dedicated to substantiating the inherent connection between various types of classical scientific approaches and their systemic counterparts. Considering this connection, a comprehensive classification of scientific approaches is proposed, differing in identification features, functional characteristics, and optimal application domains. The researcher's worldview position and interpretation of the concept of "system", which form the basis of the discussed approaches, are used as the classification criterion. It is argued that specific types of systemic approaches exhibit varying dependencies on addressing the overarching philosophical problems of systemic inquiry. Moreover, it is demonstrated that the emergence of paradoxes in systemic thinking is characteristic only of those varieties of systemic approaches in which the object of inquiry is organically linked to its understanding as a certain wholeness.

Keywords: interdisciplinary interactions, interdisciplinarity, multidisciplinarity, transdisciplinarity, systemic approach, systemic worldview.

Сучасна динамічна зміна загальної картини розвитку вимагає нових підходів у науковій і практичній діяльності, у сфері управління глобальними соціокультурними процесами. Такі підходи повинні мати більш інтегрований характер, що дає змогу одночасно спиратися на багато дисциплін і засобів з метою роботи з усім комплексом соціальних, економічних та екологічних питань розвитку, які взаємно посилюють одне одного і не можуть вирішуватися поодинці. За таких умов саме міждисциплінарна діяльність має стати основним керівним принципом діяльності з забезпечення стійкості соціуму.

Наукові підходи до пізнання світу можна розділити на дві основні групи. До підходів першої групи, які забезпечують становлення в людини наукового світогляду, належать монодисциплінарні підходи академічних наукових дисциплін. Підходи другої групи зумовлюють розширення горизонтів сформованого наукового світогляду, а також забезпечують увесь спектр міждисциплінарних взаємодій у науці та практиці. До цієї групи належать інтердисциплінарні підходи, а саме: міждисциплінарні, мультидисциплінарні та трансдисциплінарні.

Дисциплінарний підхід − це спосіб становлення наукового світогляду в рамках локальної картини світу, методології та адекватної за своїми пояснювальними можливостями мови, що формує основи усвідомлюваної моральної відповідальності за результати та наслідки теоретичного дослідження і професійної діяльності. Дисциплінарні підходи призначені насамперед для отримання максимальної кількості знань про об'єкт, виокремлення в об'єкті

предметів дослідження, а також формування теоретичних принципів і прийомів монодисциплінарного дослідження.

Слід розрізняти співзвучні терміни: міждисциплінарність і міждисциплінарні взаємодії. Міждисциплінарність − це термін, що позначає можливість розширення наукового світогляду за допомогою використання знань і пізнавальних засобів різних монодисциплін. Міждисциплінарні взаємодії − це термін, що позначає інтеґрувальні чинники, які сприяють утворенню логічних структур комплементарних монодисциплін, що призводять до розширення горизонтів наукового світогляду. Стосовно узагальненої класифікації наукових підходів їхні контекстні визначення матимуть такий вигляд.

Міждисциплінарний підхід − це спосіб розширення наукового світогляду за рахунок збагачення знань, методології та мови однієї наукової дисципліни за рахунок знань, методології та мови іншої наукової дисципліни, що формує моральну відповідальність за результати й наслідки теоретичних досліджень і професійної діяльності, рівень якої визначається рамками дисциплін, що взаємодіють. Міждисциплінарні підходи здійснюють пошук в об'єкті подібних предметних сфер, наявність яких дає змогу використовувати методологію однієї дисципліни для розв'язання проблем іншої.

Головною ідентифікаційною ознакою міждисциплінарних підходів є встановлення підпорядкованості між взаємодіючими дисциплінами. «Провідною» є та дисципліна, яка формує проблематику і цілі міждисциплінарного дослідження, а також з позиції якої проводиться остаточне трактування результатів міждисциплінарного дослідження. «Підпорядкована» дисципліна надає для цього дослідження лише свій методологічний апарат. Так, наприклад, біофізика досліджує живе з точки зору фізичних процесів, що відбуваються в ньому. Фізична хімія пояснює хімічні явища і встановлює їхні закономірності на основі загальних принципів фізики тощо.

Мультидисциплінарний підхід − це спосіб розширення наукового світогляду в напрямі цілісного образу об'єкта дослідження, що формує моральну відповідальність за результати та наслідки теоретичних досліджень і професійної діяльності, рівень якої визначається рамками наявної наукової парадигми.

Мультидисциплінарні підходи дають змогу здійснити пошук поєднання не лише схожих предметних галузей, а й тих із них, які не мають подібності, але є суттєвими для досліджуваного об'єкта або розв'язання проблеми. Тому в рамках мультидисциплінарних підходів з'явилася можливість досліджувати одне й те саме явище методологією різних дисциплінарних і міждисциплінарних підходів. Перевага мультидисциплінарних підходів полягає в тому, що результати дисциплінарних досліджень розкривають різні аспекти об'єкта або проблеми, які можуть бути викладені й оцінені в єдиному ключі. На цій підставі мультидисциплінарні дослідження визначають як дослідження, які проводять у межах кількох дисциплін, що переслідують кілька самостійних цілей, але об'єднаних єдиним цільовим контекстом.

За своєю суттю мультидисциплінарні підходи являють собою метод експертних оцінок або метод експертних груп. Успішність цих методів гарантується консенсусом думок глибоко інтегрованих учених, які представляють різні дисципліни. Своєю чергою, консенсус зумовлений компромісами, яких досягають у рамках норм професійної та ділової етики. Головними ідентифікаційними ознаками мультидисциплінарних підходів є: наявність цільового контексту дослідження, який не належить до якоїсь однієї дисципліни, а також консенсусу та компромісів, які зумовлюють інтерсуб'єктивний (прийнятий більшістю) результат дослідження об'єкта або розв'язання проблеми. Аналіз принципів, які реалізують у собі комплексні, плюродисциплінарні, полідисциплінарні, кросдисциплінарні, наддисциплінарні та подібні до них підходи, свідчить про те, що вони є тотожними за своєю суттю мультидисциплінарному підходу.

Трансдисциплінарний підхід − це спосіб розширення наукового світогляду в напрямі єдиного образу об'єкта дослідження, що формує усвідомлювану моральну відповідальність за результати та наслідки теоретичних досліджень і професійної діяльності на основі об'єктивної належності та обов'язковості елементів єдиного світу.

Трансдисциплінарні підходи виникли внаслідок необхідності дослідження об'єктів і проблем підвищеної складності без їхнього відриву від навколишнього середовища. За відсутності суворих ідентифікаційних ознак трансдисциплінарність часто сприймають не як науковий підхід, а як особливий тип наукових досліджень, що проходить крізь межі багатьох дисциплін, виходячи за їхні межі, що випливає зі змісту самої природи приставки «транс».

Заклики рухатися через і крізь кордони багатьох дисциплін без відповідної концепції та методології викликають справедливий скепсис у прихильників академічних наукових дисциплін. Під натиском цього скепсису окремі види трансдисциплінарних підходів почали використовувати синтез лінійних логік, властивих монодисциплінарним підходам.

Такі види дисциплінарних підходів наочно проявляються у взаємодії науковців − носіїв світогляду наукових дисциплін у межах міждисциплінарного та мультидисциплінарного підходів, що допускають суб'єктивний контекст в інтерпретації дисциплінарних знань і результатів використання дисциплінарних методів. Саме з цієї причини трансдисциплінарність почала відмовлятися від установлення якоїсь загальної теоретичної структури. Вона почала закликати до більшої рефлексивності, відкритості для взаємодії з іншими методологіями і практиками та готовності поступитися місцем іншим підходам, якщо вони будуть адекватнішими сучасним викликам.

Така трансдисциплінарність відіграє роль «слабкої» трансдисциплінарності, а її трансдисциплінарні підходи, по суті, зблизилися з мультидисциплінарними. Хартія Першого всесвітнього конгресу з трансдисциплінарності (1994) проголосила, що трансдисциплінарність не становить ані нової релігії, ані нової філософії, ані нової метафізики чи науки наук. Однак учасники Міжнародного симпозіуму з трансдисциплінарності, що пройшов під егідою ЮНЕСКО в

Парижі 1998 р., закріпили необхідність існування в науці саме «сильної» трансдисциплінарності. У резолюції симпозіуму зазначено, що трансдисциплінарність від самого початку задумано як метаметодологію, тому трансдисциплінарний підхід приймає за об'єкт саме різні методики різних дисциплін для того, щоби перетворити і перевершити їх. Тому відмінною рисою трансдисциплінарного підходу як «сильної» трансдисциплінарності є його здатність розмістити дисциплінарні знання про світ, об'єкт дослідження, їхні предметні царини всередині глобальної системи, без суворих меж між дисциплінами, а також запропонувати методологію дослідження об'єкта в рамках такої глобальної системи. У такій якості «сильна» трансдисциплінарність реалізована в системно-трансдисциплінарному підході.

Системний підхід у широкому сенсі являє собою явне вираження процедур визначення об'єктів як систем і способів їх специфічного системного дослідження. Незважаючи на безліч визначень, більша їх частина зводиться до того, що сьогодні під системою розуміють сукупність певних дисциплінарних знань, предметних галузей, частин і фрагментів об'єкта або самих об'єктів, що перебувають у закономірному зв'язку. Роль «закономірного зв'язку» в такій системі здатні відігравати гармонія, виробнича необхідність, природні обставини, об'єктивні закономірності, запропоновані правила, норми тощо.

Арсенал сучасних пізнавальних засобів, створений здебільшого класичною наукою, має яскраво виражену аналітичну природу і не придатний для аналізу цілісності, ієрархічності та організованості, властивих системі. Але системне мислення (а точніше, системний світогляд) може бути розвинене шляхом модифікації власних пізнавальних засобів. Логічно, що з урахуванням відмінності наведених вище світоглядних позицій та інтерпретацій поняття «система» така модифікація наукових підходів складатиметься з аналогічних, але вже системних підходів у їхній класифікації.

Підходами до пізнання світу та дослідження складних об'єктів і багатофакторних проблем, представлених у традиційному образі системи, в образі якоїсь «глобальної системи» або в образі трансдисциплінарних функціональних ансамблів, є: системно-дисциплінарні, системно-міждисциплінарні, системно-мультидисциплінарні та системно-трансдисциплінарні.

Системно-дисциплінарний підхід − це спосіб коректного виокремлення і моделювання об'єкта або проблеми в образі локальної дисциплінарної системи, що дає змогу застосувати до їхнього дослідження і розв'язання відповідну системно-дисциплінарну методологію. Системно-дисциплінарні підходи демонструють особливий спосіб інтеґрації дисциплінарних знань у перебігу класичного системного дослідження, що призводить до позитивних результатів. До процесу такої інтеграції допускаються не всі наявні знання, а лише ті, які спеціально відбираються дослідником за певними критеріями при моделюванні об'єкта як системи (сукупності певних дисциплінарних знань і предметних царин, частин або фрагментів об'єкта або самих об'єктів, що перебувають у закономірному зв'язку). У цьому разі системно-дисциплінарні підходи, по суті, є формою сприйняття методів і принципів класичного системного дослідження,

що використовується фахівцями конкретних наукових дисциплін, які працюють у галузі конкретного наукового знання.

Розвиток системно-дисциплінарних підходів сприяв появі в середовищі різноманітного дисциплінарного знання так званих емпіричних системних наукових дисциплін, наприклад: системна психологія, системна біологія, системна психіатрія тощо. Використовуючи системно-дисциплінарний підхід, дослідник, з одного боку, свідомо звільняє образ об'єкта від характеристик, несуттєвих для цілей конкретного системного дослідження. З іншого боку, в такій моделі системи він упорядковує відношення знань за конкретними предметними сферами об'єкта. Наприклад, для того щоб визначити загальний стан безпекової сфери держави як соціальної системи, достатньо із сотні можливих параметрів отримати інформацію про декілька, які стосуються бюджетних витрат на безпеку. У такому конкретному системному дослідженні зазвичай не беруть до уваги другорядні чинники, які, можливо, призвели до таких показників. Але результати такого конкретного системного дослідження дають змогу точніше визначити сфери інших конкретних системних досліджень і обґрунтувати необхідність застосування інших видів системних підходів.

Системно-міждисциплінарний підхід − це спосіб коректного виокремлення і моделювання об'єкта або проблеми в образі локальної міждисциплінарної системи, що дає змогу застосувати до їхнього дослідження і розв'язання комплементарні системно-дисциплінарні методології.

Системно-міждисциплінарні підходи демонструють спосіб інтеграції дисциплінарних знань подібних предметних галузей об'єктів у рамках моделювання їхніх відносин як системи. У результаті такої інтеграції відбувається ускладнення логіки та методології системних досліджень, збагачення мови системних теорій (емпіричних системних дисциплін). У своїй вищій формі системно-міждисциплінарні підходи здатні формувати так звані міждисциплінарні системні парадигми.

Слід зазначити, що системно-дисциплінарні та системно-міждисциплінарні підходи меншою мірою залежать від картини світу в її загальнонауковому сенсі. Її місце посідає так звана локальна або приватнонаукова картина світу, об'єкта і предмета дослідження.

Системно-дисциплінарні та системно-міждисциплінарні підходи більшою мірою залежать від емпіричного опису процедур системного дослідження, від способів моделювання об'єкта та його предметних сфер в образі системи, підкріплених їхнім суворим математичним вираженням. При цьому принцип спрощення образу об'єкта і його предметних царин при його системному моделюванні переноситься і на формування локальних (приватнонаукових) картин світу. Тому спрощення картини світу, суб'єктивне позбавлення її деяких характеристик, несуттєвих для цілей конкретного системного дослідження, може призвести до того, що неврахованими можуть виявитися об'єкти або їхні характеристики, які за певних умов почнуть відігравати роль визначальних чинників розвитку світу, об'єкта як системи.

Усунути цю обставину дають змогу такі два підходи узагальненої класифікації системних підходів: системно-мультидисциплінарний і системно-трансдисциплінарний. Відмітна особливість цих підходів полягає в тому, що вони меншою мірою залежать від емпіричного опису процедур системного дослідження. Вони більшою мірою залежать від наявних загальнофілософських рішень, від образу природничо-наукової картини світу, що впливають на зміст онтологічних і гносеологічних аспектів дослідження систем, оцінку перспектив і основних напрямів розвитку системних досліджень. У цьому разі важливими для розвитку цих видів системного підходу є евристичні, систематизуючі та світоглядні функції картини світу, які самі мають системну організацію. Важливими є уявлення про простір і час як філософські категорії, що мають безпосередній стосунок до фундаментальних об'єктів (світ, Всесвіт), а також визначення поняття «істина» в суб'єктивному (відносна істина) та об'єктивному (абсолютна істина) контекстах, що зумовлюють відповідно цілісність або єдність об'єкта як системи.

Системно-мультидисциплінарний підхід − це спосіб коректного виокремлення та моделювання складного об'єкта або складної багатофакторної проблеми в образі цілісної мультидисциплінарної системи, що дає змогу застосувати до їхнього дослідження та розв'язання відповідний комплекс системно-дисциплінарних методологій.

Формування цілісності об'єкта передбачає знаходження порядку поєднання та узгодженості подібних і несхожих предметних сфер. При цьому самі предметні сфери відіграють роль елементів «платонівської системи» (у Платона світ являє собою Ціле, яке складається з частин. Частини Цілого можуть мати самостійне значення, власні цілі, завдання і закони розвитку. Тому платонівська система вимірюється безліччю (числом) об'єднуваних нею частин). Ця обставина задає вектор пошуку відносної (інтерсуб'єктивної) істини, зменшуючи царину можливих компромісів і консенсусів. Так, наприклад, сьогодні здійснюються спроби усунути недоліки безпекознавчї науки шляхом залучення до системної безпекової парадигми нових об'єктів і предметів дослідження (збільшуючи тим самим чисельність частин цілісної мультидисциплінарної системи). При цьому недостатньо уваги приділяється очевидному факту, що основний недолік сучасної методології розвитку безпекознавчої науки полягає в тому, що вона не відображає закономірностей розвитку світу, закономірностей розвитку природи і суспільства. У результаті сучасна теорія безпеки пристосувалася до реального життя і стала його тлумачити в манері суб'єктивістського світовідчуття. Усе це свідчить про те, що теорія безпеки повинна мати системний, науково обґрунтований зміст, шукати шляхи свого генетичного оздоровлення та розвитку в системі більш загального рівня.

Відсутність або неприйняття до уваги об'єктивного системотворчого чинника, що має безпосередній стосунок до такої системи «загального рівня», наділяє системно-мультидисциплінарний підхід парадоксами системних досліджень. Суть таких парадоксів демонструє таке твердження: для того, щоб

коректно виокремити систему, яка самоорганізується, ми маємо знати умови і причини самоорганізації; для того, щоб зрозуміти ці умови і причини, ми маємо виокремити систему, яка самоорганізується, як необхідний момент їх дослідження. Можливо, при побудові, дослідженні та управлінні технічними системами, складними системами «людина-машина» можна знехтувати невизначеністю, яку привносять парадокси системних досліджень. У цьому разі системні дослідження та їхні результати можуть перебувати у сфері відносної (інтерсуб'єктивної) істини. Однак коли йдеться про системне дослідження соціальних процесів, то їхні результати мають максимально виключати будь-які парадокси і невизначеності. Іншими словами, у цьому разі системні дослідження та їхні результати мають перебувати у сфері абсолютної істини.

Системно-трансдисциплінарний підхід − це спосіб коректного виокремлення та моделювання складного об'єкта або складної багатофакторної проблеми в образі єдиної трансдисциплінарної системи, який дає змогу застосувати до їхнього дослідження та розв'язання відповідну трансдисциплінарну методологію. Статус єдиного об'єкта свідчить про необхідність інтеґрації (директивного розміщення) знань, схожих і несхожих предметних царин об'єкта або складної багатофакторної проблеми відповідно до структури та принципів, заздалегідь визначених загальним порядком (трансдисциплінарною системою).

Порядок, що зумовлює єдність, не виявляється у процесі системного дослідження і не формується суб'єктивно, як це робиться в системно-мультидисциплінарних підходах. Він постулюється за допомогою моделей трансдисциплінарної одиниці порядку. Завдяки цим моделям дослідник уже не тільки оперує наявними знаннями схожих і несхожих предметних царин, їхньою взаємодією, а від початку визначає їхню необхідну кількість і види, а також характер і наслідки такої взаємодії. У цьому разі з'являється можливість обґрунтувати параметри системоутворювального чинника глобальної системи, його об'єктивні нормативні значення, а також визначити вектор пошуку рішень у контексті законів коеволюції − спільного спрямованого розвитку фрагментів будь-якого складного об'єкта на будь-якому рівні дійсності.

Тим самим образ трансдисциплінарної системи здатний відігравати роль універсального образу системи. Усередині цієї системи дисциплінарні знання про світ, об'єкт дослідження, схожі й несхожі предметні царини, а також функціональні ансамблі об'єктів розташовуються без суворих меж між дисциплінами, але згідно з об'єктивною істиною − того, як має бути, щоб існували єдиний світ, єдині об'єкти, єдність їхніх різноманітних взаємовідносин. У такій якості системно-трансдисциплінарний підхід відіграє роль наукової дисципліни (метанауки), що дає змогу звести знання людства у всеосяжну, узгоджену науку, ґрунтовану на єдиному комплексі понять і метамови.

Визнання таких результатів наукового пізнання дасть змогу вчасно, за допомогою насамперед системних підходів і в рамках суспільних інститутів сформувати «дорожню карту» сталого розвитку, обґрунтувати зміст,

послідовність і тривалість її етапів. Важливим є техніко-технологічний супровід такого розвитку, розробленого за допомогою підходів, що становлять основу пропонованої класифікації. У зв'язку з цим можна прогнозувати розквіт технологій, що експлуатують у своїй основі фізичну природу системо-утворювального фактора. Ці обставини стануть умовою переходу суспільства до науково обґрунтованого управління глобальним соціальнним процесом, адаптованим до індивідуальних місцевих контекстів і потреб розвитку, а також до пріоритетів у різних країнах.

Таким чином, незважаючи на те що сучасна наука перебуває у фрагментованому стані, вона володіє необхідними підходами до розв'язання складних багатофакторних проблем природи і суспільства. До таких проблем належить управління процесом сталого соціально-економічного розвитку. Однак що складніша проблема, то суворіші вимоги до теоретико-методологічного змісту наукового підходу і до рівня усвідомлюваної моральної відповідальності фахівців за результати теоретичних досліджень і професійної діяльності.

Одним із головних аспектів моральної відповідальності фахівців є визнання ними необхідності використовувати певні наукові підходи на певних етапах розв'язання складної багатофакторної проблеми, послідовно здійснюючи весь спектр міждисциплінарних взаємодій. Завдяки успіхам у сфері освіти чисельність людей на Землі, що володіють науковим світоглядом, досягла такого рівня, який дав змогу сформувати в суспільстві усвідомлювану необхідність переходу до науково обґрунтованого управління глобальними процесами. За таких умов міждисциплінарні взаємодії, а також підходи, за допомогою яких вони здійснюються, набувають першорядного значення. Широке поширення таких підходів та їхніх системних аналогів сприятиме масовому процесу розширення обріїв наукового світогляду, а відтак і підвищенню рівня моральної відповідальності людей за здійснення та наслідки своєї діяльності. У результаті в науковій спільноті неминуче формуватиметься думка, що управління глобальними процесами соціокультурного розвитку можливе лише за умов об'єктивної істини − того, як повинно бути, щоб існував єдиний світ у його різноманітних взаємовідносинах.

Злата Дяченко,
студентка групи 736ю, гуманітарно -правового факультету
Національного аерокосмічного університету
ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»,
м. Харків, Україна
e-mail: z.y.dyachenko@student.khai.edu
ORCID: 0009-0009-2426-2068
Алла Гордеюк,
кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри права гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна,
e-mail:a.hordeiuk.khai.edu
ORCID: 0000-0001-7423-3673

ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ: ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ЗДІЙСНЕННЯ ТА ЗАХИСТУ У МИРНИЙ ЧАС ТА ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РФ В УКРАЇНУ

Анотація: в даній роботі проведено аналіз правового забезпечення та особливостей здійснення особистих немайнових прав фізичної особи. Приділено окрему увагу випадкам чисельних порушень особистих немайнових прав фізичної особи, зокрема права на життя, права на особисту недоторканність, на повагу до гідності та честі людини під часу воєнного стану, що введений у державі у зв'язку з військовою агресією РФ проти України. Визначені способи захисту права на повагу до гідності та честі фізичної особи, що передбачаються на міжнародному та вітчизняному рівнях. Надано тлумачення ЄСПЛ категорії «нелюдське або таке, що принижує гідність поводження» як неналежної поведінки, що досягає мінімального рівня жорстокості, як така, що принижує гідність у випадках, коли вона викликає у жертви почуття страху, мучення або неповноцінності, здатне принизити її гідність і, можливо, зламати її фізичний і психологічний спротив. Зроблено висновок, що зазначена формула цілком притаманна поводженню російських військових із цивільним населенням на окупованих територіях під час агресивних військових дій проти України, а також характеризує поводження з українськими військовополоненими.

Ключові слова: особисті немайнові права фізичної особи, право на життя, право на честь та гідність, право на особисту недоторканність, здійснення особистих немайнових прав, способи захисту особистих немайнових прав.

PERSONAL NON-PROPERTY RIGHTS OF AN INDIVIDUALS: FEATURES OF THEIR EXERCISE AND PROTECTION IN PEACETIME AND DURING THE FULL-SCALE INVASION OF THE RUSSIAN IN UKRAINE

Abstract: in this paper, an analysis of the legal provision and features of the exercise of personal non-property rights of an individual is carried out. Particular attention was paid to cases of numerous violations of the personal non-property rights of individuals, in particular the right to life, the right to personal integrity, respect for human dignity and honor during the martial law introduced in the state in connection with the military aggression of the Russian Federation against Ukraine. The methods of protection of the right to respect for the dignity and honor of a natural person, provided for at the international and domestic levels, are defined. The interpretation of the ECHR category of "inhuman or degrading treatment" is provided as inappropriate behavior that reaches the minimum level of cruelty, as degrading in cases where it causes the victim a sense of fear, torment or inferiority, capable of degrading her and , perhaps break her physical and psychological resistance. It was concluded that the specified formula is completely inherent in the treatment of the Russian military with the civilian population in the occupied territories during aggressive military operations against Ukraine, and also characterizes the treatment of Ukrainian prisoners of war.

Keywords: personal non-property rights of an individual, right to life, right to honor and dignity, right to personal integrity, exercise of personal non-property rights, methods of protection of personal non-property rights.

На ґрунті суспільних трансформацій, які нині відбуваються в Україні, інститут особистих немайнових прав фізичної особи заслуговує окремої уваги цивілістів. Ця тема залишається актуальною у сучасному суспільстві, зокрема в контексті правового захисту особистості та гарантування її свободи, гідності та приватності. Забезпечення цих прав є одним із ключових аспектів правової системи будь-якої країни, оскільки вони визначають стосунки між людьми та державою, а також між самими громадянами.

Питання захисту зазначених особистих немайнових прав людини є край актуальним в умовах воєнної агресії РФ проти України. Це звісно пов'язано з тотальним порушенням особистих немайнових прав фізичних осіб протягом всього часу воєнних дій, тобто прав на життя, здоров’я, недоторканість, свободу, честь та гідність тощо [1].

Так, прикладами порушення зазначених особистих немайнових прав фізичної особи під час війни є знущання, катування, приниження російськими військовослужбовцями українських військовослужбовців у полоні, викрадення людей на захоплених територіях та примусове вивезення, вбивства та тілесні ушкодження.

Особисті немайнові права фізичної особи посіли своє місце у предметі сучасного цивільного права України, набули статусу автономного правового інституту, подолавши багато перешкод, які були обумовлені ідеологічними

чинниками. Питання правового врегулювання особистих немайнових прав займає у цивілістиці одне із центральних місць, оскільки реальне забезпечення прав людини вважається ознакою розвинутої правової держави, результатом побудови демократичних відносин. Правові засади інституту особистих немайнових прав фізичної особи прописані у Цивільному кодексі України (далі – ЦКУ), який є унікальним для нашої країни документом, що містить у собі світове надбання цивілістики, з урахуванням вітчизняної цивілістичної науки. Розробники кодексу ставили собі за мету закріпити у новому кодифікованому документі права людини, що містяться у Загальній декларації прав людини та Європейській конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Слід відзначити, що їм це вдалося. Більше того, ЦКУ вказує на невичерпність переліку особистих немайнових прав, що створює можливість для подальшого розвитку прав у якісній та кількісній площині[2].

У ЦКУ особистим немайновим правам фізичних осіб присвячено Книгу другу з номіналом «Особисті немайнові права фізичних осіб», що складається із трьох глав, і з урахуванням змісту її норм характеризується як «перемога багатовікових прагнень людства про втілення у праві понять моральності, справедливості, ідеї самоцінності кожної окремої особистості». Це справедливо, тому що у Книзі другій ЦКУ регулюються особисті немайнові відносини на засадах рівності, диспозитивності, неприпустимості втручання у сферу особистого життя фізичної особи, справедливості, добросовісності, розумності тощо, тобто на загальних принципах, що притаманні цивільному праву[2].

Так, у ст. 270 ЦКУ зазначено, що «відповідно до Конституції України фізична особа має право на життя, право на охорону здоров'я, право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, право на свободу та особисту недоторканність, право на недоторканність особистого і сімейного життя, право на повагу до гідності та честі, право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, право на недоторканість житла, право на вільний вибір місця проживання та на свободу пересування, право на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості. Також прописано, що у ЦКУ можуть бути передбачені й інші особисті немайнові права фізичної особи, тобто їх зазначений перелік не є вичерпаним»[2; 3].

У даному контексті маємо намір звернути увагу на таке благо як право на повагу до честі та гідності фізичної особи. На наш погляд закріплення цих прав у законодавстві є одним із показників, що характеризує рівень демократичності будь-якої держави, оскільки поняття честі та гідності порівнюються з повагою до особистості, співвідносяться з мораллю та правом, визначають ставлення до людини як найвищої суспільної цінності. Так, ст. 297 ЦКУ регламентує право кожного на повагу до його честі та гідності, які є недоторканими [3].

Отже, в правовому контексті гідність трактується як одне з нематеріальних благ, яке належить людині від народження і є фундаментальною цінністю для сучасної демократичної держави. З огляду моралі, гідність – це сукупність рис, що характеризують позитивні моральні якості особи. Щодо поняття честі, то

воно так само як і поняття гідності, розкриває ставлення особи до самої себе, а також ставлення до неї суспільства [4].

Право на повагу до честі та гідності є безумовним правом фізичної особи з моменту народження. Позивач, звертаючись до суду, наділений вибором щодо способу захисту свого особистого немайнового права. Загальний перелік таких способів захисту цивільних прав та інтересів наведено в ст. 16 ЦКУ [3].

Щодо такого способу захисту честі та гідності, як поновлення порушеного права, то відповідно до ч. 1 ст. 276 ЦКУ «орган державної влади, орган влади Автономної Республіки Крим, орган місцевого самоврядування, фізична або юридична особа, рішеннями, діями або бездіяльністю яких порушено особисте немайнове право фізичної особи, зобов'язані вчинити необхідні дії для його негайного поновлення. Якщо дії, необхідні для негайного поновлення порушеного особистого немайнового права фізичної особи, не вчиняються, суд може постановити рішення щодо поновлення порушеного права, а також відшкодування моральної шкоди, завданої його порушенням»[3].

Під «правом на спростування» слід розуміти право фізичної особи вимагати від особи, яка порушила особисте немайнове право фізичних осіб шляхом поширення недостовірної інформації, визнання цієї інформації неправдивою у формі, яка є ідентичною чи адекватною до форми поширення неправдивої інформації. Своєю чергою під «правом на відповідь» слід розуміти «право на висвітлення власної точки зору щодо поширеної інформації та обставин порушення особистого немайнового права» [5].

Ще одним способом захисту особистих немайнових прав є заборона поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права. Стаття 278 ЦКУ передбачає : якщо особисте немайнове право фізичної особи порушене у газеті, книзі, кінофільмі, теле-, радіопередачі тощо, які готуються до випуску у світ, суд може заборонити розповсюдження відповідної інформації» [3]. Звичайно, у разі порушення особистого немайнового права особа може застосувати заходи досудового врегулювання щодо порушення прав. Однак коли досудове врегулювання неможливе, особа має право на звернення до суду за захистом свого порушеного права, зокрема з позовом про захист честі та гідності [5].

Захист честі та гідності людини гарантується особі не лише на державному рівні, а й на міжнародному рівні. У ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод говориться про «нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження», але роз'яснень, про яке саме поводження йдеться, цей документ не містить[6]. Втім, аналіз практики Європейського суду з прав людини щодо порушень ст. 3 Конвенції дозволив сформулювати ряд загальних положень з питань формування його правової позиції щодо змісту категорії «нелюдське або таке, що принижує гідність поводження». Перше положення стосується формування змістовної характеристики категорії «нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження». На думку суду, поводження, що принижує гідність – це неналежна поведінка, що досягає мінімального рівня жорстокості. Поведінку може бути розцінено як таку, що принижує гідність у

випадках, коли вона викликає у жертви почуття страху, мучення або неповноцінності, здатне принизити її гідність і, можливо, зламати її фізичний і психологічний спротив. Оцінка зазначеного мінімального рівня жорстокості відносна і проводиться з урахуванням ряду факторів. При цьому в процесі визначення неналежного поводження суд враховує кумулятивний ефект усіх факторів. Суд звертає увагу на те, чи переслідувало таке ставлення мету принизити або образити особу, а також на те, чи мали його наслідки негативний вплив на особистість потерпілого [7]. Слід зазначити, що формула ЄСПЛ про «нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження» з усіма вищезазначеними характеристиками цілком притаманне поводженню російських військових із цивільним населенням на окупованих територіях під час агресивних військових дій проти України, а також характеризує поводження із українськими військовополоненими.

Таким чином, право на повагу до гідності та честі передбачають захист особистості та індивідуальності людини, вони є важливими для забезпечення приватної безпеки особистості у суспільстві та державі як у мирний час, так і під час війни.

Також доцільно, аналізуючи дану тематику, взяти до уваги положення Женевських конвенцій, які встановлюють правові стандарти гуманного поводження з цивільним населенням, регулюють права військовополонених, забезпечують захист поранених, хворих під час війни. Ці міжнародні угоди, на наш погляд стосуються в тому числі порушення особистих немайнових прав фізичних осіб у період озброєного конфлікту, які за будь-яких обставин опинилися під владою окупаційної держави. Положення цих Женевських конвенцій порушуються РФ, не зважаючи на те, що держава-агресор є їх учасницю. В ч. 1 ст. 3 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни вказується, що з особами, які не беруть участі в активних бойових діях, у тому числі з особами зі складу збройних сил, що склали зброю, слід поводитись гуманно без будь-якої ворожої дискримінації, в ст. 32 прописано про заборону застосування будь-яких заходів, що можуть завдати фізичних страждань або призвести до знищення осіб [8].

Отже, враховуючи вище викладене вважаємо, що в системі цивільного права особисті немайнові права займають привілейоване місце, оскільки в приватному житті особи особисті немайнові права мають вищу цінність, ніж майнові. Зокрема при визначені предмету цивільного права, тобто відносин, що його становлять, на першому місті визначаються особисті немайнові відносини а потім майнові, а у ЦКУ у ч. 1 ст.1 прописано, що: «Цивільним законодавством регулюються особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини), засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників». І такий підхід законодавця є максимально коректним, адже ці права повинні належати фізичній особі в силу факту її існування та є невіддільними від неї [9].

Вважаємо також, що особисті немайнові права, їх правова регламентація на міжнародному та вітчизняному рівнях є досягненням людської цивілізації,

надбанням демократичного суспільства, тому, якщо будь-яка держава визначає зазначені права в своєму Основному законі або приєднується до міжнародного договору, який регламентує їх непорушність, то визнає їх і має нести міжнародну юридичну відповідальність за їх порушення, як перед своїми громадянами, так і перед громадянами країни, проти якої розв'язано агресивну війну та всією світовою спільнотою в тому випадку, коли розв'язує агресивну війну та вчиняє величезну шкоду через тотальне порушення права на життя, особисту недоторканість, повагу до гідності та честі людини.

Список використаних джерел:

1. Свердліченко В. П. Вплив воєнного стану на здійснення особою права на честь і гідність. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право». Вип. 35. 2023. С. 219. Режим доступу : URL: https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/21299/21084

2. Григоренко О. В. Особисті немайнові права: генеза правового регулювання в Україні. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2021. С. 71. – Режим доступу: URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/01/15.pdf

3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. – Режим доступу: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 01.02.2024).

4. Маркович Х. М., Смерик М. С. Право на честь, гідність та ділову репутацію як особисте немайнове право фізичної особи. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. №2. С. 172. Режим доступу: URL: http://www.lsej.org.ua/2_2023/38.pdf

5. Німак М. О. , Каптур В. І. Захист честі, гідності і ділової репутації: понятійний апарат та основні способи захисту // Юридичний науковий електронний журнал. 2020. №7. С. 129. – Режим доступу: URL: http://lsej.org.ua/7_2020/33.pdf

6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 02.05.24)

7.Пащенко А. С., Небогатікова С. С. До питання про право на людську гідність Юридичний науковий електронний журнал. 2020. №7. С. 61. – Режим доступу: URL : http://lsej.org.ua/7_2020/15.pdf

8. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949 р. – Режим доступу: URL.https:zacon.rada.gov.ua./laws/show/995_154# Text (дата звернення: 2.05.24)

9. Тимчук Т. О. Актуальні проблеми вдосконалення визначення поняття "Особисті немайнові права" в теорії цивільного права. Часопис Київського університету права. 2009. №1. С. 197. – Режим доступу: URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/24315/37-Tumchuk.pdf

Лариса Єрофєєнко,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри правового регулювання економіки
Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця,
м. Харків, Україна
e-mail: larisa.erofeenko@hneu.net
ORCID: 0000-0001-8436-2065
Анна Тищенко,
здобувачка вищої освіти, 2 курс,
факультет менеджменту і маркетингу
Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця,
м. Харків, Україна
e-mail: tyshchenko021@gmail.com

ЩОДО ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ УКРАЇНСЬКОЇ ВИШИВКИ ЯК СИМВОЛУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УКРАЇНІ

Анотація: В науковій роботі охарактеризовано історичні та культурні аспекти вишивання. Зазначено, що вишивання в Україні є не лише мистецтвом, але й важливим символом культурної спадщини та національної ідентичності. Проаналізовано проблеми, пов'язані із незаконним використанням українських орнаментів, розглянуто ризики їх комерціалізації, а саме: комерціалізація орнаментів може включати в себе ризики, такі як порушення авторських прав або культурної апропріації. Зазначено важливість захисту інтелектуальної власності авторів виробів з вишиванням та орнаментом, а також визначено необхідність у правовому регулюванні використання орнаментів через правові механізми. Доведено, що без належної охорони зростає ризик втрати унікальності, що може призвести до зникнення значення та ідентичності вишивки. Запропоновано шляхи захисту інтелектуальної власності щодо вишивки.

Ключові слова: інтелектуальна власність, вишивка, культурна спадщина, ідентичність, орнамент.

REGARDING THE LEGAL PROTECTION OF UKRAINIAN EMBROIDERY AS A SYMBOL OF NATIONAL IDENTITY IN UKRAINE

Annotation: The scientific work describes the historical and cultural aspects of embroidery. It is noted that embroidery in Ukraine is not only an art, but also an important symbol of cultural heritage and national identity. The problems associated with the illegal use of Ukrainian ornaments are analyzed, the risks of their commercialization are considered, namely: the commercialization of ornaments may include risks such as copyright infringement or cultural appropriation. The importance of protecting the intellectual property of the authors of embroidery and ornament

products is noted, and the need for legal regulation of the use of ornaments through legal mechanisms is also determined. It has been proven that without proper protection, the risk of losing uniqueness increases, which can lead to the disappearance of the meaning and identity of the embroidery. Ways to protect intellectual property related to embroidery are proposed.

Keywords: intellectual property, embroidery, cultural heritage, identity, ornament.

Аналізуючи літературу, історичні джерела, музейні зразки народної творчості, творів професійних дизайнерів показує, що українське мистецтво вишивання має давнє походження, велику історію розвитку та вдосконалення, що дало розвиток різноманітних технік узорів, швів, елементів їх поєднань і мотивів.

Метою дослідження є виявлення та аналіз проблем, пов’язаних із незаконним використанням українських орнаментів, висвітлення важливості захисту інтелектуальної власності та підкреслити необхідність регулювання використання орнаментів через правові механізми.

Вишивка була і є одним з найпопулярніших видів народної творчості [1]. Українське вишивання, як виразний вид мистецтва, має глибоке історичне значення, що існує вже сотні років. Це один із головних способів вираження національної ідентичності через орнаменти та мотиви, що мають унікальне значення. Вишивані мотиви та орнаменти часто мають символічне значення, відображаючи різноманітні аспекти української культури, вірувань та традицій. Кожен вишитий візерунок може мати своє унікальне значення, пов’язане з історією, природою або релігією. В українському народному побуті вишивку вживають передусім на предметах одягу, в основному на жіночих і чоловічих сорочках. Це стало не лише засобом прикраси, а й символом національної гордості.

В Україні існує велика кількість автентичних вишитих візерунків, які передаються з покоління в покоління. Ці візерунки мають не лише естетичну, але й історичну та культурну цінність. Однак, не всі візерунки захищені авторським правом, що робить їх доступними для копіювання та використання без дозволу авторів або власників. Це може призвести до девальвації автентичних візерунків, втрати їх унікальності та розмивання культурної ідентичності. Крім того, використання візерунків без належного оформлення прав може завдати шкоди репутації авторів та майстрів вишивки.

Українське вишивання відіграє важливу роль у формуванні культурної спадщини та національної ідентичності. З огляду на зростання популярності вишиванок серед інших країн, постає ризик спотворення справжніх значень та спостерігається тенденція незаконного використання українських орнаментів, що стають об’єктом комерційної експлуатації та плагіату. Копіювання є серйозною загрозою для збереження української культури, бо може призвести до розповсюдження недостовірних копій, що не несуть у собі справжньої історії, традицій та сенсів. Така комерціалізація та недооцінення не лише серйозно

підриває нашу культуру, але й може позбавити просування справжнього національного творіння.

Ця проблема є актуальною в контексті захисту інтелектуальної власності, оскільки вишивка вважається важливою складовою культурної спадщини. Саме орнаменти, як прояв ідентифікації, потребують захисту своєї автентичності та правових механізмів, що регулюють використання їх у вишиванні. Без належної охорони зростає ризик втрати унікальності, що може призвести до зникнення значення та ідентичності вишивки.

Відповідно до ст. 8 Закону України «Про авторське право і суміжні права», об'єктом авторського права є твори ужиткового мистецтва, у тому числі «твори декоративного ткацтва, кераміки, різьблення, ливарства, з художнього скла, художня ковка, ювелірні вироби тощо» [2].

Відповідно одержання правової охорони для вишивки базується на тому, що вона вважається об'єктом авторського права, тобто твором декоративного ткацтва. Така охорона не стосується методів та техніки вишивання, оскільки авторське право охороняє творчий результат, а не спосіб втілення. Тобто захист поширюється лише на орнамент та кольорову гаму. Законодавство України, таким чином, створює правову впевненість для захисту вишивки як мистецького твору, забезпечуючи авторам відповідні права і захист їхньої інтелектуальної власності.

Застосування різних правових механізмів для захисту є важливим для збереження важливої культурної спадщини. Перш за все, вишиванка, як цілісний продукт, може бути захищена як промисловий зразок.

Як зазначено в ст. 6 Закону України «Про охорону прав на промислові зразки», що «Промисловий зразок відповідає критеріям охороноздатності, якщо є новим і має індивідуальний характер» [3]. Але проблема патентування народних вишиванок полягає в тому, що їхні орнаменти не відповідають критерію новизни, адже відомі не одне століття й передаються з покоління в покоління. Тому промисловий зразок, що використовує традиційний український орнамент, не може бути запатентований. Це стосується саме традиційних вишиванок, а не сучасних дизайнерських, де орнамент є авторським напрацюванням. Оригінальний та неповторний стиль дизайнера може бути зареєстрований як промисловий зразок.

Елементи вишивки, такі як орнаменти та кольори, можуть бути зареєстровані як торгові марки для запобіганню несанкціонованому використанню, а реєстрація торговельної марки може бути проведена колективно для майстрів з усієї країни. Оскільки, кожен регіон має свій унікальний орнамент вишивки, географічне зазначення також сприяє ідентифікації походження вишивки, надаючи споживачам впевнено обирати автентичні продукти та зберігати традиції. Таке застосування різних правових механізмів допомагає не лише захистити унікальність, але й забезпечити її подальше існування [4].

Важливо зазначити, що вишиванка може розглядатися як елемент нематеріальної культурної спадщини. Це означає, що вона може бути захищена

спеціальними законами та міжнародними конвенціями, направленими на збереження та популяризацію традиційних культурних цінностей. Конвенція ЮНЕСКО «Про охорону нематеріальної культурної спадщини» визнає значення традицій, звичаїв та вірувань, які переходять від покоління до покоління, утримуючи та передаючи унікальну ідентичність [5].

Співпраця з міжнародними організаціями, може допомогти у забезпечені захисту, а включення українських орнаментів до списку нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО підтверджує їх значення на міжнародному рівні та допомагає привернути увагу та отримати додаткові ресурси для збереження.

Підвищення обізнаності громадськості про важливість захисту та збереження українських орнаментів як складової національної культурної спадщини є ключовим аспектом їх захисту. Знання про те, що орнаменти є не лише прикрасою одягу, але й важливою частиною національної культури, мотивує людей берегти їх та виступати проти незаконного використання.

Забезпечення українських майстрів та дизайнерів доступом до правових механізмів для захисту їх творів є також критичним для збереження автентичності вишивки та її культурної цінності для майбутніх поколінь. Такий підхід сприяє не лише захисту інтелектуальної власності, а й збереженню унікальної культурної спадщини. Розвиток та реалізація ефективних заходів з охорони правом інтелектуальної власності орнаментів є важливим кроком для збереження та просування культурної спадщини України як в межах країни, так і на міжнародному рівні.

Список використаних джерел:

1. Варивончик А.В. Витоки та історична еволюція вишивки як складової традиційного українського одягу. URL: http://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/ https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/690/1/A_Varyvonchik_KNUKIM_25.pdf

2. Про авторське право і суміжні права : Закон України № 2811-IX від 01.12.2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text (дата звернення 07.05.2024)

3. Про охорону прав на промислові зразки : Закон України № 3688-XII від 15.12.1993 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3688-12#Text (дата звернення 07.05.2024)

4. Попова, Н. О. Охорона української вишивки та вишиванки правом інтелектуальної власності. Вітчизняний та світовий досвід правового регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності : збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (17 травня 2019 р.) / За заг. ред. О.В. Черевка, О.П. Орлюк. С. 71-75. URL: https://eprints.cdu.edu.ua/2790/

5. Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини від 17.10.2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d69#Text

Дмитро Калюжний,
здобувач вищої освіти третього освітньо-наукового рівня (доктор філософії з Права) Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків. Україна
ORCID: 0009-0006-1709-8405
e-mail: dmitrijkoluznyj555@gmail.com

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ІКТ В ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Анотація: Реформування інформаційного забезпечення правоохоронних органів, яке здійснюється в контексті європейської інтеграції України, обумовлює важливість питань впровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, завдяки яким можна значно підвищити продуктивність правоохоронної діяльності У зв'язку з цим, незважаючи на вітчизняні досягнення у справі інформаційного забезпечення службового діяльності правоохоронних органів, особливого значення набуває вивчення європейського і міжнародного досвіду застосування інформаційних технологій та обліку його у вдосконаленні інформаційно-аналітичного забезпечення правоохоронної діяльності в Україні. У зв’язку з існуючим широким розмаїттям інституціоналізованого співробітництва всередині ЄС та з країнами, що не входять до ЄС, транскордонне співробітництво все ще залежить від готовності та бажання використовувати таке співробітництво. Інституційні можливості для ефективної співпраці правоохоронних органів відходять від визначення спільних викликів безпеці. Це призвело до розвитку інституційної, правової та технічної спроможності, що відповідає новим реаліям глобалізованого світу.

Ключові слова: правоохоронна діяльність, інформаційно-комунікаційні технології, міжнародне співробітництво, правове регулювання.

LEGAL BASIS FOR THE USE OF ICT IN LAW ENFORCEMENT: EUROPEAN EXPERIENCE

Abstract: Reforming the information support of law enforcement agencies, which is carried out in the context of Ukraine's European integration, determines the importance of introducing the latest information and communication technologies, which can significantly increase the productivity of law enforcement activities In this regard, despite domestic achievements in the field of information support of law enforcement agencies, the study of European and international experience in the use of information technologies is of particular importance Due to the existing wide variety of institutionalized cooperation within the EU and with non-EU countries, cross-border cooperation still depends on the readiness and willingness to use such cooperation. The

institutional framework for effective law enforcement cooperation is moving away from identifying common security challenges. This has led to the development of institutional, legal and technical capacities that meet the new realities of the globalized world.

Keywords: law enforcement, information and communication technologies, international cooperation, legal regulation.

Сьогодні інформаційне забезпечення правоохоронних органів України вимагає вдосконалення системи протидії злочинам проти життя та здоров'я людини, національної безпеки, а також в економічній, екологічній та інших сферах. Україна стала жертвою збройної агресії зі сторони Росії, тому особливої актуальності набувають питання використання ІКТ при обороні і захисті критичної інфраструктури країни, вдосконалення інформаційних технологій і інтеграція їх до міжнародних інформаційних систем. Це зумовлює необхідність удосконалення ІКТ відповідно до технологічного рівня вимог розвинутих країн і насамперед країн Європейського союзу [1].

4 грудня 2009 року у Києві підписано Угоду між Україною та Європейським поліцейським офісом про стратегічному співробітництві, яке було ратифіковано 5 жовтня 2010 року. Метою цієї угоди є посилення співробітництва держав-членів Європейського Союзу, які діють через Європол, з Україною у запобіганні міжнародній злочинності, їх виявленні, припиненні та розслідуванні таких злочинів у рамках мандату Європолу, зокрема, шляхом обміну стратегічною та технічною інформацією. Однак ця угода не дає повноважень на передачу даних, що належать до встановлення осіб, які вчинили злочини [2].

Державами, що входять до Європейського Союзу, у рамках Європолу організовано єдину автоматизовану систему обліку кримінальних відомостей, що діє з 2002 року. До складових комплексної інформаційно-аналітичної системи TECS (The Europol Computer System), крім власне AIC, також належать аналітичний центр та індексна підсистема. Комп'ютерна система TECS дозволяє одночасно обробити та проаналізувати майже мільйон записів. Вся інформація до системи надається безпосередньо державами-членами ЄС. Кожна з країн має власну організацію-представника у Гаазі, так звану ELOS. Тільки ці організації мають доступ до національних баз даних.

Якщо розглядати інформаційні системи країн Європейського Союзу загалом, то можна бачити, що вони утворені на загальнонаціональному рівні та забезпечують стратегічний аналіз даних, що стосуються функціонування злочинних угруповань. На центральному рівні ведуться узагальнені обліки осіб, які вчинили злочини, та їх дій, готуються пропозиції щодо удосконалення нормативного регулювання роботи кримінальної поліції підтримуються контакти з Інтерполом. І це цілком обґрунтовано, оскільки дозволяє краще спрямовувати та координувати зусилля, враховуючи розширення міжрегіональних та міжнародних контактів, а також міграцію організованих злочинців, що забезпечує більший рівень конспірації при значному вплив

криміналітету на політичні, економічні, а нерідко і правоохоронні структури на місцях, особливо у невеликих містах.

У 2004 році **Європейський Союз (ЄС)** заснував Агентство ЄС з мережевої та інформаційної безпеки (ENISA) [3]. ENISA є експертним центром кібербезпеки в Європі. Він тісно співпрацює з державами-членами ЄС та приватним сектором, щоб сприяти «розвитку культури [безпеки мережі та інформації (NIS)] у суспільстві та з метою підвищення обізнаності про NIS» [4]. ISACA (Асоціація аудиту та контролю інформаційних систем) вважає, що структура для сертифікації кібербезпеки продуктів і послуг ІКТ має бути регіональною, а не національною, і повинна використовувати існуючі глобальні стандарти та найкращі практики. Крім того, слід переконатися, що при розробці продуктів і послуг на початку процесу проектування враховується кібербезпека, щоб уникнути створення нових вразливостей.

Зупинимося на інформаційному забезпеченні деяких країн-членів Європейського Союзу. У розробці та впровадженні корпоративної об'єднаної інформаційної моделі даних для потреб поліції, на нашу думку, на особливу увагу заслуговує досвід **Сполученого Королівства Великої Британії**. Як слушно зауважив В.О. Заросило, реалізація цих відносин під час попередження правопорушень та їх швидкого розкриття у Великій Британії забезпечується запровадженням новітніх комп'ютерних відеоспостережень, створених завдяки фінансуванню міських адміністрацій та приватних підприємств [5]. Так, з 2013 року до National Crime Agency (NCA) (Національного кримінального агентства) передано інформаційну систему The National Policing Improvement Agency (NPIA). Доступ до неї мають усі територіальні поліцейські сили Великої Британії, поліція Північної Ірландії (PSNI), Британська транспортна поліція (BTP), поліцейська служба Шотландії, Національна служба ідентифікації (NIS), Національне агентство зі злочинності (NCA), Служба безпеки (MI-5) і Секретна розвідувальна служба (MI-6), Асоціація начальників поліції (ACPO) та інші [6].

Національна база даних ДНК кримінальної розвідки Великої Британії National Criminal Intelligence DNA Database (NDNAD) створена 1995 року. Вона перебуває у віданні Міністерства внутрішніх справ Великої Британії. Дані, що містяться в NDNAD, належать поліцейському органу, який надав зразок для аналізу. Зразки зберігаються постійно компаніями, які аналізують їх за щорічну плату. NDNAD Великої Британії у своєму роді є головною і найбільшою у світі базою даних судових ДНК і містить дані щодо приблизно 10% населення, порівняно з 0,5% у США. Дані, що містяться в Національній базі даних ДНК, складаються з даних приватних осіб, відібраних на підставі Закону про поліцію і докази у кримінальних справах, і вилучених за нерозкритими злочинами у вигляді плям (наприклад, від крові, сперми, слини, волосся тощо, що залишилися на місці злочину). Щоразу, коли надходить новий профіль, відбувається автоматичний пошук на збіг серед записів NDNAD між даними фізичних осіб і даними нерозкритих злочинів [1].

У березні 2011 року **французький** парламент ухвалив закон, спрямований на забезпечення внутрішньої безпеки «Loppsi II», що став основою для

модернізації нормативно-правових актів, які стосуються інформаційно-телекомунікаційного забезпечення. Так, запроваджено кримінальну відповідальність за крадіжку особистих даних, поліції надано право підключення до Інтернету та телефонних ліній, а також звернення до провайдерів для фільтрації Інтернет-з'єднання тощо. Також ухваленим законодавчим актом дозволено створення інформаційної платформи, що з'єднує численні державні бази даних. Автоматизована система ідентифікації відбитків пальців осіб, які вчинили злочини або правопорушення - Système d'identification automatique par empreintes digitales (AFIS), створена 1987 року, перебуває у віданні Головного управління судової поліції Міністерства внутрішніх справ та під контролем Генерального прокурора і Апеляційного суду Парижа. Державний автоматизований банк даних судимостей перебуває у віданні міністра юстиції (Департамент у кримінальних справах і помилувань).

Правоохоронні органи **Федеративної Республіки Німеччина** також активно використовують телекомунікаційні засоби та запроваджують інноваційні комп'ютерні технології для ефективного та якісного інформаційного забезпечення своєї службової діяльності. Так, наприклад, інформаційно-пошукова система Федеральної кримінальної поліції - Informationssystem der Polizei (INPOL) - включає базу даних усіх осіб, оголошених у розшук, відомості про викрадені автомобілі, документи тощо. Дані щодо осіб, яких розшукує німецька поліція або судові органи, вже за кілька секунд після внесення до бази стають доступними для всіх користувачів зазначеної системи, а це всі відділення поліції та митні органів ФРН.

У Європі та в усьому світі все частіше розробляються та впроваджуються системи ШІ для різних форм державного стеження і забезпечення правопорядку. Однак, такі тенденції викликають занепокоїння і заперечення з богу окремих фахівців і правозахисних організацій. Від використання біометрії для ідентифікації, розпізнавання та категоризації до систем прогнозування в різних можливостях прийняття рішень і розподілу ресурсів, штучний інтелект у правоохоронних органах непропорційно націлений на вже маргіналізовані спільноти, підриває юридичні та процесуальні права та уможливлює масове стеження. Це означає, що існує ще більший ризик заподіяння шкоди та порушення основних прав і верховенства права. Так, прийняття Акту про штучний інтелект [7] в Європі спричинило звернення Організації громадянського суспільства закликають прийняти цей документ в такій редакції, що запобігатиме неконтрольованим формам дискримінаційного та масового стеження. Щоб захистити права людини та запобігти шкоді від використання штучного інтелекту в поліцейській діяльності, міграційному контролі та національній безпеці, Закон ЄС про штучний інтелект повинен:

- включіть юридичні обмеження, що забороняють ШІ для використання, яке створює неприйнятний ризик для основних прав. Це включає законодавчу заборону на різні форми біометричного стеження, інтелектуальну поліцію та шкідливе використання ШІ в контексті міграції;

- забезпечити публічну прозорість і нагляд, коли поліція, міграційні служби та органи національної безпеки використовують штучний інтелект «високого ризику», дотримуючись однакового обов'язку цих органів реєструвати випадки використання високого ризику в базі даних штучного інтелекту ЄС;

- переконайтеся, що Закон про штучний інтелект належним чином регулює використання штучного інтелекту в поліцейській діяльності, міграції та національній безпеці, що становить загрозу правам людини, зокрема повний перелік штучного інтелекту в міграційному контролі, а також забезпечення того, щоб національна безпека не була виключена зі сфери застосування [8].

Висновки. Спроможність і готовність країн визначати спільні виклики безпеці є однією з передумов ефективної співпраці правоохоронних органів. У зв'язку з існуючим широким розмаїттям інституціоналізованого співробітництва всередині ЄС та з країнами, що не входять до ЄС, транскордонне співробітництво все ще залежить від готовності та бажання використовувати таке співробітництво. Інституційні можливості для ефективної співпраці правоохоронних органів відходять від визначення спільних викликів безпеці. Це призвело до розвитку інституційної, правової та технічної спроможності, що відповідає новим реаліям глобалізованого світу. Ми вважаємо, що ефективна відповідь на майбутні виклики безпеці окремих країн і світової спільноти, спричинені збройними конфліктами, потребує процесу обміну інформацією правоохоронних органів у режимі реального часу та спільної відданості у визначенні загальних викликів безпеці. Таким чином, Україні, з огляду на необхідність створення умов для інтеграції вітчизняних програмних комплексів в інформаційні системи Європейського Союзу, необхідно налагодити співробітництво з правоохоронними відомствами Європейського Союзу з метою удосконалення наявних вітчизняних аналогів та розробки нових, що відповідають світовим стандартам.

Список використаних джерел:

1. Катеринчук І. Міжнародний та зарубіжний досвід застосування інформаційних технологій у діяльності правоохоронних органів // Національний юридичний журнал: теорія та практика. - Червень. - 2015. - С. 22-26. – Режим доступа: https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/efd04dce-59c5-49cd-b868-a14881450289/content

2. Угода між Україною та Європейським поліцейським офісом про стратегічне співробітництво: Закон України від 5 жовтня 2010 року № 2576-VI // Офіційний вісник України. –2010. – № 96/№ 84. – Ст. 2934/3432

3. European Union Agency for Network and Information Security (ENISA), 'ENISA: 15 years of building cybersecurity bridges together', Press release, 20 March 2019. URL: https://www.enisa.europa.eu/news/enisa-news/enisa-15-years-of-building-cybersecurity-bridges-together

4. ENISA, About ENISA. URL: https://www.enisa.europa.eu/about-enisa
5. Заросило В. О. Порівняльний аналіз адміністративної діяльності міліції України та поліції зарубіжних країн (Великобританії, США, Канади та Франції) : дис. … канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / В.О. Заросило. – К., 2002. – 250 с. – Режим доступа : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/aref/20081124035695
6. Официальный веб-сайт National Crime Agency [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nationalcrimeagency.gov.uk.
7. Regulation of the european parliament and of the council laying down harmonised rules on artificial intelligence (ARTIFICIAL INTELLIGENCE ACT) and amending certain union legislative acts. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021PC0206
8. EU policymakers: regulate police technology! URL: https://www.accessnow.org/press-release/eu-regulate-police-technology/

Концептуальні основи й правове забезпечення сталого розвитку критичної інфраструктури в умовах воєнної агресії російської федерації

Григорій Каніщев,
канд. іст. наук. доцент, доцент кафедри права
Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут», м. Харків. Україна.
e-mail: g.kanischev@khai.edu
ORCID: 0000-0001-6032-8778
Ірина Тур,
здобувачка вищої освіти третього освітньо-наукового рівня
(доктор філософії з Права) Національного аерокосмічного університету
ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків. Україна
e-mail: i.tur@khai.edu
ORCID: 0000-0003-1630-7878

КРИТИЧНА ІНФРАСТРУКТУРА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ В УКРАЇНСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Анотація: У публікації висвітлюються проблеми функціонування критичної інфраструктури тієї частини території України, що є окупованою російською федерацією внаслідок: а) російсько – української війни на Донбасі починаючи з 2014 р.; б) широкомасштабної агресії Російської Федерації проти України починаючи з 24 лютого 2022 р. у законодавстві України. Висвітлюється зв'язок проблем, пов'язаних з функціонування об'єктів критичної інфраструктури на вищезгаданих територіях (і відображених в українському законодавстві), із визначенням у нормативно – правових актах української держави правового статусу цих територій.

Ключові слова: критична інфраструктура, тимчасово окупована територія України.

CRITICAL INFRASTRUCTURE OF TEMPORARY OCCUPIED TERRITORIES OF UKRAINE IN UKRAINIAN LEGISLATION

Abstract: The publication highlights the problems of the functioning of the critical infrastructure of the part of the territory of Ukraine that is occupied by the Russian Federation as a result of: a) the Russian-Ukrainian war in Donbas since 2014; b) large-scale aggression of the Russian Federation against Ukraine starting from February 24, 2022 in the legislation of Ukraine. The relationship between the problems associated with the functioning of critical infrastructure facilities in the above-mentioned territories (and reflected in Ukrainian legislation) and the definition of the legal status of these territories in the regulatory and legal acts of the Ukrainian state is highlighted.

Keywords: critical infrastructure, temporarily occupied territory of Ukraine.

У законодавстві України основним нормативно – правовим актом, що визначає особливості функціонування критичної інфраструктури у нашій державі, є Закон України «Про критичну інфраструктуру» [2]. Закон, відповідно до його преамбули, «визначає правові та організаційні засади створення та функціювання національної системи захисту критичної інфраструктури і є складовою законодавства у сфері національної безпеки» [2].

Закон визначає критичну інфраструктуру як «сукупність об'єктів критичної інфраструктури» (пункт 9 частини першої статті 1 Закону) [2]. Об'єкти критичної інфраструктури визначено тут як об'єкти інфраструктури, системи, їх частини та їх сукупність, які є важливими для економіки, національної безпеки та оборони, порушення функціонування яких може завдати шкоди життєво важливим національним інтересам (пункт 13 частини першої статті 1 Закону) [2]. Важливими правовими нормами, що стосуються тематики цієї публікації, є пункти 6 і 7 частини першої статті 1 Закону. Вони стосуються віднесення об'єктів інфраструктури до критичних («категоризація об'єктів інфраструктури»). Це віднесення означає визначення критичності об'єктів інфраструктури. А саме, ступеня (відносного рівня) важливості об'єкта критичної інфраструктури, класифікованого (категоризованого) залежно від його впливу на виконання життєво важливих функцій та/або надання життєво важливих послуг [2].

Враховуючи те, що вищезгаданий закон, відповідно до його статті 3, регулює відносини у сфері функціонування та захисту критичної інфраструктури в цілому та її об'єктів у мирний час, а особливості захисту та правового режиму об'єктів критичної інфраструктури в умовах надзвичайних ситуацій, надзвичайного і воєнного стану, а також в особливий період регулюються іншими законами України [2], доцільно додатково розглянути

Закон України «Про оборону України» [3] у частині, що регулює функціонування критичної інфраструктури України у воєнний час.

Відповідно до частини третьої статті 13 Закону України «Про оборону України» узгодження з Генеральним штабом Збройних Сил України та забезпечення проведення заходів щодо розвитку системи зв'язку, шляхів, транспорту, інших об’єктів критичної інфраструктури і території держави та підготовки своїх галузей до оборони, забезпечення їх територіальної оборони покладено на центральні та інші органи виконавчої влади України у межах їх повноважень [3].

Вищезгадані закони нашої держави є правовим підґрунтям, що визначає діяльність установ і посадових осіб публічної влади – державної влади і місцевого самоврядування – України , підприємств. Установ і організацій всіх форм власності, а також громадян України щодо функціонування критичної інфраструктури на тимчасово окупованих територіях України.

Правове визначення тимчасово окупованої території України надається у пункті сьомому частині першій статті 1.1. Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [1]. Тимчасово окупована територія визначається тут як «частини території України, в межах яких збройні формування російської федерації та окупаційна адміністрація російської федерації встановили та здійснюють фактичний контроль або в межах яких збройні формування Російської Федерації встановили та здійснюють загальний контроль з метою встановлення окупаційної адміністрації російської федерації» [1]. Оскільки метою закону відповідно до його другої статті, є визначення статусу території України, тимчасово окупованої внаслідок збройної агресії Російської Федерації, а також встановлення особливого правового режиму на цій території, визначення особливості діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій в умовах цього режиму, додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, стверджуємо, що норми цього закону прямо стосуються функціонування критичної інфраструктури на тимчасово окупованих територіях України, а саме: встановлюють особливості діяльності підприємств, установ і організацій критичної інфраструктури на згаданих вище територіях.

Безпосередньо питань функціонування об’єктів критичної інфраструктури на тимчасово окупованих територіях стосуються статті 11 («Гарантування права власності та правовий режим майна на тимчасово окупованій території») і 13 («Особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території») [1]. Так, відповідно до частин 3 і 4 статті 11 Закону за державою Україна, Автономною Республікою Крим, територіальними громадами, у тому числі територіальною громадою міста Севастополя, державними органами, органами місцевого самоврядування та іншими суб’єктами публічного права, а також за фізичними особами, незалежно від набуття ними статусу біженця чи іншого спеціального правового статусу, підприємствами, установами, організаціями зберігається право власності та інші речові права на майно, у тому

числі на нерухоме майно, включаючи земельні ділянки, що знаходиться на тимчасово окупованій території, якщо воно набуте відповідно до законів України. Крім того, частина шоста статті 11 зазначає, що «на тимчасово окупованій території будь-який правочин щодо нерухомого майна, у тому числі щодо земельних ділянок, вчинений з порушенням вимог цього Закону, інших законів України, вважається недійсним з моменту вчинення і не створює юридичних наслідків, крім тих, що пов'язані з його недійсністю» [1]. А відповідно до частини другої статті 13, правочин, стороною якого є суб'єкт господарювання, місцезнаходженням (місцем проживання) якого є тимчасово окупована територія, є нікчемним. На такі правочини не поширюється дія положення абзацу другого частини другої статті 215 Цивільного кодексу України [1].

Згадані вище правові норми законодавства нашої держави сприяють впорядкуванню питання права власності на об'єкти критичної інфраструктури України в умовах окупації. І тим самим є найнеобхіднішою (з правової точки зору) запорукою їх відновлення внаслідок майбутньої де окупації і повернення під контроль держави Україна.

Опосередковане значення для визначення правового стану об'єктів критичної інфраструктури тимчасово окупованих територій України має вважаємо, стаття 15 згаданого вище закону. Вона визначає порядок приватизації об'єктів державної та комунальної власності, а також порядок отримання іпотечних кредитів на тимчасово окупованій території. Для успішного функціонування об'єктів критичної інфраструктури цих територій в інтересах України має на нашу думку, значення частина друга статті 15. Вона визначає можливість і порядок приватизації житлових приміщень для постійного проживання військовослужбовцями збройних формувань, утворених відповідно до законів України та правоохоронних органів України, що проходили службу на тимчасово окупованих територіях до початку окупації, а також членами їхніх сімей [1]. Саме визначені у цій частині статті гарантії приватизації житла (зокрема, службового та житлових приміщень у гуртожитках) можуть на нашу думку, слугувати однією з гарантій успішного функціонування об'єктів критичної інфраструктури після повернення відповідної території під владу України. Адже критична інфраструктура – це не лише відповідні об'єкти, визначені законодавством, а й люди, що повинні їх обслуговувати, працювати на них. Тому все, що стосується побуту таких людей і є предметом законодавчого регулювання з боку держави, уявляється нам важливим для успішного функціонування відповідних інфраструктурних об'єктів.

Аналіз наведених вище нормативно – правових актів українського законодавства, що визначають функціонування об'єктів критичної інфраструктури України на тимчасово окупованих територіях України в умовах триваючої російсько – української війни і воєнного стану, дозволяє зробити наступні висновки:

1. Законодавство України (яке базується у свою чергу, на її Конституції) дає чітке правове визначення критичної інфраструктури, що є безумовно,

важливим для успішного функціонування її об’єктів у межах правового поля України;

2. Враховуючи триваючу російсько – українську війну й воєнний стан у нашій державі необхідним елементом правового регулювання роботи об’єктів критичної інфраструктури України є законодавче визначення їх функціонування у воєнний час, із зазначенням установ і посадових осіб державної влади і місцевого самоврядування, що є відповідальними за їх ефективну роботу;

3. В умовах, коли частина території України є окупованою збройними силами російської федерації і відповідно, керується окупаційною адміністрацією цієї держави, необхідним для успішного функціонування об’єктів критичної інфраструктури після повернення відповідної території під контроль держави Україна є на нашу думку, правове визначення тимчасово окупованої території, її правового статусу та прав українських громадян.

Список використаних джерел:

1. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України. Закон України від 15.04.2014. Редакція від 24.03.2024 № 3482 – IX № 1207 – VII База даних «Законодавство України»/ВР України. URL:http//zacon2.rada.gov.ua/laws/show (дата звернення: 11.05.2024). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text

2. Про критичну інфраструктуру. Закон України від 16.11.2021 № 1882-IX База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: http//zacon2.rada. gov.ua/laws/show (дата звернення: 12.05.2024). https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/1882-20#Text ;

3. Про оборону України. Закон України від 06.12.1991. Редакція від 04.04.2024 № 3549 – IX № 1932-XII База даних «Законодавство України»/ВР України. URL:http//zacon2.rada.gov.ua/laws/show (дата звернення: 12.05.2024). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text

Альона Кобзіна,
здобувачка вищої освіти третього освітньо-наукового рівня
Харківського національного університету внутрішніх справ
ORCID: 0009-0001-0340-4532
e-mail: ua.andr.iash@gmail.com

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ З ВИПРОБУВАННЯМ ОСІБ, ЗАСУДЖЕНИХ ЗА ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ

Серед інших заходів кримінально-правового характеру вагомі місце займають такі заохочувальні заходи як звільнення від покарання та його відбування. Такі заходи передбачені розділом XII Загальної частини КК України.

Аналіз статистичних даних засвідчує, що у 2023 році число звільнених від відбування покарання з випробуванням склало 28718 осіб із загальної кількості 85938 засуджених, що становило приблизно 33,42 % усіх засуджених [7], в 2019 році такі засуджені, до прикладу, складали 38 % усіх засуджених [5, с. 471–474].

Звільнення від відбування покарання з випробуванням закріплено в ст. 75 КК України (щодо повнолітніх осіб) та в ст. 104 КК України (щодо неповнолітніх осіб).

Зокрема, звільнення від відбування покарання на підставі ст. 75 КК України передбачає можливість звільнення від відбування покарання з іспитовим строком від 1 до 3 років при призначенні деяких видів покарання, враховуючи особу обвинуваченого, тяжкість вчиненого кримінального правопорушення та інші обставини справи. У контексті розгляду питання про звільнення від покарання за вчинення кримінальних проступків, ст. 75 КК України може бути застосована при призначенні покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців та обмеження волі.

Обмеженість норми чітким переліком видів покарань, при призначенні яких до особи може бути застосовано звільнення від відбування покарання з випробуванням, зумовлює нерівні можливості щодо звільнення від відбування покарання на підставі ст. 75 КК України деяких категорій осіб в порівнянні з іншими. До прикладу пропонуємо розглянути можливість застосування даної норми за вчинення кримінальних проступків, передбачених ч. 1 ст. 129 (погроза вбивством), ч. 2 ст. 192 (завдання майнової шкоди шляхом обману чи зловживання довірою), ч. 1 ст. 361 КК України (несанкціоноване втручання в роботу інформаційно-комунікаційних систем). Санкції зазначених кримінальних проступків з покарань, при призначенні яких може бути застосовано звільнення з випробуванням, містять лише обмеження волі. Натомість, враховуючи положення ст. 61 КК України, покарання у виді обмеження волі не може бути застосоване до певних осіб, в тому числі до вагітних жінок, осіб пенсійного віку, осіб з інвалідністю I та II груп. Таким чином зазначені категорії осіб втрачають можливість бути звільненими від відбування покарання з випробуванням за

вчинення зазначених кримінальних проступків, хоча для інших осіб така можливість передбачена.

Крім того, ч. 1 ст. 75 КК України містить обмеження щодо можливості звільнення з випробуванням в певних категоріях кримінальних проваджень, а саме щодо корупційних кримінальних правопорушень, правопорушень пов'язаних з корупцією та проваджень щодо порушення правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту особами, які керували таким транспортними засобами у стані сп'яніння чи під дією лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції.

Варто зауважити, що відповідно до законодавства та наукових позицій, порушення правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту водіями (машиністами, членами екіпажу повітряного чи морського судна) можуть складати об'єктивну сторону кримінальних проступків за ч. 1 ст. 276 та ч. 1 ст. 281 КК України [3, с. 145–162; 2, с. 5–12].

Враховуючи також віднесення складів кримінальних правопорушень за ч. 1 та ч. 3 ст. 357 КК України до корупційних кримінальних проступків, звільнення з випробуванням не може бути застосовано при вчиненні особою кримінальних проступків, передбачених ч. 1 ст. 276 та ч. 1 ст. 281 КК України, вчинених в стані сп'яніння чи під дією лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, а також корупційних правопорушень за ч. 1 та ч. 3 ст. 357 КК України.

Однак деякі науковці, незважаючи на положення ч. 1 ст. 75 КК України щодо заборони застосування ст. 75 КК України за вчинення корупційних кримінальних правопорушень, вважають за можливе звільнення від покарання з випробуванням за вчинення таких правопорушень в окремих випадках. Аргументуючи свою позицію, О. О. Книженко посилається на положення ч. 2 ст. 75 КК України, які закріплюють обов'язок суду прийняти рішення про звільнення особи з випробуванням в разі затвердження угоди в рамках кримінального провадження. В той же час авторка зазначає, що законодавство повинно бути чітким, а зміст ст. 75 КК України не дає можливості передбачити можливі заходи реагування стосовно особи в разі укладення нею угоди, що є свідченням низької якості закону. Враховуючи наведене, авторка вважає не тільки можливим, але і прийнятним звільнення від відбування покарання з випробуванням осіб, що вчинили корупційні правопорушення [4, с. 17–23]. Аналогічну позицію підтримує також О. О. Юріков [8, с. 146–151].

Однак ми таку позицію авторів вважаємо помилковою з наступних підстав. Зміст, порядок укладення та затвердження угоди врегульовано чинним кримінальним процесуальним законодавством. Беручи до уваги положення ч. 7 ст. 474 КПК України, в судовому провадженні під час вирішення питання щодо можливості затвердження угоди суд перевіряє відповідність такої угоди вимогам закону, та відмовляє в затвердженні такої угоди в разі наявності суперечностей змісту угоди вимогам закону. В той же час ч. 1 ст. 75 КК України передбачає загальне правило застосування звільнення з випробуванням, яке містить заборону такого застосування у справах про корупційні правопорушення. На

підставі наведеного вважаємо за неможливе застосування звільнення з випробуванням до осіб, які вчинили корупційні кримінальні правопорушення (в тому числі проступки).

Також наукові позиції сходяться на тому, що ст. 75 КК України передбачає можливість звільнення лише від відбування основного покарання [1, с. 276]. Таким же був висновок і Верховного Суду України, який в той же час надав роз'яснення, що при звільненні особи від відбування покарання на підставі ст. 75 КК України суд може призначити особі лише визначені ст. 77 КК України додаткові покарання [6, с. 493], до яких належать штраф, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, а також позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу. Однак слід врахувати положення ст. 54 КК України, відповідно до яких покарання у виді позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу можливо призначити лише за вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину. Враховуючи наведене, при звільненні особи, яка вчинила кримінальний проступок, від відбування покарання з випробуванням суд може призначити особі також додаткове покарання у виді штрафу або позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Що стосується звільнення від відбування покарання з випробуванням неповнолітніх, таке звільнення відповідно до положень ст. 104 КК України може бути застосоване зі встановленням іспитового строку тривалістю від 1 до 2 років в разі засудження неповнолітнього, який досяг 16 років, за вчинення кримінального проступку до покарання у виді арешту.

Виходячи з наведеного підсумуємо, що звільнення особи, засудженої за вчинення кримінального проступку, від відбування покарання з випробуванням на підставі ст. 75 КК України можливе в разі засудження такої особи до виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців та обмеження волі. Однак таке звільнення від відбування покарання не може мати місце при засудженні особи за вчинення кримінальних проступків за ч. 1 ст. 276 та ч. 1 ст. 281, ч. 1, ч. 3 ст. 357 КК України. Окрім того, при звільненні особи, яка вчинила кримінальний проступок, від відбування покарання на підставі ст. 75 КК України суд може призначити їй додаткове покарання, таке як штраф чи позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Звільнення від відбування покарання з випробуванням неповнолітніх регулюється спеціальною нормою, яка передбачає можливість такого звільнення неповнолітніх, засуджених за вчинення кримінальних проступків до покарання у виді арешту.

Список використаних джерел:

1. Антонюк Н. Диференціація кримінальної відповідальності у правових інститутах звільнення від покарання чи його відбування. Підприємництво, господарство і право. 2020 (№ 4). 396 с.

2. Багіров С. Р. Порушення правил безпеки руху або експлуатації повітряного транспорту (ст. 276 КК України): науково-практичний коментар. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2015. № 1. 183 с.

3. Квітка О. О. Щодо діяння як ознаки складу злочину, передбаченого ст. 281 КК України. Вісник Асоціації кримінального права України. 2020. № 1 (13). 371 с.

4. Книженко О. О. Новий погляд на звільнення від відбування покарання з випробуванням за корупційні кримінальні правопорушення. Вісник пенітенціарної асоціації України. 2021. № 2 (16). 184 с.

5. Парасюк Н. М. Звільнення від відбування покарання із випробуванням за вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів: питання кримінально-правової доцільності. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 4. 701 с.

6. Практика застосування Верховним Судом України положень Загальної частини Кримінального кодексу України [уклад. О. П. Горох]; За заг. ред. А. А. Музики. Київ : «Центр учбової літератури», 2017. 524 с.

7. Судова статистика Судова влада України.
URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2023.

8. Юріков О. О. Звільнення від відбування покарання з випробуванням за вчинення корупційних кримінальних правопорушень і кримінальних правопорушень, пов'язаних із корупцією, на підставі угод. Нове українське право. 2021. № 5. 160 с.

Актуальні секторальні проблеми стійкості критичної інфраструктури

Дмитро Корнілов,
здобувач вищої освіти третього освітньо-наукового рівня (доктор філософії з Права) Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків. Україна
ORCID: 0000-0002-4595-6271
e-mail: d.s.kornilov@khai.edu
Алла Гордеюк,
кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри права Гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків. Україна
ORCID: 0000-0001-7423-3673
e-mail: a.hordeiuk.khai.edu

ВПЛИВ ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАЦІ НА РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ В УКРАЇНІ

Анотація: у даній роботі розглянуто питання щодо важливості співпраці України з Міжнародною організацією праці (МОП) у контексті розвитку

інституту соціального діалогу та забезпечення справедливих умов праці. Заснована в 1919 році, МОП визначає міжнародні трудові норми та сприяє взаємодії між урядами, роботодавцями та працівниками у сфері соціально-трудових відносин. Зазначено на ключові положення преамбули Статуту МОП, зокрема про поліпшення умов праці, боротьбі з безробіттям, захисту робітників від хвороб, освіти тощо. Також звертається увага на роль МОП у формуванні стандартів праці та підкреслюється значення ратифікації Україною конвенцій МОП, зокрема № 98 та № 102, які регулюють колективно-договірне регулювання праці та соціальні гарантії для працівників. Членство України в МОП визначається як важлива умова для розвитку інституту соціального діалогу в країні.

Ключові слова: інститут соціального діалогу, соціальна справедливість, соціально-трудові відносини, Міжнародна організація праці (МОП), конвенції МОП.

INFLUENCE OF THE INTERNATIONAL LABOUR ORGANIZATION'S ACTIVITIES ON THE DEVELOPMENT OF SOCIAL DIALOGUE

Abstract: in this work, the issue of the importance of Ukraine's cooperation with the International Labour Organization (ILO) in the context of developing the institution of social dialogue and ensuring fair working conditions is considered. Founded in 1919, the ILO establishes international labor standards and promotes interaction between governments, employers, and workers in the field of social and labor relations. Attention is drawn to the key provisions of the preamble of the ILO Constitution, particularly regarding the improvement of working conditions, combating unemployment, protecting workers from illness, education, etc. The role of the ILO in shaping labor standards is also emphasized, and the importance of Ukraine's ratification of ILO conventions, especially No. 98 and No. 102, which regulate collective bargaining and social guarantees for workers, is underscored. Ukraine's membership in the ILO is identified as a crucial condition for the development of the institution of social dialogue in the country.

Keywords: institution of social dialogue, social justice, social-labor relations, International Labour Organization (ILO), ILO conventions.

Бурхливий розвиток інституту соціального діалогу в багатьох країнах з XX століття дозволив усвідомити всі його економічні, соціальні та політичні переваги і перейти до впровадження стандартів міжнаціонального регулювання. Україна, як і багато інших країн, активно співпрацює з Міжнародною організацією праці (далі – МОП), враховуючи важливість її ролі в розвитку соціального діалогу та забезпеченні справедливих умов праці для всіх громадян. На тлі загального визнання важливості стандартів праці, соціального діалогу та ефективної взаємодії між урядом, роботодавцями та профспілками, виникає потреба в аналізі ролі та значення МОП для України. Важливо дослідити важливість співпраці України з МОП на основі конкретних висновків, які

випливають з її діяльності та впливу на умови праці та соціальний розвиток у нашій країні.

Міжнародна організація праці була заснована в 1919 році після Першої світової війни з метою поширення усвідомлення того, що стійкий мир можливий лише на основі соціальної справедливості. МОП є унікальною тристоронньою організацією, що об'єднує представників урядів, організацій працівників і роботодавців для спільної розробки політики і програм.

З перших років свого існування МОП спрямовувала основні зусилля на вироблення міжнародних трудових норм і контроль за їх застосуванням. За 20 років (1919 – 1939) було ухвалено 67 Конвенцій та 66 Рекомендацій. Спочатку норми стосувалися переважно умов праці. Так, перша конвенція 1919 року регламентувала робочий час, установивши тривалість робочого дня у 8 годин (48 годинний робочий тиждень). Ця умова увійшла до багатьох законодавчих норм [1, с. 155].

Як зазначають Древаль Ю. та Лінецький Л., у преамбулі Статуту МОП було закріплено декілька важливих положень, які на століття наперед визначили пріоритети унормування соціально-трудових відносин. У ній, зокрема, лише двічі наводиться слово «принципи» (визнання принципу рівної заробітної плати за рівну працю; визнання принципу профспілкової свободи; організації професійного та технічного навчання та інших заходів). Та навіть з урахуванням деякої формальної невизначеності, до вже на той час визначених принципів регулювання соціально-трудових відносин слід також додати сукупність наступних положень, наведених у даному правовому акті:

- можливість встановлення загального і міцного миру тільки на основі соціальної справедливості;
- нагальна потреба викорінення соціальної несправедливості;
- термінова необхідність поліпшення умов праці (наприклад, шляхом регламентації робочого часу, включаючи встановлення максимального робочого дня і робочого тижня; регламентації набору робочої сили);
- боротьба з безробіттям;
- гарантії заробітної плати, що забезпечують задовільні умови життя;
- захист робітників від хвороб, професійних захворювань і від нещасних випадків на виробництві;
- захист дітей, підлітків і жінок;
- пенсії за старістю та інвалідністю; - захист інтересів трудящих, зайнятих за кордоном;
- професійна та технічна освіта й інші відповідні заходи [2, с. 4].

Переважна частина наведених положень напряму відноситься до аспектів, які охоплюються соціальним діалогом. До них можна віднести:

1. Можливість встановлення загального і міцного миру лише на основі соціальної справедливості. В цьому контексті соціальний діалог включає обговорення та узгодження соціально-економічної політики між урядом, представниками працівників та роботодавцями з метою забезпечення справедливих умов праці та соціального захисту.

2. Нагальна потреба викорінення соціальної несправедливості. Соціальний діалог може включати обговорення та прийняття заходів з реформування системи соціального захисту та забезпечення рівних можливостей для всіх верств суспільства.

3. Поліпшення умов праці та боротьба з безробіттям. Соціальний діалог включає обговорення та узгодження заходів для поліпшення умов праці, в тому числі регулювання робочого часу, боротьба з безробіттям та регулювання найму праці.

4. Захист прав працівників. Соціальний діалог передбачає обговорення та прийняття заходів щодо захисту працівників від хвороб, професійних захворювань, нещасних випадків на виробництві, а також захист прав дітей, підлітків, жінок та інших уразливих груп.

5. Гарантії заробітної плати. Соціальний діалог включає обговорення та узгодження заходів для забезпечення достатньої заробітної плати.

6. Професійна та технічна освіта. Соціальний діалог може включати обговорення та узгодження заходів для підвищення якості професійної та технічної освіти, що дозволить підготувати кваліфіковану робочу силу, яка відповідає потребам сучасного ринку праці.

Хоча МОП і була створена у 1919 році, проте активна діяльність цієї організації припала на період після Другої світової війни. Саме з 1946 року МОП стала першою спеціалізованою агенцією ООН, що безсумнівно збільшило її авторитет та впливовість серед держав.

Україна є членом МОП з 1954 року. З усіх ухвалених МОП конвенцій Україна ратифікувала 54 конвенції, з них 46 — чинні, в тому числі всі фундаментальні конвенції такі, як № 29, 87, 98, 100, 105, 111, 138. За роки незалежності Україною ратифіковано 10 конвенцій.

До основоположних конвенцій МОП щодо колективно-договірного регулювання праці можна віднести Конвенцію № 98 «Про застосування принципів права на організацію і на ведення колективних переговорів» від 01.07.1949 року (далі – Конвенція № 98) та Конвенцію № 102 «Про мінімальні норми соціального забезпечення» від 28.06.1952 року (далі – Конвенція № 102).

Конвенція № 98 визначила необхідність надання належного захисту працівникам від будь-яких дискримінаційних дій, спрямованих на обмеження їхньої свободи об’єднання в галузі праці. Особливий акцент робиться на захисті від звільнення чи завдання шкоди на підставі членства чи участі працівників у профспілковій діяльності, як в неробочий, так і в робочий час.

Також у зазначеній Конвенції окремо було наголошено про необхідність вжиття заходів щодо створення відповідних умов для заохочення та сприяння повному розвитку процедури проведення переговорів на добровільних засадах між підприємцями або організаціями підприємців, з одного боку, та організаціями працівників, з іншого боку. Це спрямовано на регулювання умов праці через укладання колективних договорів, сприяючи конструктивним переговорам та досягненню справедливих та ефективних умов праці для обох сторін [3, с. 81].

Конвенція № 102 передбачала багато положень таких як: медичне обслуговування, допомогу у зв'язку з хворобою, допомогу по безробіттю, допомогу по старості, допомогу у випадку трудового каліцтва або професійного захворювання, родинну допомогу, допомогу у зв'язку з вагітністю та пологами, допомогу по інвалідності, допомогу у зв'язку з втратою годувальника тощо [3, с. 81].

Таким чином Міжнародна організація праці відіграє ключову роль у розвитку соціального діалогу та забезпеченні справедливих умов праці по всьому світу. Зокрема, конвенції МОП на століття встановили важливі стандарти для колективно-договірного регулювання праці. Крім того, МОП допомагає у взаємодії між урядами, роботодавцями та працівниками. Це сприяє вирішенню конфліктів у сфері праці шляхом діалогу та компромісу, а також сприяє створенню стабільних та прогресивних умов праці. Членство України в МОП є важливою умовою для розвитку соціального діалогу в Україні.

Список використаних джерел:

1. Давиденко В. Соціальний діалог у формуванні політики Міжнародної організації праці. *Політичний менеджмент*. 2007. № 1. С. 151-164.
2. Древаль Ю.Д., Лінецький Л.М. Особливості створення та початку діяльності Міжнародної організації праці. *Теорія та практика державного управління.* 2017. № 4(59). С. 1-6.
3. Корнілов Д. Історія розвитку соціального діалогу у зарубіжних країнах. Пропілеї права та безпеки : наук. Журнал, 2024. № 4. 114 с.
4. Про застосування принципів права на організацію і на ведення колективних переговорів: Конвенція, міжнародний документ від 01.07.1949 № 98 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_004#Text (дата звернення 05.05.2024).
5. Про мінімальні норми соціального забезпечення: Конвенція, міжнародний документ від 28.06.1952 № 102 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_011#Text (дата звернення 05.05.2024).

Тетяна Лазарева,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 262 «Правоохоронна діяльність» Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна
e-mail: t.lazareva@khai.edu,
ORCID: 0009-0009-3827-6102
Алла Гордеюк,
кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри права Гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна
e-mail: a.hordeiuk.khai.edu
ORCID: 0000-0001-7423-3673

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ У ГАЛУЗІ ЦИВІЛЬНОЇ АВІАЦІЇ НА МІЖНАРОДНОМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ РІВНЯХ

Анотація: В тезах піддано аналізу міжнародно-правові засади забезпечення протидії тероризму у сфері цивільної авіації, актуалізовано проблеми, пов'язані з поглибленням інтеграційних процесів, активізацією суспільно-правових відносин між громадянами різних країн, динамікою глобального конструктивного міжнародно-правового співробітництва. Зазначено що, в міжнародному та національному полі здійснюються заходи безпеки та приділяється особлива увага побудові надійного механізму захисту прав і свобод, законних інтересів громадян, дії яких забезпечуються, передусім, законодавчим закріпленням за державними структурами обов'язків і відповідальності по забезпеченню національних інтересів, підготовка і подання в установленому порядку пропозицій щодо вдосконалення законодавства у сфері боротьби з тероризмом виявлення та припинення терористичної діяльності.

Ключові слова: цивільна авіація, авіаційна безпека, тероризм, акти незаконного втручання.

LEGAL REGULATION OF ANTI-TERRORISM IN THE INDUSTRY OF CIVIL AVIATION AT THE INTERNATIONAL AND NATIONAL LEVEL

Abstract: The theses analyzed the international legal principles of countering terrorism in the field of civil aviation, updated the problems related to the deepening of integration processes, the activation of social and legal relations between citizens of different countries, the dynamics of global constructive international legal cooperation. It is noted that, in the international and national field, security measures are implemented and special attention is paid to the construction of a reliable mechanism for the protection of rights and freedoms, legitimate interests of citizens, the actions of

which are ensured, first of all, by the legislative establishment of duties and responsibilities under state structures for ensuring national interests, preparation and submission in the established order of proposals for improving legislation in the field of combating terrorism, identifying and stopping terrorist activities.

Keywords*:* aviation, aviation security, terrorism, convention, international legal protection against terrorism, civil aviation, acts of illegal interference.

На сьогодні процес глобалізації як сучасна загальносвітова тенденція, на жаль, сприяє розширенню територіальних меж діяльності терористичних організацій. Безпрецедентне зростання масштабів тероризму стає причиною посилення співпраці держав у протидії йому й, відповідно, зумовлює важливість наукових досліджень з правової регламентації щодо протидії тероризму в нормах міжнародного повітряного права. В даний час загроза тероризму є однією з найбільш актуальних проблем, яка багато в чому визначає світовий порядок денний. Не можна заперечувати того факту, що навіть одиничний випадок терористичного акту несе в собі виняткову суспільну небезпеку, оскільки він є злочином, який вмістить у своєму складі декілька об'єктів: посягає на життя і здоров'я людей, і на економічні, соціальні, культурні відносини, загострює наявні в суспільстві протиріччя, демонструючи можливість їх вирішення насильницьким шляхом [8].

Не досконале міжнародне-правове регулювання протидії тероризму унеможливлює надійний захист основ національної безпеки, і сприятиме фатальним наслідкам не лише для самих елементів, але й для всієї системи у цілому. Ураховуючи той факт, що відповідно до ст. 3 Конституції України найвищою соціальною цінністю є життя людини, особлива увага має приділятися побудові надійного механізму захисту прав і свобод, законних інтересів громадян, дія якого забезпечуватиметься, передусім, законодавчим закріпленням за державними структурами обов'язків і відповідальності по забезпеченню національних інтересів [7].

Отже, метою даного дослідження є окреслення конвенційної моделі забезпечення безпеки цивільної авіації, в тому числі щодо протидії тероризму, а також аналіз сучасного стану національного та міжнародного законодавства з протидії тероризму.

Насамперед на міжнародному рівні слід зазначити на міжнародні нормативні акти, що регулюють питання протидії тероризму, такі як Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом (1997 р.), Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму (1999 р.), Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом (1977 р.) Серед міжнародних конвенцій, що є правовим забезпеченням протидії тероризму саме в авіаційній галузі слід вказати Конвенцію про правопорушення й деякі інші акти, вчинені на борту повітряного судна від 1963 р. (Токійська конвенція), Монреальський протокол до Токійської конвенції від 2014 р., Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден від 1970 р. (Гаазька конвенція), Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки

цивільної авіації від 1971 р. (Монреальська конвенція), Додатковий протокол до Монреальської конвенції про боротьбу з незаконними актами насилля в аеропортах, які обслуговують міжнародну цивільну авіацію від 1988 р. Слід зазначити, що Україна є учасницею всіх цих нормативних актів, окрім Монреальського протоколу від 2014 р., який вступив у дію у 2020 році.

На національному рівні правове забезпечення протидії тероризму станов лять Конституція України, Закон України «Про державну програму авіаційної безпеки цивільної авіації» Кримінальний кодекс України, Закон України «Про боротьбу з тероризмом», тощо. На Міжнародному рівні слід зазначити на загальні міжнародні нормативні акти, що регулюють питання протидії тероризму, такі як Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом, 1977 р., Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом, 1997 р., Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму 1999 р.

У даному контексті вважаємо необхідним привернути увагу до історичних подій, що стосуються становлення міжнародного повітряного права. Так, на останньому етапі другої Світової війни світова спільнота вирішала, що є актуальним вирішення питання правової регламентації діяльності суб'єктів цивільної авіації та прийняття міжнародного нормативного акти, який буде спрямований на правове регулювання міжнародних авіаперевезень та забезпечення їх безпеки. У листопаді 1944 року в Чикаго зібралися представники 52 країн для прийняття міжнародної конвенції з цивільної авіації. Конвенція про міжнародну цивільну авіацію набрала чинності у квітні 1947 року. Україна подала заявку 10 серпня 1992 року, Конвенція набрала чинність для України 9 вересня 1992 року. Але спеціальним нормативним актом, що регулює на міжнародному рівні захист цивільної авіації від правопорушень є Токійська конвенція від 1969 р., про яку вже зазначено вище До актів, що здійснюються на борту повітряного судна ця конвенція відносить усі діяння, які можуть загрожувати або загрожують безпеці польоту повітряного судна, особам, майну, підтримці належного порядку дисципліни на борту повітряного судна. У даному міжнародному нормативному акті вперше було зроблено спробу щодо юридичної кваліфікації незаконного захоплення повітряного судна або незаконного втручання в його експлуатацію. У п. 1 ст. 2 Конвенції надається визначення незаконного захоплення цивільного повітряного судна, це коли особа (особи) на борту повітряного судна за допомогою сили або погрози силою незаконно здійснює (здійснюють) контроль над повітряним судном у польоті, або якщо такий акт готується до здійснення [10]. Токійська конвенція також застосовується до кримінальних злочинів що можуть мати місце на борту повітряного судна (крадіжка, перевезення наркотиків тощо). Ця Конвенція є єдиною, що містить норми, які регламентують дії командира і членів екіпажу при вчиненні незаконного акту або спробі його вчинення.

Гаазька конвенція від 1970 р. була прийнята з метою забезпечення відповідальності для осіб, що вчинили дії щодо захоплення повітряного судна, у ст. 1 цієї Конвенції прописано, що будь-яка особа на борту повітряного судна, яке знаходиться у польоті, вчиняє злочин, якщо вона: а) незаконно, шляхом

насильства, загрози застосування насильства чи будь-якою іншою формою залякування захоплює повітряне судно або здійснює над ним контроль. Або намагається здійснити будь-які дії; б) є співучасницею особи, яка здійснює або намагається здійснити будь-яку таку дію. Найбільш вагомим здобутком авторів Гаазької конвенції є встановлення правового принципу aut dedere aut judicare (або видай, або суди) який передбачає застосування державних механізмів або екстрадиції, або кримінального переслідування [3 ; 6].

В 1971 р. в Монреалі було укладено конвенцію про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації, у 1988 р. до Монреальської конвенції було прийнято Протокол, який з незначними змінами поширив дію Конвенції на випадки вчинення АНВ в аеропортах, що обслуговують міжнародну цивільну авіацію.

Особливе практичне значення у регулюванні питання убезпечення цивільної авіації має Додаток 17 до Чиказької конвенції «Захист Міжнародної цивільної авіації від актів незаконного втручання»., що міститься у Міжнародних стандартах та рекомендованої практики (SARPs), розроблених ICAO. Цей документ, які всі інші стандарти ICAO, спрямований на координацію створення кожною державою, що має членство в цій організації, власної ефективної програми безпеки цивільної авіації та втілення її у національне законодавство та практику.

Тероризм за останні десятиліття набув статусу явища глобального масштабу. З року в рік зростає кількість терористичних актів, а самі вони стають дедалі агресивнішими та жорстокішими. Якщо на початку 70-х років XX ст. основним об’єктом терористів була власність, то у 80-х роках, за урядовими даними США, половина всіх терористичних актів була спрямована проти людей.

Щодо правового забезпечення протидії тероризму на вітчизняному рівні, то на наш погляд, слід звернути першочергову увагу на Закон України «Про боротьбу з тероризмом», де надаються у ст. 1 поняття тероризму. Отже, відповідно до цього Закону тероризм – це суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей [5]. Терористичний акт – злочинне діяння у формі застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, відповідальність за які передбачена статтею 258 Кримінального кодексу України (далі - КК України). Криміналістична характеристика тероризму складається з певних елементів, які злочинна (терористична) діяльність охоплює: планування, організацію, підготовку та реалізацію терористичних актів; підбурювання до вчинення терористичних актів, насильства над фізичними особами або організаціями, знищення матеріальних об’єктів у терористичних цілях; організацію незаконних збройних формувань, злочинних угруповань (злочинних організацій), організованих злочинних груп для вчинення терористичних актів, так само як і участь у таких актах; вербування, озброєння, підготовку та використання

терористів, тобто осіб, які беруть участь у терористичній діяльності; пропаганду і поширення ідеології тероризму; проходження навчання тероризму; виїзд з України та в'їзд в Україну з терористичною метою; фінансування та інше сприяння тероризму [2].

Стосовно убезпечення цивільної авіації від актів незаконного втручання (далі – АНВ), в тому числі правового забезпечення протидії тероризму в галузі цивільної авіації було прийнято Закон України «Про державну програму авіаційної безпеки цивільної авіації» від 21.03.2017 р. (далі – Програма) відповідно до стандартів та рекомендованої практики Чиказької конвенції, Токійської конвенції, Гаазької та Монреальської конвенцій. Мета Програми полягає у визначенні засад для забезпечення авіаційної безпеки, регулярності та ефективності польотів шляхом запровадження правил, практики та процедур, які передбачають заходи захисту від актів незаконного втручання. Основним завданням Програми є розподіл обов'язків, встановлення правил впровадження та здійснення заходів забезпечення авіаційної безпеки пасажирів, авіаційного персоналу та персоналу, який задіяний в авіаційній діяльності незалежно від форми власності та підпорядкування. В II розділі Програми визначається поняття АНВ, а саме – це акти або спроби вчинення актів, що створюють загрозу безпеці цивільної авіації та включають, зокрема: незаконне захоплення повітряних суден; руйнування повітряного судна, що перебуває в експлуатації; захоплення заручників на борту повітряних суден або на аеродромах; насильницьке проникнення на борт повітряного судна, в аеропорт або в розташування аеронавігаційного засобу чи служби; розміщення на борту повітряного судна або в аеропорту зброї, небезпечного пристрою або матеріалу, призначених для досягнення злочинних цілей; використання повітряного судна, що перебуває в експлуатації, з метою заподіяння каліцтва, інших ушкоджень здоров'ю, смерті фізичній особі або значної шкоди майну чи навколишньому природному середовищу; повідомлення навмисно неправдивої інформації, що ставить під загрозу безпеку повітряного судна під час польоту або на землі, безпеку пасажирів, членів екіпажу, наземного персоналу або громадськості в аеропорту. Серед АНВ, з найбільш небезпечних є терористичні дії, на меті їх, зокрема: викликати масову загибель людей: заподіяти значні економічні збитки; звернути увагу громадськості та заявити про себе; залякати суспільство.

Виходячи із аналізу вітчизняного законодавства, яке становить правове забезпечення протидії проявам тероризму на національному рівні, можна дійти висновку, що в ньому імплементовані відповідні положення міжнародного права, але при цьому ми розуміємо, що закони мають працювати [1]. Тобто необхідний дієвий механізм, який превентивним чином буде ефективно убезпечувати функціонал цивільної авіації. Так, Наказом Міністерства інфраструктури України від 17.06.2020 р. № 356 було затверджено Інструкцію з оцінки рівня загрози безпеці цивільної авіації України. Ця Інструкція розроблена відповідно до вимог ПКУ, Державної програми авіаційної безпеки цивільної авіації, Додатка 17 до Конвенції про міжнародну цивільну авіацію (Чиказька конвенція) «Безпека. Захист міжнародної цивільної авіації від актів незаконного

втручання». Вимоги цієї Інструкції поширюються на експлуатантів аеродромів, аеропортів, провайдерів аеронавігаційного обслуговування. [4]. На підставі цієї інструкції розробляються інструкції відповідних підприємств і провадяться оцінки загроз і ризиків. Ці інструкції погоджуються з органами внутрішніх справ та Службою безпеки України. Мета Інструкції – управління ризиками для забезпечення захисту цивільної авіації від АНВ і здійснення заходів авіаційної безпеки (АБ), які відповідають характеру та рівню загрози. Управління ризиками відповідно інструкції – це системний підхід до визначення оптимального порядку дій при невизначених умовах з метою прийняття рішень, які прийнятим способом враховують пов'язані з ризиком витрати та вигоди виконання завдання. Використання системного підходу включає: проведення оцінки рівня загрози та ризиків АБ цивільної авіації; запровадження та здійснення превентивних заходів АБ щодо захисту цивільної авіації від АНВ; моніторинг забезпечення АБ [9].

Отже, після зробленого аналізу нормативних актів, що здійснюють правове регулювання щодо протидії актам незаконного втручання на міжнародному та національному рівні, в тому числі терористичним актам, можна зробити висновки про те, що на жаль абсолютну безпеку, зокрема в сфері цивільної авіації забезпечити неможливо, тому будь-яка держава має перш за все намагатися максимально забезпечувати безпеку насамперед людей, а також певних суб'єктів цивільної авіації превентивним чином, тобто шляхом встановлення системи потужного контролю з приводу дотримання норм, які регламентують безпеку цивільної авіації, своєчасно виявляючи загрози та прораховуючи відповідні ризики у зазначеній сфері. Тоді, незважаючи не те, що дуже складно звести нанівець акти незаконного втручання, координація дій, уніфікація певних правил, ретельне їх дотримання тощо здатні вдосконалити систему забезпечення авіаційної безпеки у сфері повітряних відносин.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Редакція від 01.01.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення 07.05.2024 р.)
2. Кримінальний кодекс України, 2001, № 2341-III. Редакція від 28.03.2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення 07.05.2024 р.)
3. Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден від 16.12.1970 р. (Гаазька конвенція). URL: https://zacon.rada.gov.ua
4. Конвенція про міжнародну цивільну авіацію від 7 грудня 1944 р. (Чиказька конвенція), № 995_038, редакція від 06.10.2016 р., (дата звернення 07.05.2024 р.) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_038#Text
5. Закон України "Про боротьбу з тероризмом", 2003, № 638-IV. Редакція від 28.04.2023р., (дата звернення 27.04.2024 р.) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text

6. Григоров О. Міжнародне повітряне право : підручник/ ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченко. – Київ; Одеса : Фенікс, 2023. – 166 с.

7. Ліпкан В.А. Поняття системи забезпечення національної безпеки України. Право і Безпека. 2003. Т. 2. № 4. С. 57-60. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2003_2_4_14

8. Мальцєв М.Є. Протидія тероризму в умовах сучасного міжнародного права. Молодий вчений. 2018. № 11(2). С. 885-888. URL: http://nbuv.gov.ua/ UJRN/molv_2018_11%282%29__88

9. Міжнародний тероризм: консолідований аналіз забезпечення безпеки: Навчальний посібник / П. Біленчук, А. Кофанов, О. Кобилянський. URL: https://www.kdu.edu.ua/Documents/international_terrorism.pdf

10. Ментор ХАІ, дисципліна «Міжнародні стандарти убезпечення авіаційної та космічної діяльності», лекція за темою 4 «Захист цивільної авіації від актів незаконного втручання на міжнародному і національному рівнях та розслідування авіаційних подій та інцидентів», автор А. О. Гордеюк. URL: https://mentor.khai.edu/mod/resource/view.php?id=184727&redirect=1

Актуальні секторальні проблеми стійкості критичної інфраструктури

Богдан Ніколаєнко,
кандидат технічних наук, доцент, департамент захисту критичної інфраструктури Адміністрації Держспецзв'язку, м. Київ, Україна
e-mail: nikolaienko_iszzi@ukr.net
ORCID: 0000-0002-6888-5947
Максим Пуха,
департамент захисту критичної інфраструктури Адміністрації Держспецзв'язку, м. Київ, Україна
e-mail: mspuha@gmail.com
ORCID: 0009-0009-4794-9436

СТВОРЕННЯ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ СФЕРИ БЕЗПЕКИ ТА СТІЙКОСТІ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Анотація: Одним із найважливіших суспільних завдань, необхідних для підтримання національної безпеки, економічної життєздатності, громадського здоров'я та безпеки у світі, сповненому ризиків, є потреба у створенні та підтримці ефективної національної системи безпеки та стійкості критичної інфраструктури. Із цією метою Україна розпочала роботу ще десять років тому, яка завершилася прийняттям Закону «Про критичну інфраструктуру», підписаного Президентом Зеленським 16 листопада 2021 року, та затвердженням Кабінетом Міністрів України 19 вересня 2023 року Національного плану захисту,

безпеки та стійкості критичної інфраструктури. Одним із заходів, передбачених як Законом, так і Національним планом, була необхідність проведення Дослідження доцільності запровадження системи освіти і навчання з питань безпеки та стійкості критичної інфраструктури в Україні, яке має вплинути на розвиток системи освіти і навчання з питань безпеки та стійкості критичної інфраструктури в Україні.

Ключові слова: Безпека, стійкість, критична інфраструктура, класифікатор професій.

CREATION OF A PROFESSIONAL QUALIFICATION SYSTEM IN THE SECURITY AND SUSTAINABILITY OF CRITICAL INFRASTRUCTURE

Abstract: One of the most important public tasks necessary to maintain national security, economic viability, public health and safety in a world full of risks is the need to establish and maintain an effective national security system and the resilience of critical infrastructure. To this end, Ukraine began work ten years ago, which ended with the adoption of the Law "On Critical Infrastructure", signed by President Zelensky on November 16, 2021, and the approval by the Cabinet of Ministers of Ukraine on September 19, 2023 of the National Plan for the Protection, Security and Stability of Critical Infrastructure. One of the measures provided for by both the Law and the National Plan was the need to conduct a study of the feasibility of introducing a system of education and training on issues of safety and stability of critical infrastructure in Ukraine, which should affect the development of the system of education and training on issues of safety and stability of critical infrastructure in Ukraine.

Keywords: Security, sustainability, critical infrastructure, profession classifier.

Завдання визначені Законом України «Про критичну інфраструктуру» [12] (далі – Закон) щодо забезпечення безпеки і стійкості функціонування критичної інфраструктури країни, забезпечення стійкості надання життєво важливих функцій та послуг, стали пріоритетним напрямом забезпечення національної безпеки, що підтверджується практичним досвідом протистояння України збройній агресії РФ.

При цьому, ефективність реалізації визначених завдань суб’єктами національної системи захисту критичної інфраструктури залежить не лише від наявної ресурсної та нормативно-правової бази, але й від знань та навиків персоналу. Практична потреба у підвищенні рівня кваліфікації персоналу є практичною вимогою часу та актуальною задачею.

Варто зазначити, що розвиток системи освіти і навчання кадрів у сфері безпеки та стійкості критичної інфраструктури в Україні є можливим і необхідним для створення та підтримки кадрів лідерів, керівників, спеціалістів та підготовлених професіоналів, відповідальних за виконання широкого спектру робіт, необхідних для досягнення цілей і завдань, визначених українським законодавством.

Закон ініціював необхідність проведення дослідження проблеми доповнення Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти [12], новою позицією у сфері забезпечення стійкості та захисту критичної інфраструктури та запропонувати пріоритети розвитку програм навчання, підвищення кваліфікації, робочих і навчальних програм. На важливості даного питання наголосив, прийнятий у 2023 році, Національний план захисту та забезпечення безпеки та стійкості критичної інфраструктури [22].

Зазначене дослідження доцільності запровадження системи освіти і навчання з питань безпеки та стійкості критичної інфраструктури в Україні [32] (далі – Дослідження) було проведено, результатом якого 18 січні 2024 року було представлено підсумковий звіт.

Зважаючи на вищезазначене, актуальним питанням постає огляд наявних систем підготовки та перепідготовки кадрів, які можуть містити проблеми у сфері захисту критичної інфраструктури.

Система професійної освіти в Україні розвивається в динаміці разом зі світовими тенденціями, які стосуються лібералізації форм професійного навчання. В Україні формується гнучка система підготовки кадрів, яка дозволяє швидко реагувати на зміни попиту на ринку праці.

Зокрема, створено та функціонує Національне агентство кваліфікацій, яке, серед іншого, забезпечує підтримку Національної рамки кваліфікацій; бере участь у прогнозуванні потреб ринку праці у кваліфікаціях персоналу; створює та веде Реєстр кваліфікацій (що містить базу даних професійних стандартів).

Реєстр кваліфікацій [42] містить перелік суб'єктів, які здійснюють підготовку/підтвердження кваліфікації кадрів за певними професіями (кваліфікаційні центри). Реєстр адаптується до вимог законодавства та потреб ринку праці. Цей процес вже розпочався, і до нього можуть долучитися різні суб'єкти системи професійної освіти. Кваліфікаційні центри можуть мати різні форми власності та створюватися закладами вищої освіти, суб'єктами господарювання, фізичними особами тощо.

Аналіз інформації про потреби ринку праці дозволяє зрозуміти необхідність розроблення, впровадження або перегляду професійних стандартів [52]. Професійний стандарт [62] встановлює вимоги до компетентностей працівників, які слугують основою для формування професійних кваліфікацій в освітньому процесі. Професійні стандарти є основою для адаптації освітніх програм закладів вищої освіти відповідно до мінливого попиту ринку праці.

Інструментом стимулювання попиту на фахівців у сфері захисту критичної інфраструктури та формування вимог до відповідних компетентностей може стати розроблення професійних стандартів [73]. Прикладом такої політики є розроблення комплексу професійних стандартів у сфері кібербезпеки. Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України (далі – Держспецзв'язку) реформує систему підготовки кадрів у сфері кібербезпеки з урахуванням вимог ринку праці. До державного класифікатора професій додано

нові професії у сфері кібербезпеки та інформаційної безпеки. Для цих професій розробляються професійні стандарти у сфері кібербезпеки [83].

Постало завдання на основі аналізу наявних професій та попиту на ринку праці визначити набір професій, які доцільно залучати до виконання завдань із забезпечення безпеки та стійкості критичної інфраструктури.

Додатковим варіантом підвищення обізнаності з питань захисту критичної інфраструктури може стати формування системи навчання для керівників і персоналу органів державної влади та промисловості. Система підготовки кадрів у сфері цивільного захисту може надати інноваційні ідеї для розвитку освіти у сфері захисту критичної інфраструктури. В Україні розвивається система підготовки новопризначених керівників і персоналу центральних, місцевих органів виконавчої влади та промисловості у сфері цивільного захисту. Створено систему навчальних центрів, які проводять короткострокові курси з питань цивільного захисту та безпеки життєдіяльності [93].

У Національному класифікаторі України ДК 003:2010 *«Класифікатор професій»* (далі – КП) проаналізовано наявність номенклатури професій, посад та професійних звань, пов'язаних із захистом об'єктів критичної інфраструктури (далі – ОКІ) [33]. За результатами цього аналізу можна зробити наступні висновки.

У КП є суттєва прогалина – у ньому повністю відсутні професії та посади, безпосередньо пов'язані з управлінням національною системою захисту ОКІ в цілому та діяльністю її об'єктів і суб'єктів, зокрема. Серед усього масиву посад у КП лише вісімдесят шість безпосередньо пов'язані із захистом ОКІ. До них належать:

– Керівник (*із захисту інформації*) підприємства (*установи, організації*);

– Начальник (*воєнізованого, газорятувального, гірничорятувального, авіаційного,пожежного*) підрозділу;

– Голова Державної воєнізованої гірничорятувальної служби;

– Командир відділення (*цивільна оборона*);

– Магістр (*цивільний захист*); інспектор з радіаційної безпеки;

– Розробник систем інформаційної безпеки;

– Аналітик з безпеки інформаційно-комунікаційних систем;

– Аналітик з оцінювання вразливостей;

– Аналітик загроз безпеці;

– Аналітик систем інформаційної безпеки;

– Аудитор інформаційних технологій (*кібербезпека*);

– Спеціаліст з інформаційної безпеки / заходів із захисту інформації (*кібербезпеки*);

– Аналітик з фінансової та економічної безпеки;

– Професіонал у сфері фінансової та економічної безпеки;

– Аудитор систем безпечності харчових продуктів тощо.

За результатами аналізу стало зрозумілим, що у складі КП повністю відсутні посади, пов'язані з управлінням системою захисту ОКІ на

національному, регіональному, галузевому, місцевому та об'єктовому рівнях, як це визначено статтею 7 Закону. Це безпосередньо стосується необхідності існування спеціалізованих посад в Уповноваженому органі у сфері захисту критичної інфраструктури в Україні, а також у функціональних та галузевих органах у цій сфері. Ця потреба поширюється на місцеві органи виконавчої влади та військово- цивільні адміністрації, а також на операторів ОКІ як зазначено у статтях 16-21 Закону.

Слід зазначити, що у [34] приведено 38 пропозицій щодо внесення змін до КП.

Водночас, з метою виконання плану заходів з реалізації Концепції забезпечення національної системи стійкості до 2025 року, щодо розроблення переліку посад та кваліфікаційних характеристик для фахівців, відповідальних за забезпечення захисту ОКІ, Адміністрація Держспецзв'язку, на основі узагальнення пропозицій від секторальних та функціональних органів у сфері захисту ОКІ, звернулася до Міністерства економіки України з метою включення до КП наступних двох професій: «Керівник структурного підрозділу з питань захисту та стійкості критичної інфраструктури» (код КП-1229.7); «Фахівець із захисту та стійкості критичної інфраструктури» (код КП-2490.1).

Після остаточного формування Мінекономіки проєктом Зміни до КП вона буде затверджена в установленому порядку.

Висновки:

Отже, включення до КП нових назв професій дозволить Держспецзв'язку із широким колом заінтересованих сторін виконати вимоги статті 96 «Кодексу законів про працю в Україні», стаття 39 Закону України «Про освіту», статті 6 Закону України «Про оплату праці» та з урахуванням досвіду громадського об'єднання Національної освітньої ініціативи сформувати вимоги до компетентностей працівників сфери захисту та стійкості критичної інфраструктури, що стане основою створення системи професійної кваліфікації даного напряму, а також підвищення ефективності системи захисту та стійкості критичної інфраструктури держави та суспільства, критичних інфраструктур країни.

Водночас, це дозволить розгорнути в країні діяльність щодо розроблення професійних стандартів, створення кваліфікаційних центрів та формування системи професійної сертифікації кадрів у відповідності до кращих вітчизняних та міжнародних практик у сфері захисту та стійкості критичної інфраструктури.

Нові назви професій є актуальними та важливими саме у цей складний для країни час. Перехід сфери захисту та стійкості критичної інфраструктури на міжнародні стандарти є пріоритетною основою для всього суспільства.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про критичну інфраструктуру». Редакція від 01.01.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text (дата звернення: 15.04.24).

2. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 825-р від 9 вересня 2023 р. «Про затвердження Національного плану. Редакція від 19.09.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/825-2023-%D1%80#Text (дата звернення: 15.04.24).

3. Дослідження доцільності запровадження системи освіти і навчання з питань безпеки та стійкості критичної інфраструктури в Україні. ПІДСУМКОВИЙ ЗВІТ – 18 січня 2024. Унікальний ідентифікатор проєкту: CRDF_CIP_UKR_FY23_002. Номер контракту: PO23-01509.

4. Постанова Кабінету Міністрів України № 6203 від 16 червня 2021 р. «Про затвердження Положення про Реєстр кваліфікацій». Редакція від 28.09.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/620-2021-%D0%BF (дата звернення: 15.04.24).

5. Постанова Кабінету Міністрів України № 373 від 31 травня 2017 р. «Про затвердження Порядку розроблення, запровадження та перегляду професійних стандартів». Редакція від 30.12.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/373-2017-%D0%BF#n11 (дата звернення: 15.04.24).

6. Відомості про професійні стандарти. URL: https://register.nqa.gov.ua/profstandarts (дата звернення: 15.04.24).

7. Методичні рекомендації щодо розроблення професійних стандартів. URL: https://nqa.gov.ua/news/metodicni-rekomendacii-sodo-rozroblenna-profesijnih-standartiv/ (дата звернення: 15.04.24).

8. Оновлення освітніх програм у сфері кібербезпеки за новими професійними стандартами: досвід та плани. URL: https://cip.gov.ua/ua/news/onovlennya-osvitnikh-program-u-sferi-kiberbezpeki-zgidno-z-novimi-profstandartami-dosvid-ta-plani. (дата звернення: 15.04.24).

9. Постанова Кабінету Міністрів України № 819 від 23 жовтня 2013 р. «Про затвердження Порядку проведення навчання керівного складу та фахівців, діяльність яких пов’язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту». Редакція від 18.02.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-2013-%D0%BF#n9. (дата звернення: 15.04.24).

Віта Нор,
здобувачка третього рівня вищої освіти ступеня доктора філософії
Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна
e-mail: v.nor@khai.edu,
ORCID: 0009-0001-6461-1500

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КІБЕРБЕЗПЕКИ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ

Електронне урядування є одним з інструментів розвитку інформаційного суспільства, впровадження якого сприятиме створенню умов для відкритого і прозорого державного управління. Електронне урядування - форма організації державного управління, яка сприяє підвищенню ефективності, відкритості та прозорості діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій для формування нового типу держави, орієнтованої на задоволення потреб громадян.

Головною складовою електронного урядування є електронний уряд – єдина інфраструктура міжвідомчої автоматизованої інформаційної взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування між собою, з громадянами і суб'єктами господарювання [1].

Виходячи з важливості електронного урядування необхідно забезпечити захист від несанкціонованого впливу. Саме для забезпечення цієї мети спрямовані нормативно правові акти: з яких саме актів

Розглянемо основні поняття та терміни які використовуються в правовому забезпечення інфо-ресурсів електронного урядування, а саме Закон України Про основні засади забезпечення кібербезпеки України та Постанова Кабінету міністрів України № 518 від 19.06.2019 «Про затвердження Загальних вимог до кіберзахисту об'єктів критичної інфраструктури

Так відповідно до ст.1. Законну України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», кібератака це спрямовані (навмисні) дії в кіберпросторі, які здійснюються за допомогою засобів електронних комунікацій (включаючи інформаційно-комунікаційні технології, програмні, програмно-апаратні засоби, інші технічні та технологічні засоби і обладнання) та спрямовані на досягнення однієї або сукупності таких цілей: порушення конфіденційності, цілісності, доступності електронних інформаційних ресурсів, що обробляються (передаються, зберігаються) в комунікаційних та/або технологічних системах, отримання несанкціонованого доступу до таких ресурсів; порушення безпеки, сталого, надійного та штатного режиму функціонування комунікаційних та/або технологічних систем; використання комунікаційної системи, її ресурсів та

засобів електронних комунікацій для здійснення кібератак на інші об’єкти кіберзахисту;

Відповідно то п.п. 5 ст. 1 вказаного вище Закону «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» кібербезпека є захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави під час використання кіберпростору, за якої забезпечуються сталий розвиток інформаційного суспільства та цифрового комунікативного середовища, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національній безпеці України у кіберпросторі. У п.п. 6 Закону України «» визначається так кіберзагроза - наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України у кіберпросторі, справляють негативний вплив на стан кібербезпеки держави, кібербезпеку та кіберзахист її об’єктів.

Об’єктами кіберзахисту є: комунікаційні системи всіх форм власності, в яких обробляються національні інформаційні ресурси та/або які використовуються в інтересах органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Відповідно до ст. 5. Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» для забезпечення кібербезпеки електронних ресурсів місцевого самоврядування покладаються повноваження на суб’єкти місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування [3].

При цьому відповідно до п.1 ст. 8. вище вказаного нормативного акту покладається на Державну службу спеціального зв’язку та захисту інформації України яка забезпечує формування та реалізацію державної політики щодо захисту у кіберпросторі державних інформаційних ресурсів та інформації, вимога щодо захисту якої встановлена законом, активної протидії агресії у кіберпросторі, кіберзахисту об’єктів критичної інформаційної інфраструктури, здійснює державний контроль у цих сферах; координує діяльність інших суб’єктів забезпечення кібербезпеки щодо кіберзахисту; забезпечує створення та функціонування Національної телекомунікаційної мережі, впровадження організаційно-технічної моделі кіберзахисту; здійснює організаційно-технічні заходи із запобігання, виявлення та реагування на кіберінциденти і кібератаки та усунення їх наслідків; інформує про кіберзагрози та відповідні методи захисту від них; забезпечує впровадження аудиту інформаційної безпеки на об’єктах критичної інфраструктури, встановлює вимоги до аудиторів інформаційної безпеки, визначає порядок їх атестації (переатестації); координує, організовує та проводить аудит захищеності комунікаційних і технологічних систем об’єктів критичної інфраструктури на вразливість; забезпечує функціонування Державного центру кіберзахисту та Центру активної протидії агресії у кіберпросторі, урядової команди реагування на комп’ютерні надзвичайні події України CERT-UA;

Враховуючи що на сучасному етапі розвитку соціальних відносин та адміністративно-управлінських послуг, доступ до електронних ресурсів та обмін інформацією між громадянами та органами місцевого самоврядування електронними засобами **є** життєво важливими, тому в разі порушення

нормального їх функціонування передбачена відповідальність, зокрема кримінальним Законом. Це, зокрема, ст. 361 (несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж); ст. 361-1 (створення з метою протиправного використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут); ст. 110 (посягання на територіальну цілісність і недоторканність України); ст. 111 (державна зрада); ст. 113 (диверсія) [4].

Джерелами фінансування робіт і заходів із забезпечення кібербезпеки та кіберзахисту відповідно до ст. 13 Закону «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» є кошти державного і місцевих бюджетів [2].

В результаті проведеного аналізу нормативно-правової бази із забезпечення кібербезпеки інформаційного ресурсу електронного урядування можно зробити висновок про те, що з точки зору публічного права є можливості більш широкого використання заходів які сприятимуть інформаційній безпеці діяльності органів публічного управління.

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні. Кабінет Міністрів України; Розпорядження, Концепція від 13.12.2010 № 2250 р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/main/index)

2. Закон України Про основні засади забезпечення кібербезпеки України URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text (дата звернення 04.04.2024)

3. Постанова Кабінету міністрів України № 518 від 19.06.2019 «Про затвердження Загальних вимог до кіберзахисту об'єктів критичної інфраструктури URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/518-2019-%D0%BF#n8

4. Кримінальний кодекс України URL https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14& (Дата звернення 27.04.2024)

Святослав Охрамович,
здобувач вищої освіти третього освітньо-наукового рівня (доктор філософії з Права) Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна
e-mail: s.i.okhramovych@khai.edu,
ORCID: 0009-0003-9851-851X
Владислав Ємець,
здобувач вищої освіти третього освітньо-наукового рівня (доктор філософії з Права) Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна
e-mail: v.l.yemets@khai.edu,
ORCID: 0009-0007-8195-9406
Науковий керівник:
Наталія Філіпенко,
докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри права гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна
e-mail: n.filipenko@khai.edu,
ORCID: 0000-0001-9469-3650

ЕКСТРЕМІЗМ ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН

Анотація: У тезах досліджується новий вид екстремізму - «соціальний екстремізм», де його головною відмінністю від інших, на думку авторів, є ідея соціальної нерівності сучасного суспільства. Розглянуто елементи соціальної сутності екстремізму, проаналізовано його історичні та сучасні прояви.

Ключові слова: екстремістські прояви, небезпека екстремізму, військова агресія, тероризм.

Екстремізм і крайній його прояв – тероризм, нині обґрунтовано вважають глобальною проблемою людства, що охопила багато країн і регіонів.

Як зазначається українськими фахівцями, проблема екстремізму, а саме поширення ідей, відмінних від усталених правових та інших норм соціальної поведінки, які ґрунтуються на соціальній, расовій, національній, етнічній, мовній чи релігійній нетерпимості, ворожнечі та ненависті, знеціненні людського життя або ж спрямовані на останнє, є проблемою усього світу. В умовах глобалізації Україна не може і не буде стояти осторонь цієї проблеми. Адже хвиля екстремістської діяльності, яка вже охопила значну кількість країн, серед яких Франція, Італія, Греція, тощо несе загрозу й українському суспільству.

Особливої загрози екстреміські прояви набули у сучасних українських реаліях, під час повномасштабного вторгнення рф до України [1].

Окремі аспекти протидії екстремізму були висвітлені у фахових дослідженнях багатьох українських науковців, а саме: Ю. В. Безсусідньої, А. М. Благодарного, В. І. Боярова, В. О. Глушкова, Д. В. Дорохіна, В. П. Ємельянова, О. О. Кваші, В. В. Колоскова, Б. Д. Леонова, С. Я. Лихової, В. А. Ліпкана, С. М. Мохончука, Л. В. Новікової, А. В. Носача, В. Л. Ортинського, М. В. Семикіна, В. І. Тимошенко, А.О. Тодосієнко, О. А. Чувакова та інших. Але реаліях протидії збройній агресії рф проти України розробка цих питань стає гостро актуальною.

Як зазначає А. Ю. Бабій, у сучасних політико-правових умовах існують певні труднощі, пов'язані з виробленням адекватного теоретичного визначення екстремізму. До їх числа, зокрема, можна віднести складність самого феномена, його історичну значимість та ідеологічний зміст сучасної екстремістської діяльності. На сьогодні існує безліч визначень досліджуваного феномена. Найчастіше термін «екстремізм» ототожнюється з такими поняттями, як «ксенофобія», «радикалізм», «фундаменталізм», «націоналізм», «расизм», «фашизм», «тероризм» тощо [2, с. 297].

Етнічне, культурне, релігійне, мовне, ідеологічне та національне розмаїття людства є унікальним фактором його розвитку, що дає змогу індивідам об'єднуватися за певними ознаками в стійкі групи, виробляти спільні цінності та соціальні норми, розвиваючись і захищаючи себе та власні здобутки в різних сферах суспільного життя. Входження до певної соціальної групи є об'єктивним процесом самоідентифікації особи, наслідком еволюції соціуму. Групова приналежність формує в кожного індивіда почуття «ми», що надає впевненості у власній безпеці та здатності до колективного захисту прав і свобод за допомогою ресурсів групи. Водночас таке розмаїття є джерелом виникнення соціальних конфліктів, особливо міжгрупових, що, як свідчить історія, неодноразово призводили та призводять до численних людських жертв, знищення певних прошарків населення або навіть націй [3, с.20].

Зазначені групи, можливо, ще діляться на безліч підгруп, але ми не будемо вдаватися в тонкощі такого поділу. Ми розглядаємо екстремістську поведінку, основою якої слугує не расова, не релігійна, не національна ворожнеча і ненависть, а протистояння класів суспільства. Історично склалося, що будь-яке суспільство в усі часи мало і має свою соціальну структуру, яка являє собою систему соціальних класів, розташованих в ієрархічному порядку, наприклад, на верхньому щаблі такої системи розташовується клас буржуазії (промисловці, банкіри, бізнесмени), другий щабель посідає клас інтелігенції та державних службовців, а на третьому, нижньому щаблі розташовується робітничий клас. Як уже зазначалося вище, кожен такий щабель може ділитися ще на кілька.

М. Вебер визначав соціальні класи як категорії, що розрізняються за економічними ознаками, інакше кажучи, це групи людей, які перебувають в аналогічному економічному становищі або мають однакові «життєві шанси» [4]. Під «життєвими шансами» Вебер розумів економічні можливості громадян.

Однак ми пропонуємо розрізняти людей і за соціальним статусом: учасники війни, біженці, люди похилого віку, інваліди, особи без певного місця проживання тощо, тобто за основу соціального поділу взяти соціальний статус - певний набір прав та обов'язків того чи іншого члена суспільства. Такий поділ є ширшим, ніж пропонує Вебер, він також включає і соціальні можливості кожного класу суспільства. Припустімо, ветеран війни має певний набір прав та обов'язків, а біженець - абсолютно інший, безумовно, у загальнолюдських і природних правах вони не розрізняються.

Як доводять історичні дослідження, класова напруга була, є і буде, на нашу думку, вона властива для будь-якого суспільства. Причини такого становища можуть бути різні, але головними залишаються соціальні відмінності, тобто відмінності в соціальному статусі, у наборі прав та обов'язків осіб.

Як суспільно-політичне явище екстремізм виник внаслідок дій певних політичних сил, громадських груп, спрямованих на поширення - через насильство - власних поглядів на політичний і соціально-економічний устрій, міждержавні відносини. Екстремізм - це діяльність громадських об'єднань, інших організацій, посадових осіб і громадян, яка ґрунтується на прихильності до крайніх поглядів і супроводжується публічними насильницькими та (або) протиправними діями, спрямованими на приниження та заперечення конституційних засад, прав і свобод людини, суспільства і держави.

Екстремізм можливий в умовах того чи іншого суспільства, оскільки його ідеї в кінцевому підсумку спрямовані проти людини, суспільства і держави. Спрямованість екстремістських дій визначає вид екстремізму.

Ми використовуємо поняття «соціальний екстремізм» як феномен сучасного світу, оскільки в основу назви покладено не природу екстремізму, а його сутність. А саме сутність соціального екстремізму визначає мотив протиправних дій - соціальна неприязнь, яка породжує і пропаганду неповноцінності за соціальною ознакою, і порушення прав і свобод людини і громадянина за тією ж ознакою. Історія нашої держави вже має досвід соціального екстремізму. Найяскравіший тому приклад – події 2014 року на Донбасі, коли лозунгом російських загарбників став «захист руськомовного населення».

Таким чином, «соціальний екстремізм» - це суспільне явище, що зазіхає на соціальні підвалини, суспільну справедливість і рівноправність громадян, метою якого є пропагування зверхності одного класу над іншим і втілення цих ідей у діях.

Підводячи підсумок викладеному хочемо зазначити, що соціальний екстремізм так само гостро загрожує безпеці нашої держави, як екстремізм політичний чи релігійний, тому що він зазіхає на соціально-культурні засади нашої держави, на рівноправність громадян, на існуючу соціальну структуру сьогоднішньої України і, врешті-решт, тягне за собою порушення гарантованих Конституцією прав та свобод.

Список використаних джерел:

1. Пояснювальна Записка до проекту Закону Верховної Ради України «Про протидію екстремізму». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=49227
2. Бабій А. Ю. Екстремізм як соціальне явище і правова категорія. Кримінальне право та кримінологія. Часопис Київського університету права. 2020/3. С. 296-302.
3. Скулиш Є. Д., Ірха Ю. Б. Екстремізм як одна з головних загроз безпечному існуванню людини, суспільства та держави у XXI ст. Науковий Вісник Національної Академії Внутрішніх Справ, № 1 (98), 2016. С. 19-33.
4. Макс Вебер Про деякі категорії соціології розуміння. URL:http://litopys.org.ua/weber/wbs06.htm

Актуальні секторальні проблеми стійкості критичної інфраструктури

Віталій Павликівський,
д-р юрид .наук, професор, завідувач кафедри права Національного аерокосмічного університету імені М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна
e-mail: pvictor@i.ua,
ORCID: 0000-0002-1190-9303
Володимир Селевко,
канд. філос. наук, доцент, завідувач відділу аспірантури та докторантури Національного аерокосмічного університету імені М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна
e-mail: v.selevko@khai.edu,
ORCID: 0000-0002-9543-4981

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ РЕЄСТРУ ОБ'ЄКТІВ КРИТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ У БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ ТА КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕСАНКЦІОНОВАНЕ ВТРУЧАННЯ В ЙОГО РОБОТУ

Анотація: Розглянута кримінальна подія пов'язана із втручанням у нормальне функціонування оператора телекомунікаційного зв'язку України з боку держави-агресора, а саме у доступі до зв'язку та отримання електронних фінансових послуг через мережу Інтернет. Запропоновано відповідні дії кваліфікувати за Кримінальним кодексом України як диверсія.

Ключові слова: кіберзагроза, кібератака, кіберзахист, банківська інформація, платижна система.

LEGAL ENSURING THE FUNCTIONING OF THE REGISTRY OF CRITICAL INFORMATION INFRASTRUCTURE OBJECTS IN THE BANKING SYSTEM OF UKRAINE AND CRIMINAL LIABILITY FOR UNAUTHORIZED INTERFERENCE IN ITS WORK

Abstract: The considered criminal event is related to interference in the normal functioning of the telecommunications operator of Ukraine by the aggressor state, namely in access to communication and receipt of electronic financial services via the Internet. It is proposed to qualify the corresponding actions as sabotage under the Criminal Code of Ukraine.

Keywords: cyber threat, cyber attack, cyber protection, banking information, payment system.

12 грудня 2023 року Україна зазнала одну з найбільш небезпечних кібератак за всі роки незалежності. Незважаючи на те що об'єктом впливу стала Приватне акціонерне товариство «КИЇВСТАР» (далі ПРАТ «КИЇВСТАР») яке надає послуги у забезпеченні безпровідного електронного зв’язку, його наслідки відчула вся країна. Протягом двох днів був відсутній мобільний та інтернет-зв’язок. В результаті таких дій конфіденційна інформація абонентів стала не лише загальнодоступною, але й об’єктом кримінального впливу. Зафіксовано порушення роботи банків, банкоматів і торгових терміналів. Загальні матеріальні збитки уточнюються до цього часу. Як результат, за фактом кібератаки на одного із національних операторів мобільного зв’язку ПРАТ "КИЇВСТАР" Служба безпеки України відкрила кримінальне провадження за вісьмома статтями Кримінального кодексу України. Це, зокрема, ст. 361 КК України (несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж); ст. 361-1 КК України (створення з метою протиправного використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут); ст. 110 КК України (посягання на територіальну цілісність і недоторканність України); ст. 111 КК України (державна зрада); ст. 113 КК України (диверсія); ст. 437 КК України (планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни); ст. 438 КК України (порушення законів та звичаїв війни); ст. 255 КК України (створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній) [1]. Вказана ідеальна сукупність потребує більш детального аналізу та теоретичного осмислення підходів правоохоронних органів до оцінки вказаних діянь. Враховуючи діяльність держави за останні роки в напрямку діджиталізації органів влади небезпека зазначених діянь в умовах агресії буде тільки підвищуватися. Зокрема це стосується і сфери фінансових та банківських послуг, кровоносної системи будь-якої економіки.

Згідно з Законом України «Про критичну інфраструктуру» та Законом України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» фінансова та банківська системи України відносяться до І категорія критичності, що вимагає від держави особливої уваги з забезпечення безпеки таких об'єктів, запобігання проявам несанкціонованого втручання в їх функціонування, прогнозування та протидії кризовим ситуаціям на об'єктах критичної інфраструктури. Таким чином, втручання в банківську інформаційну систему за своїми наслідками може суттєво перевищити збитки, заподіяні ПРАТ «КИЇВСТАР» 12 грудня 2023 року. У зв'язку з цим, в сучасних умовах актуалізується питання правового забезпечення протидії потенційним загрозам та вдосконалення системи кримінально-правового захисту фінансової та банківської системи України, зокрема у сфері електронних комунікацій та захисту інформації.

Одним з напрямків такого вдосконалення в умовах дії воєнного стану виявилося реформування кримінального закону в частині внесення змін до ст. 361 КК України, які стосувалися особливостей несанкціонованого втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж. Незважаючи на те, що у відповідних змінах до закону законодавець врахував особливості потенційних суспільно небезпечних наслідків від несанкціонованого втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж, важливим залишається питання обґрунтованості кваліфікації за вказаною статтею випадків посягання на інформаційну систему банківських та фінансових установ України в умовах воєнного стану.

Незважаючи на відсутність прямої вказівки в законі на форму вини, аналіз складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 361 КК України дозволяє стверджувати про умисний характер вчинення зазначеного у законі суспільно небезпечного діяння. Про це свідчить і конструкція у виді формального складу відповідного кримінального правопорушення, і наявність такої кваліфікуючої ознаки як вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб. В той же час, в диспозиції статті відсутні прямі та непрямі посилання на мотив та мету кримінального правопорушення, що означає ігнорування зазначених обставин законодавцем для визначення підстав криміналізації вказаного суспільно небезпечного діяння.

Зазначимо, що несанкціоноване втручання в роботу інформаційних та комунікаційних систем, особливо під час воєнного стану, не є самоціллю дій злочинців, що і підтверджує випадок з національним оператором "Київстар". Вказані дії виступають лише способом більш небезпечних дій, таких як диверсія, терористичні дії тощо. Врахування зазначених обставин є обов'язковим для правильної кваліфікації та забезпечення законності та повноти застосування кримінального законодавства.

Мета кримінального правопорушення визначає спрямованість суспільно небезпечних дій, а також той уявний результат якого намагається досягти винний. Крім того, визначена мета дозволяє відмежувати злочинні діяння схожі

за характером або такі, що мають тотожні суспільно небезпечні наслідки. Зокрема, саме мета терористичного акту відрізняє останній від схожих за характером та наслідками злочинних дій у вигляді умисного вбивства, умисного знищення або пошкодження чужого майна.

Аналізуючи зміст та характер кібератаки на сервери національного оператора "Київстар" та її наслідків дозволяє стверджувати про те, що несанкціоноване втручання є лише способом досягнення іншої злочинної мети, пов'язаної з ослабленням держави (ст. 113 КК України).

Висновки. Незважаючи на той факт, що диспозиція ст. 361 КК України характеризується лише наявністю умисної форми вини, встановлення мотиву та мети вчинення кримінального правопорушення є обов'язковим для повноти та точності кримінально-правової кваліфікації злочинних дій, пов'язаних з несанкціонованим втручанням в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж.

При наявності мети ослаблення держави вказані дії слід кваліфікувати як державну зраду (ст. 111 КК України) або диверсію (ст. 113 КК України).

В той же час, несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих) електронних комунікаційних систем як відповідний спосіб диверсії або державної зради вимагає додаткової кваліфікації за ст. 361 КК України.

Список використаних джерел:

1. СБУ відкрила кримінальне провадження за фактом кібератаки на «Київстар» URL.https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-vidkryla-kryminalne-provadzhennia-za-faktom-kiberataky-na-kyivstar (дата звернення 04.04.2024)

2. Закон України Про основні засади забезпечення кібербезпеки України URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text (дата звернення 04.04.2024)

3. Постанова Кабінету міністрів України № 518 від 19.06.2019 «Про затвердження Загальних вимог до кіберзахисту об'єктів критичної інфраструктури URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/518-2019-%D0%BF#n8

4. Закон України «Про Національний банк України» URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#n109

Дмитро Распутній,
здобувач вищої освіти третього освітньо-наукового рівня (доктор філософії з Права) Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків. Україна
e-mail: d.o.rasputnii95off@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-9911-6374
Віталій Павликівський,
доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри права Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна
e-mail: pvictor@i.ua,
ORCID: 0000-0002-1190-9303

НОВЕЛИ МОБІЛІЗАЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА ВПЛИВ НА ВІДНОСИНИ В КОМЕРЦІЙНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

Анотація: Виклики сьогодення та найближчого майбутнього стануть вирішальними у подальшому розвитку країни. Недосконаліть законодавства та необов’язковість виконання закону на місцях, викликає чергову хвилю кримінальних правопорушень проти власності. Особливої уваги потребують законодавчі зміни, що приймаються під час воєнного стану та здатні створювати негативний вплив на комерційний сектор економіки України. Незважаючи на воєнний стан, чинне законодавство вимагає дотримання принципів демократії та захисту прав і інтересів громадян, в тому числі в питаннях мобілізації. Потрібно трансформувати підхід держави до розв'язання висвітлених в роботі проблем покращення інвестиційного мікроклімату в Україні шляхом трансформації сфери підвищення безпеки власності.

Ключові слова: Кримінальні правопорушення проти власності, кримінальний кодекс України, інвестиційна привабливість, корупція.

AMENDMENTS TO THE MOBILIZATION LEGISLATION AND IMPACT ON RELATIONS IN THE COMMERCIAL SECTOR OF THE ECONOMY

Abstract: The challenges of today and the near future will be decisive in the further development of the country. The imperfection of legislation and the non-obligatory nature of law enforcement at the local level cause a new wave of criminal offenses against property. Legislative changes adopted during martial law, which can have a negative impact on the commercial sector of Ukraine's economy, require special attention. Despite martial law, current legislation demands adherence to democratic principles and the protection of citizens' rights and interests, including issues of mobilization. The state needs to transform its approach to addressing the problems

highlighted in the work to improve the investment climate in Ukraine by transforming the area of property security enhancement.

Keywords: Criminal offenses against property, the Criminal Code of Ukraine, investment attractiveness, corruption.

Враховуючи потребу держави в автомобільному та спеціальному транспорті, а також іншій техніці для забезпечення обороноздатності України, законодавець запровадив додаткові директиви та вимоги у новому законі "Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію".

Водночас такі норми у майбутньому можуть викликати черговий сплеск рейдерства та зародження нових корупційних схем, від яких постраждає, в першу чергу, комерційний сектор економіки. Україна вже проходила через це на початку "АТО" у 2014-2015 роках, коли на підприємствах критичної інфраструктури вилучався автомобільний та спеціальний транспорт для потреб обороноздатності. Надалі, частину такого транспорту незаконно списали як невідновлювальні військові втрати, а фактично перепродали на вторинному ринку.

Як зазначається у законі “Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію”, останній був створений задля поліпшення складової обороноздатності країни в особливий період. Для її забезпечення військовому командуванню дозволяється відчужувати майно, в тому числі транспортні засоби (далі – ТЗ) фізичних та юридичних осіб з подальшим відшкодуванням заподіяних збитків. Як зазначається у законі, відшкодування вартості майна чи збитків внаслідок його відчуження, здійснюється шляхом звернення постраждалої сторони до військового командування з заявою, до якої додається акт приймання-передачі разом з висновком про вартість майна та іншими документами лише після проголошення демобілізації.

Проте цікавим фактом, виходячи з положень зазначеного закону залишається момент відсутності забезпечення амортизаційних відрахувань на майно та техніку, що законсервовані або не експлуатуються.

Проблемою, що вимагатиме рішення в майбутньому є оцінювання вилученого майна. Адже нерідко коли фізичні особи задля зменшення податкового навантаження або іншого виду мита, вказують неповну ціну, тим самим створюючи прецедент неправомірної поведінки та порушення законодавства. Через це, надалі ТЗ буде не вірно оцінений, а особа (власник) понесе ще більші матеріальні збитки. В іншому випадку, навпаки, ймовірним є можливе завищення ціни ТЗ шляхом перепродажу його до підставної фірм або до особи задля передачі цього ТЗ для потреб мобілізації та подальшого отримання прибутку. Згідно з положеннями законодавства, а саме пункту 3 статті 6 про «Військово-транспортний обов’язок»:

"Обсяги транспортних засобів за типами та марками, що планується залучити під час мобілізації, для підприємств, установ та організацій усіх форм власності встановлюються згідно з Мобілізаційним планом України місцевими

державними адміністраціями за поданням територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки.

Залучення транспортних засобів під час мобілізації здійснюється територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки, Центральним управлінням або регіональними органами Служби безпеки України, відповідним підрозділом Служби зовнішньої розвідки України на підставі рішень місцевих державних адміністрацій, що оформлюються відповідними розпорядженнями" [2].

Виходячи з вище описаних положень законодавства та відсутності чіткого механізму вилучення транспорту, ймовірним результатом таких рішень може бути перевищення необхідних обсягів ТЗ для потреб ЗСУ органами місцевого самоврядування. Адже при реалізації зазначених повноважень районні адміністрації та територіальні центри комплектування можуть безконтрольно перевищувати план задля формування потенційного резерву, що надалі призведе до катастрофічних масштабів відчуження майна.

У зв'язку з цим нами прогнозується зростання кількості кримінальних правопорушень проти власності, а також кількості новоутворених злочинних організацій діяльність яких спрямована на заволодіння майном підприємств, установ та організацій (рейдерство, вимагання, рекет тощо). До складу таких угруповань можуть входити представники влади або інші особи з спеціальними повноваженнями (аудитори, оцінювачі, нотаріуси та інші). В таких випадках, виконання мобілізаційного розпорядження може перетворитися на черговий новий спосіб заволодіння чужим майном.

Прикладом зловживань органами місцевої влади щодо мобілізації ТЗ може слугувати звіт офісу генерального прокурора.

За процесуального керівництва Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони Центрального регіону військовослужбовцю одного з відділів Київського ТЦК та СП повідомлено про підозру у зловживанні впливом (ч. 2 ст. 369-2 КК України). За даними слідства, підозрюваний обіцяв вплинути на керівника одного із районних ТЦК та СП м. Києва з метою прийняття рішення щодо постановки на військовий облік транспортних засобів без їх включення до переліку на передачу військовим формуванням [5].

Закон України "мобілізація" може бути використаний в якості засобу примусу недобросовісними учасниками зазначених відносин в питаннях вилучення власності. Якщо Закон залишити без змін та не запровадити заходи протидії можливим зловживанням найбільш вірогідними зловживаннями у цій сфері стануть наступні дії:

- завищення собівартості обладнання на балансі задля передачі транспорту для мобілізації;

- силовий вплив задля відторгнення майна або отримання важелів впливу на керівництво організацій та підприємств задля отримання автомобільного транспорту;

- перевищення посадових повноважень задля отримання незаконного прибутку з підприємств;

- підробка документів з собівартості ТМЦ та автотранспорту що будуть мобілізовані

В перспективі ми прогнозуємо збільшення кількості кримінальних посягань, передбачених статтями 205, 206, 206^2 Кримінального Кодексу України (далі – КК) разом з іншими суміжними за складом «рейдерського» злочину статтями, що передбачені ст. 187 КК, ст. 190 КК, ст. 191 КК (привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем), ст. 356 КК [4].

Для підтвердження наведених слів, за ст. 205 КК в судах України на разі зареєстровано 101 провадження, що складає 63% від загальної кількості рейдерських справ (протидія господарській діяльності, складають) 27%, за статтею 206-2 КК, (протиправне заволодіння майном.) 10% [1].

І навіть якщо вважати, що норми кримінального законодавства можуть мати дійсно дієвий вплив, то судова практика свідчить про недостатню результативність розслідувань та системні недоліки у правозастосовному механізмі. Про це свідчать показники Індексу права власності (IPRI) за 2021 рік, де Україна займає 109 місце серед 129 країн (у порівнянні з 105 місцем у 2020 році). Це ставить країну в одну з найнижчих позицій в регіоні навіть з урахуванням позитивної динаміки попередніх років. Спираючись на дані зазначені в “Forbes” в Україні у 2023 році було зафіксовано 363 випадки рейдерства. Більша частина проваджень відкривається за підробку документів. При цьому, у 2023 році лише 17% справ було спрямовано до суду [3].

Описана нами ситуація суттєво вплине на стан інвестиційної привабливості країни та корпоративного сектору економіки. Адже інвестор в будь-яку мить може втратити частину свого автопарку, що додає додаткових складнощів його діяльності, не кажучи вже про кадрову нестачу в Україні. Наявність додаткових ризиків для інвесторів суттєво зменшить інвестиційну привабливість національного комерційного сектору економіки.

Закон про “мобілізацію” який спрямований на підвищення обороноздатності України створює певні загрози в питаннях правомірності, законності, доцільності вилучення ТЗ у власників. Найбільш небезпечними зловживаннями у контексті використання своїх повноважень “органів самоврядування” можуть стати кримінальні правопорушення, пов’язані з незаконним захопленням власності фізичних та юридичних осіб, фіктивним прийняттям їх на баланс без реального залучення до мобілізації, підвищенням вартості з подальшою компенсацією неіснуючих збитків з боку держави, корупційними зловживаннями.

Одним зі шляхів оптимізації протидії таким явищам в процесі мобілізації ТЗ фізичних та юридичних осіб може стати посилення контролю за вказаними діями з боку громадськості.

Іншим шляхом покращення діяльності відповідних органів у цьому напрямку може стати створення он-лайн бази транспортних засобів, що підлягають мобілізації.

Проміж того, задля забезпечення більшої інформативності цього переліку, необхідно ґрунтовно зазначити для яких потреб та в якій кількості потрібен той чи інший автомобільний транспорт та донести цю інформацію до суспільства.

Сам механізм передачі ТЗ вимагає, відповідно до закону "Про мобілізацію", створення історії передачі ТЗ та створення так званого «Паспорту», в якому необхідно зазначати: в якому стані було передано авто, від якого підрозділу та до якого підрозділу ТЗ було передано, задля виконання яких завдань ТЗ експлуатується, виконання регламентних робіт з обслуговування (якщо виконання таких ймовірне), відповідальну особу, а у випадку знищення авто — дані про місце та обставини втрати ТЗ.

Також можливим рішенням для протидії корупційній діяльності є створення комітету або наглядового органу, який би займався питаннями правомірності та необхідності вилучення транспорту, гарантуючи прозорість процесу.

Механізм відстежування інформації стане важелем до тиску на органи самоврядування або органу, що займається мобілізацією автомобільного транспорту. Що хоча б певною мірою буде впливати на елементи привласнення та розкрадання автомобільного транспорту або інші протиправні дії націлені на незаконне привласнення майна, або неправомірного прибутку.

Всі перераховані вище заходи в певній мірі впливатимуть як на покращення проведення процесу мобілізації ТЗ, так і на закриття дійсно необхідних позицій у переліку ТЗ, а також підтвердження прихильності держави до захисту права власності громадян, як основи демократичного суспільства та розвитку економіки.

Список використаних джерел:

1. Мисник Н. Рейдерство під час війни: добірка важливих судових рішень. URL: https://biz.ligazakon.net/analitycs/223211_reyderstvo-pd-chas-vyni-dobrka-vazhlivikh-sudovikh-rshen (дата звернення 07.05.2024).

2. Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21 жовтня 1993 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text URL: (дата звернення 08.05.2024).

3. Тарасовський Ю. В Україні щодня відкривається одна справа про рейдерство. У 2023 році лише 17% справ дійшло до суду. URL: https://forbes.ua/news/v-ukraini-vidkrivaetsya-odna-sprava-pro-reyderstvo-u-2023-rotsi-lishe-17-sprav-diyshlo-do-sudu-26012024-18798 автор (дата звернення 06.05.2024).

4. Запобігання рейдерству працівниками Національної поліції України: метод. рекомендації /кол. авт.: Юнін О. С, Шевченко С. І., Березняк В. С. та ін. Дніпро: ДДУВС, 2023. 52 с. URL: https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/10853/1/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BA%D0%B0.%20%D0%A0%D0%B5%D0%B9%D0%B4%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE..pdf URL: (дата звернення 09.05.2024).

5. На одержанні неправомірної вигоди викрито посадовця Київського ТЦК та СП. Офіційний сайт Офісу генерального прокурора. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/na-oderzanni-nepravomirnoyi-vigodi-vikrito-posadovcya-kiyivskogo-tck-ta-sp URL: (дата звернення 11.05.2024).

Актуальні секторальні проблеми стійкості критичної інфраструктури

Анатолій Степанюк,
доктор юридичних наук, професор, професор кафедри права гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного університету ім. М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна
e-mail: a.stepaniuk@khai.edu
ORCID: 0000-0002-0877-6319

КОМПОНЕНТИ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Науковій спільноті було запропоновано прийняти участь у науково-практичній конференції на тему «Міждисциплінарний дискурс: стійкість критичної інфраструктури». На наш погляд, для дискурсивного розуміння означеної теми насамперед необхідно визначитися зі змістом вживаних основоположних понять, характерним категоріальним апаратом.

Так, у Вікіпедії міститься визначення інфраструктури як сукупності споруд, будівель, систем і служб, необхідних для функціонування галузей матеріального виробництва та забезпечення умов життєдіяльності суспільства [1].

Розрізняють виробничу і соціальну інфраструктуру і в цих різновидах особливої уваги заслуговує критична інфраструктура. У Європейській програмі захисту критичної інфраструктури під критичною інфраструктурою розуміють фізичні й інформаційні технологічні об’єкти, мережі, послуги й активи, пошкодження чи руйнування яких спричинить серйозний вплив на здоров’я, безпеку, захищеність чи економічне благополуччя громадян або ефективне функціонування урядів у країнах ЄС [2]. Тобто Європейський Союз визначає критичну інфраструктуру як системи, які мають важливе значення для підтримки життєво важливих соціальних функцій. Виведення з ладу критичної інфраструктури, її руйнування або пошкодження в результаті стихійних лих, тероризму, злочинної діяльності або зловмисної поведінки, може істотно негативно вплинути на безпеку ЄС і добробут громадян.

Постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 року № 563 затверджено Порядок формування переліку інформаційно-телекомунікаційних систем об'єктів критичної інфраструктури держави, де містяться такі визначення:

«критична інфраструктура - сукупність об'єктів інфраструктури держави, які є найбільш важливими для економіки та промисловості, функціонування суспільства та безпеки населення і виведення з ладу або руйнування яких може мати вплив на національну безпеку і оборону, природне середовище, призвести до значних фінансових збитків та людських жертв;

об'єкти критичної інфраструктури - підприємства та установи (незалежно від форми власності) таких галузей, як енергетика, хімічна промисловість, транспорт, банки та фінанси, інформаційні технології та телекомунікації (електронні комунікації), продовольство, охорона здоров'я, комунальне господарство, що є стратегічно важливими для функціонування економіки і безпеки держави, суспільства та населення» [3].

Згідно з пунктом 21 частини 1 статті 1 Закону України «Про критичну інфраструктуру» сектор критичної інфраструктури - це сукупність об'єктів критичної інфраструктури, які належать до одного сектору (галузі) економіки та/або мають спільну функціональну спрямованість.

У відповідності з частиною 4 ст. 9 Закону України «Про критичну інфраструктуру» до життєво важливих функцій та/або послуг, порушення яких призводить до негативних наслідків для національної безпеки України, належать, зокрема: 1) урядування та надання найважливіших публічних (адміністративних) послуг; 2) енергозабезпечення (у тому числі постачання теплової енергії); 3) водопостачання та водовідведення; 4) продовольче забезпечення; 5) охорона здоров'я; 6) фармацевтична промисловість; 7) виготовлення вакцин, стале функціонування біолабораторій; 8) інформаційні послуги; 9) електронні комунікації; 10) фінансові послуги; 11) транспортне забезпечення; 12) оборона, державна безпека; 13) правопорядок, здійснення правосуддя, тримання під вартою; 14) цивільний захист населення та територій, служби порятунку; 15) космічна діяльність, космічні технології та послуги; 16) хімічна промисловість; 17) дослідницька діяльність [4].

Стаття 9 Закону України «Про критичну інфраструктуру» вказує на те, що перелік секторів критичної інфраструктури та суб'єктів, відповідальних за формування та реалізацію державної політики у відповідних секторах національної системи захисту критичної інфраструктури визначається Кабінетом Міністрів України.

Постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання об'єктів критичної інфраструктури» від 9 жовтня 2020 р. № 1109 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 16 січня 2024 р. № 48) затверджено Перелік об'єктів критичної інфраструктури, до яких, віднесено: 1) паливно-енергетичний сектор; 2) цифрові технології; 3) захист інформації; 4) харчова промисловість та агропромисловий комплекс; 5) державний матеріальний резерв; 6) охорона здоров'я; 7) ринки капіталу та організовані товарні ринки; 8) фінансовий сектор;

9) транспорт і пошта; 10) системи життєзабезпечення; 11) промисловість; 12) сектор громадської безпеки; 13) цивільний захист населення і територій; 14) охорона навколишнього середовища; 15) сектор оборони; 16) сектор правосуддя, основною послугою якого є здійснення правосуддя, а секторальним органом у сфері захисту критичної інфраструктури визначено Державну судову адміністрацію; 17) сектор виконання кримінальних покарань, тримання під вартою та утримання військовополонених, основною послугою якого є тримання засуджених, осіб узятих під варту, в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби, а також утримання військовополонених у таборах (дільницях) для тримання військовополонених; у якості секторального органу у сфері захисту даної критичної інфраструктури визначено Міністерство юстиції; 18) державна реєстрація; 19) наукові дослідження та розробки; 20) фінансовий сектор; 21) вибори та референдуми; 22) соціальний захист; 23) інформаційний сектор; 24) державна влада та місцеве самоврядування [5].

Необхідно звернути увагу на розбіжності через те, що у Постанові Кабінету Міністрів України від 9 жовтня 2020 року не йдеться про правопорядок як складову сектора критичної інфраструктури на відміну від п.13 ч. 4 ст. 9 Закону України «Про критичну інфраструктуру».

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2023 року № 825-р було затверджено Національний план захисту та забезпечення безпеки та стійкості критичної інфраструктури, стратегічною ціллю якого є правова регламентація діяльності об’єктів національного захисту критичної інфраструктури. Для досягнення цієї цілі уточнюються завдання та повноваження суб’єктів національної системи захисту критичної інфраструктури [3].

Стаття 14 Закону України «Про критичну інфраструктуру» до суб’єктів національної системи захисту критичної інфраструктури відносить: 1) Кабінет Міністрів України; 2) Апарат Ради національної безпеки і оборони України; 3) Центральну виборчу комісію; 4) Національний банк України; 5) Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку, Національну комісія, що здійснює державне регулювання у сфері зв’язку та інформатизації, Національну комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг; 6) Адміністрацію Державної служби спеціального зв’язку та захисту інформації України; 7) Фонд державного майна України, інші центральні органи виконавчої влади із спеціальним статусом; 8) уповноважений орган у сфері захисту критичної інфраструктури України; 9) центральний орган виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту; 10) секторальні та функціональні органи, інші міністерства та центральні органи виконавчої влади; 11) Службу безпеки України; 12) правоохоронні та розвідувальні органи, суб’єкти оперативно-розшукової та контррозвідувальної діяльності; 13) Збройні Сили України, інші військові формування, утворені відповідно до законів України; 14) місцеві органи виконавчої влади (військово-цивільні адміністрації - у разі утворення);

15) органи місцевого самоврядування; 16) оператори критичної інфраструктури; 17) підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, які провадять діяльність, пов'язану із забезпеченням безпеки та стійкості критичної інфраструктури [4].

Таким чином, вищевказані нормативно-правові акти дозволяють виділити не тільки об'єкти критичної інфраструктури, але й її суб'єктів. Суб'єкти, якими є відповідні державні органи, що здійснюють життєво важливі функції, надають послуги у відповідних секторах, зобов'язані захищати вищеназвані сектори критичної інфраструктури.

Список використаних джерел:

1. Інфраструктура. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BD%D1%84%D1%80%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%80%D1%83%D0%BA%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0 (дата звернення 12 травня 2024 р.).
2. European Programme for Critical Infrastructure Protection.URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:l33260&frontOfficeSuffix=%2F (дата звернення 12 травня 2024 р.).
3. Порядок формування переліку інформаційно-телекомунікаційних систем об'єктів критичної інфраструктури держави. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/563-2016-%D0%BF/paran17#n17
4. Закон України «Про критичну інфраструктуру». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text (дата звернення 12 травня 2024 р.).
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 9 жовтня 2020 року № 1109 «Про деякі питання об'єктів критичної інфраструктури». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1109-2020-%D0%BF#n45 (дата звернення 12 травня 2024 р.).
6. Національний план захисту та забезпечення безпеки та стійкості критичної інфраструктури. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/825-2023-%D1%80#Text (дата звернення 12 травня 2024 р.)
7. Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки. Указ Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text (дата звернення 12 травня 2024 р.).

Володимир Трофименко,
доктор юридичних наук, професор, Адміністрація Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України,
м. Київ, Україна
ORCID: 0000-0001-6032-5550

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СТІЙКОСТІ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Анотація: Одним із найважливіших суспільних завдань, необхідних для підтримання національної безпеки, економічної життєздатності, громадського здоров'я та безпеки у світі, сповненому ризиків, є потреба у створенні та підтримці ефективної національної системи безпеки та стійкості критичної інфраструктури. З цією метою Україна розпочала роботу ще десять років тому, яка завершилася прийняттям Закону «Про критичну інфраструктуру» (далі – Закон), підписаного Президентом 16 листопада 2021 року, та затвердженням Кабінетом Міністрів 19 вересня 2023 року першого Національного плану захисту, безпеки та стійкості критичної інфраструктури (далі – Національний план).

Закон визначає правові та організаційні засади створення та функціювання національної системи захисту критичної інфраструктури і є складовою законодавства у сфері національної безпеки. Поняття стійкості критичної інфраструктури чітко пов'язане з розбудовою національної системи стійкості та імплементації директиви ЄС 2557 щодо стійкості критичної інфраструктури.

Ключові слова: Безпека, стійкість, критична інфраструктура.

ACTUAL PROBLEMS OF CRITICAL INFRASTRUCTURE RESILIENCE

Abstract: One of the most important public tasks necessary to maintain national security, economic viability, public health and safety in a world full of risks is the need to create and maintain an effective national critical infrastructure security and resilience system. To this end, Ukraine began work ten years ago, which ended with the adoption of the Law «On Critical Infrastructure», signed by President on November 16, 2021, and the approval by the Cabinet of Ministers on September 19, 2023 of the first National Plan for the Protection, Security and Resilience of Critical Infrastructure.

The Law of Ukraine «On Critical Infrastructure» defines the legal and organizational principles for the creation and operation of the national critical infrastructure protection system and is a component of legislation in the field of national security. The concept of resilience of critical infrastructure is clearly related to the development of the national resilience system and the implementation of the EU Directive 2557 on the sustainability of critical infrastructure.

Keywords: Security, resilience, critical infrastructure.

Наразі, відповідно до Закону функціонує національна система захисту критичної інфраструктури.

Стійкість критичної інфраструктури – стан критичної інфраструктури, за якого забезпечується її спроможність функціонувати у штатному режимі, адаптуватися до умов, що постійно змінюються, протистояти та швидко відновлюватися після впливу загроз будь-якого виду;

Національна система захисту критичної інфраструктури (НСЗКІ) – це сукупність органів управління, сил та засобів центральних і місцевих органів виконавчої влади (військово-цивільних адміністрацій – у разі утворення), органів місцевого самоврядування, операторів критичної інфраструктури, на які покладається формування та/або реалізація державної політики у сфері захисту критичної інфраструктури (рис. 1).

Мета її функціонування – забезпечення безпеки об’єктів критичної інфраструктури, запобігання проявам несанкціонованого втручання в їх функціонування, прогнозування та запобігання кризовим ситуаціям на об’єктах критичної інфраструктури.

Рис. 1. Схема організації національної системи захисту критичної інфраструктури

До складу НСЗКІ включено 17 типів суб’єктів. Управління цією системою здійснює уповноважений орган.

Законом визначено чотири режими її функціонування:

– штатний режим;
– режим готовності та запобігання реалізації загроз;
– режим реагування на виникнення кризової ситуації;
– режим відновлення штатного функціонування.

Для забезпечення безпеки і стійкості критичної інфраструктури до загроз усіх видів, національна система захисту критичної інфраструктури взаємодіє з іншими системами захисту у сфері національної безпеки.

Уповноважений орган у сфері захисту критичної інфраструктури України забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері захисту критичної інфраструктури, здійснює функціональне управління національною системою захисту критичної інфраструктури, забезпечує координацію діяльності міністерств та операторів критичної інфраструктури з питань забезпечення стійкості та захисту об'єктів критичної інфраструктури. Уповноважений орган в сфері захисту критичної інфраструктури розробляє проєктні загрози національного рівня, готує щорічну оцінку ризиків та загроз національного рівня, створює бази даних щодо загроз та вразливостей критичній інфраструктурі.

Секторальний орган у сфері захисту критичної інфраструктури – державний орган, визначений законодавством відповідальним за забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері захисту критичної інфраструктури в окремому секторі критичної інфраструктури. Секторальні органи розробляють та затверджують проєктні загрози секторального рівня та затверджують проектні загрози критичній інфраструктурі об'єктового рівня у відповідних секторах.

Відповідно до статті 19 Закону України «Про критичну інфраструктуру», секторальні органи у сфері захисту критичної інфраструктури надають операторам об'єктів критичної інфраструктури рекомендації з питань захисту критичної інфраструктури та обов'язкові до виконання вимоги щодо усунення причин і умов, які порушують стійкість критичної інфраструктури.

Функціональний орган у сфері захисту критичної інфраструктури – державний орган, визначений відповідальним за функціонування окремих державних систем захисту та реагування. За реагування на загрози критичній інфраструктурі відповідають функціональні органи.

Приклад розподілу відповідальності функціональних органів за загрози:

1.стихійні лиха – Державна служба з надзвичайних ситуацій (ДСНС);
2.економічна загроза – Служба безпеки України (СБУ);
3.воєнна загроза – Збройні Сили України (ЗСУ);
4.тероризм – Антитерористичний Центр (АТЦ);
5.кібератака – Держспецзв'язку (ДССЗЗІ);
6.епідемія – Міністерство охорони здоров'я (МОЗ).

До викликів та загроз, що постають перед критичною інфраструктурою можна віднести наступні:

1. Недосконалість нормативної бази щодо захисту критичної інфраструктури та повна відсутність щодо стійкості.

2. Не ефективне або неналежне виконання заходів щодо інженерного захисту об’єктів критичної інфраструктури операторами критичної інфраструктури та секторальними органами.

3. Відсутність вимого та рекомендацій щодо структури та укомплектованості структурних підрозділів **секторальних органів,** функціональних органів, операторів критичної інфраструктури або відсутність відповідальних осіб за захист критичної інфраструктури, що унеможливлює ефективно виконувати визначені Законом завдання.

4. Недостатня ефективність реалізації вимог та заходів щодо забезпечення захисту об’єктів критичної інфраструктури на місцевому рівні та відсутність вимог до стійкості.

5. Недостатнє фінансове забезпечення функціональних заходів захисту та стійкості об’єктів критичної інфраструктури, зокрема в частині передбачення витрат на захист та стійкість об’єктів критичної інфраструктури у разі настання кризових ситуацій та їх відновлення.

Національний план визначає наступні стратегічні цілі розвитку системи забезпечення стійкості критичної інфраструктури:

1. Правова регламентація діяльності суб’єктів національної системи захисту критичної інфраструктури – передбачає визначення кола залучених суб'єктів та закріплення у актах законодавства їх завдань та повноважень, встановлення вимог до захисту критичної інфраструктури а також формування вимог щодо реагування на загрози критичної інфраструктури тощо.

2. Створення системи координації та взаємодії суб’єктів національної системи захисту критичної інфраструктури – передбачає створення планів і процедур взаємодії та обміну інформацією між суб’єктами системи щодо забезпечення стійкості надання життєво-важливих функцій та послуг суспільству і державі.

Запровадження системи взаємодії та обміну інформацією між суб’єктами системи щодо загроз критичної інфраструктури, реагування у кризовій ситуації та поширення кращого досвіду забезпечує своєчасність та ефективність заходів забезпечення безпеки і стійкості критичної інфраструктури Своєчасний обмін інформацією необхідний для ефективного управління ризиками й розуміння пріоритетності застосування заходів реагування, забезпечує усвідомленість щодо взаємозалежності та взаємодії між суб’єктами.

Досягнення узгодженості дій буде здійснюватися через визначення та регламентацію механізмів обміну інформацією у всіх режимах функціонування критичної інфраструктури, запровадження порядку взаємодії суб’єктів системи на відповідних етапах розвитку кризової ситуації.

3. Запровадження управління ризиками критичної інфраструктури – передбачає формування системи методологічної та організаційної підтримки діяльності залучених суб'єктів до ідентифікації загроз критичної

інфраструктури, аналізу їх впливу, виявлення вразливостей та визначення наслідків пошкодження критичної інфраструктури для життєдіяльності країни (ризиків), а із формування системи заходів реагування спрямованих на зменшення ризиків порушення функціонування критичної інфраструктури.

4. Посилення стійкості національної системи захисту критичної інфраструктури – передбачає розвиток спроможностей людини, громади, оператора критичної інфраструктури до мінімізації наслідків виникнення кризових ситуацій та механізмів залучення недержавного сектору до забезпечення безпеки і стійкості функціонування критичної інфраструктури.

5. Налагодження міжнародної співпраці – передбачає розроблення та запровадження механізмів міжнародної співпраці для випереджаючого усвідомлення загроз критичної інфраструктури, які формуються у міжнародному вимірі, розвитку механізмів взаємодії та підтримки випадок кризової ситуації, пов'язаної із порушенням стійкості функціонування критичної інфраструктури.

Варто зазначити, що ефективність реалізації визначених завдань суб'єктами НСЗКІ залежить не лише від наявної ресурсної та нормативно-правової бази, але й від знань та навиків персоналу. Практична потреба у підвищенні рівня кваліфікації персоналу є практичною вимогою часу та актуальною задачею.

Аналіз інформації про потреби ринку праці дозволяє зрозуміти необхідність розроблення, впровадження або перегляду професійних стандартів.

У Національному класифікаторі України ДК 003:2010 *«Класифікатор професій»* (далі – КП) є суттєва прогалина – у ньому повністю відсутні професії та посади, пов'язані із захистом та стійкістю КІ.

Тому, Адміністрація Держспецзв'язку, на основі узагальнення пропозицій від секторальних та функціональних органів у сфері захисту ОКІ, звернулася до Міністерства економіки України з метою включення до КП наступних двох професій:

1. «Керівник структурного підрозділу з питань захисту та стійкості критичної інфраструктури» (код КП-1229.7);

2. «Фахівець із захисту та стійкості критичної інфраструктури» (код КП-2490.1).

Включення до КП нових назв професій дозволить Держспецзв'язку розгорнути в країні діяльність щодо розроблення професійних стандартів, створення кваліфікаційних центрів та формування системи професійної сертифікації кадрів у відповідності до кращих вітчизняних та міжнародних практик у сфері захисту та стійкості критичної інфраструктури.

Список використаних джерел:

1.Закон України «Про критичну інфраструктуру». Редакція від 01.01.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text (дата звернення: 04.05.24).

2.Розпорядження Кабінету Міністрів України № 825-р від 9 вересня 2023 р. «Про затвердження Національного плану. Редакція від 19.09.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/825-2023-%D1%80#Text (дата звернення: 04.05.24).

3.Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1025-р від 10 листопада 2023 р. «Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції забезпечення національної системи стійкості до 2025 року. Редакція від 10.11.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1025-2023-%D1%80#Text (дата звернення: 04.05.24).

4.Директива (ЄС) 2022/2557 Європейського парламенту та Ради від 14 грудня 2022 року щодо стійкості критичних об'єктів. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2022/2557/oj
(дата звернення: 04.05.24).

5.Відомості про професійні стандарти. URL: https://register.nqa.gov.ua/ profstandarts (дата звернення: 15.04.24).

6.Класифікатор професій. Міністерство економіки України. URL: https://www.me.gov.ua/Profession/List?lang=uk-UA&id=d4162ef8-2771-4ac5-99ef-1d4b6f5336af&tag=KlasifikatorProfesii-Poshuk (дата звернення: 04.05.24).

7.Методичні рекомендації щодо розроблення професійних стандартів. URL: https://nqa.gov.ua/news/metodicni-rekomendacii-sodo-rozroblenna-profesijnih-standartiv/ (дата звернення: 04.05.24).

Актуальні секторальні проблеми стійкості критичної інфраструктури

Наталія Федосенко,
кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри права гуманітарно-правового факультета Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна,
e-mail: n.fedosenko@khai.edu
ORCID: 0000-0002-6615-3937

ІННОВАЦІЇ У ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ: РОЛЬ ЕЛЕКТРОНИХ ДОГОВОРІВ

Анотація: автор аналізує інновації у цивільних правовідносинах під час дії воєнного стану, зокрема роль електронних договорів та пропонує вивчити вплив воєнного стану на цивільні правовідносини та перспективи використання електронних договорів у таких умовах. Дослідження спрямоване на подальший аналіз законодавства, судової практики та теоретичних підходів до цієї проблематики. Дослідження також розглядає можливі ризики та виклики,

пов'язані з використанням електронних договорів у таких умовах. Отже, результати дослідження можуть бути корисними для правозахисників, законодавців та практикуючих юристів у контексті підвищення ефективності правового регулювання під час воєнного стану.

Ключові слова: договір, правочин, цивільне правовідношення, договірне зобов’язання, електронний договір, інформаційно-комунікаційні системи, договірне зобов’язання, електронний цифровий підпис, електрона комерція, інтернет-договір.

INNOVATIONS IN CIVIL LEGAL RELATIONS DURING MARTIAL STATUS: THE ROLE OF ELECTRONIC CONTRACTS

Abstract: the author analyzes innovations in civil legal relations during martial law, in particular the role of electronic contracts, and proposes to study the impact of martial law on civil legal relations and the prospects for the use of electronic contracts in such conditions. The research is aimed at further analysis of legislation, judicial practice and theoretical approaches to this issue. The study also examines the possible risks and challenges associated with the use of electronic contracts in such settings. Therefore, the results of the study can be useful for human rights defenders, legislators and legal practitioners in the context of improving the effectiveness of legal regulation during martial law.

Key words: contract, deed, civil legal relationship, contractual obligation, electronic contract, information and communication systems, contractual obligation, electronic digital signature, electronic commerce, Internet contract.

Інновації у цивільних правовідносинах, особливо в сфері ведення бізнесу, роль електронних договорів під час дії воєнного стану: є дуже актуальною, особливо у сучасних умовах зростаючого цифрового бізнесу та можливостей електронного ведення ділових операцій.

Цивільні відносини в сучасному суспільстві нерозривно пов'язані з інформаційними технологіями та комунікаційними засобами. Укладання цивільно-правових договорів за допомогою інформаційно-комунікаційних систем (ІКС) стає все більш поширеним явищем, що зумовлено зростанням використання електронних засобів комунікації та обробки інформації. Однак ця тенденція викликає необхідність глибокого розуміння правового режиму таких угод, а також їхнього впливу на правові відносини між сторонами. Через детальний аналіз правового середовища та специфічних аспектів укладання таких угод ми маємо намір визначити ключові вимоги, норми та відповідальність сторін у контексті цивільно-правових відносин. Подальший аналіз передбачає порівняння переваг та недоліків укладання договорів через ІКС з традиційними методами, а також розгляд можливостей захисту персональних даних та шляхи вирішення спорів.

Юридичну основу забезпечення прав сторін електронного договору почнемо з розгляду того, які права сторонам надає законодавство у контексті

електронних договорів. Електронний договір - це домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків і оформлена в електронній формі (пункт 5 частини 1 статті 3 Закону України «Про електронну комерцію»). В Україні правила укладання та підпису електронних договорів регулюються законодавством, яке забезпечує їх юридичну чинність та довіру між сторонами.

Правова регламентація інформаційно-комунікаційних систем в юридичній сфері простежується у таких документах, як Закон України «Про електронну комерцію» [1], Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» [2], Закон України «Про електронні довірчі послуги» [3], Закон України «Про адміністративні послуги» [4], Закон України «Про доступ до публічної інформації» [5], Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» [6], Закон України «Про електронні комунікації» [7]. Кабінетом міністрів України 17 січня 2018 р. було ухвалено розпорядження «Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки» [8], відповідно до якої цифрові технології – одночасно величезний ринок та індустрія, а також платформа ефективності і конкурентоспроможності всіх інших ринків та індустрій. Високотехнологічне виробництво та модернізація промисловості за допомогою інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій, масштаб і темп цифрових трансформацій повинні стати пріоритетом економічного розвитку.

Під час воєнного конфлікту бізнес-середовище стає надзвичайно нестабільним. Зниження попиту, зміни у виробництві та постачаннях, а також загрози для інфраструктури можуть серйозно вплинути на діяльність підприємств, та інших суб’єктів цивільних правовідносин. Електронні договори можуть допомогти у зменшенні цих ризиків шляхом забезпечення більшої гнучкості та швидкості в укладанні та зміні умов угод, які укладені до допомогою інформаційно-комунікаційних систем.

Відомо, що умови воєнного стану змусили підприємців переходити на віддалену роботу для свого персоналу або навіть евакуювати свої офіси з метою збереження безпеки. Електронні договори дозволяють продовжувати ведення ділових операцій, незважаючи на віддалене фізичне розташування учасників угоди. Працівники можуть підписувати та обмінюватися електронними документами з будь-якого місця, де є доступ до Інтернету, що забезпечує неперервність бізнес-процесів. Важливим є те, що за допомогою електронних договорів підприємства можуть забезпечити неперервну співпрацю з партнерами, клієнтами та постачальниками. Вони можуть швидко укладати та змінювати угоди, вносити необхідні зміни, доповнення, корективи до їх умов, що дозволяє адаптуватися до обставин, що швидко змінюються.

За даними European Business Association, ринок е-комерції в Україні стабільно зростав та розвивався до лютого 2022 року, з річним ростом у 20-30% починаючи з 2018 року. Вже весною 2023 року, обсяг електронної комерції в Україні повернувся на довоєнний рівень та продовжив позитивну динаміку.

Український e-commerce має свої особливі тенденції та правила, що продиктовані в тому числі нашими воєнними реаліями та викликами [9].

Вище зазначалось, що в Україні функціонує Закон «Про електронну комерцію». Даний законодавчий акт встановлює загальні правила та особливості здійснення електронної торгівлі в Україні. Законом визначені вимоги до продавця. Зокрема під час своєї діяльності та у разі поширення комерційного електронного повідомлення, продавець зобов'язаний забезпечити прямий, простий, стабільний доступ інших учасників відносин у сфері електронної комерції до певної інформації.

Правовідносини продавця та покупця в повній мірі підпадають під регулювання Закону України «Про захист прав споживачів». Особливістю е-комерції також є той факт, що сторони вчиняють електронний правочин, тобто правочин, спрямований на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, здійснений з використанням інформаційно-комунікаційних систем. Даний вид правочину передбачає специфічний спосіб укладення, викладення змісту та підписання договору сторонами, з використанням електронно-цифрових засобів. З прийняттям вищезгаданого закону, норми цивільного законодавства також було адаптовано до особливостей ведення електронної торгівлі. Таким чином можна вважати локальне законодавство в високій мірі відповідним та релевантним до ведення електронної торгівлі. Важливо зазначати, що в Україні зараз один із найбільш діджиталізованих e-commerce. У нас розповсюджена схема роботи Direct-to-Consumer, коли постачальники безпосередньо продають свою продукцію напряму споживачам без посередників. Також активно використовується соціальна комерція в соцмережах, є можливість зручно робити покупки через мобільні додатки, оплачуючи їх за допомогою Apple Pay, Google Pay, мобільного банкінгу тощо [9].

Хоча можливість укладання електронних договорів може бути корисним інструментом у багатьох випадках, особливо в умовах воєнного стану, вони також мають свої недоліки, на які також варто звернути увагу. Так, електронні договори передбачають наявність стабільного та безпечного доступу до Інтернет-інфраструктури для їхнього укладання, зберігання та обміну. Умови воєнного стану можуть призвести до руйнування або перерв у роботі мережевої інфраструктури, що може ускладнити проведення електронних транзакцій.

В свою чергу, умови воєнного стану можуть збільшити загрози кібератак та порушення конфіденційності даних. В умовах воєнного конфлікту загроза кібератак на електронні системи збільшується. Електронні договори можуть стати об'єктом кібернападів, що може призвести до несанкціонованого доступу до конфіденційної інформації або навіть втрати контролю над договорами. Забезпечення безпеки електронних договорів, використання шифрування та інших заходів кібербезпеки стає критичним аспектом бізнес-операцій. У таких умовах важливо мати ефективні заходи забезпечення безпеки для електронних договорів. Це може включати використання сучасних методів шифрування для захисту конфіденційної інформації, регулярні аудити систем безпеки для виявлення потенційних вразливостей та моніторинг активності для вчасного

виявлення незвичайних подій або атак. Співпраця сторін електронного договору зі сторонніми постачальниками та експертами з кібербезпеки, зі сторонніми фахівцями з кібербезпеки або компаніями, які надають послуги з моніторингу та захисту мережі дозволяє залучити додатковий експертний погляд та ресурси для забезпечення безпеки електронних договорів.

Варто також звернути увагу, щодо проблем зі сумісністю та стандартизацією під час укладання та виконання електронних договорів. У багатьох країнах немає єдиної системи електронного підпису або стандартів для електронних договорів. Це може створити проблеми, коли учасники угоди використовують різні платформи або методи електронного підпису. У разі виникнення судових спорів щодо виконання або порушення умов електронного договору, можуть виникнути проблеми з доведенням автентичності та цілісності електронних документів. Це може ускладнити процес судового розгляду та призвести до затримок у вирішенні справи. Ці недоліки показують, що, хоча електронні договори можуть бути ефективним інструментом в умовах воєнного стану, вони також мають свої обмеження і ризики, які варто враховувати під час їх використання.

Варто також згадати про новий закон «Про захист прав споживачів», який було прийнято у 2023 році, однак вступить в силу він лише після завершення військового стану в Україні. Даний закон вносить певні нововведення у електронну комерцію в Україні. Зокрема буде запроваджено термін «автоматизована система перевірених продавців», яка передбачає обов'язок збирати, накопичувати та обробляти інформацію про суб'єктів електронної комерції. Також утворюється державна інформаційна система, що становитиме частину єдиного державного вебпорталу «Е-покупець».

Отже, електронні договори, безумовно, можуть виявитися корисним інструментом для суб’єктів цивільних правовідносин у умовах воєнного стану, забезпечуючи неперервність бізнес-процесів, збереження ефективності та співпраці. Вони дозволяють підприємствам адаптуватися до швидко змінюючихся умов та ведення ділових операцій без значного зниження продуктивності.

Однак, важливо враховувати потенційні недоліки електронних договорів у контексті воєнного стану, такі як залежність від інфраструктури, кібербезпека, проблеми зі сумісністю та стандартизацією, недовіра до електронних технологій та можливість виникнення спорів. Ці аспекти можуть ускладнити використання електронних договорів та потребувати уважного управління та мінімізації ризиків. Отже, хоча електронні договори можуть бути важливим інструментом у бізнесі під час воєнного стану, підприємства повинні бути уважними і враховувати як їхні переваги, так і недоліки, з метою забезпечення надійності, безпеки та ефективності своїх операцій.

Список використаних джерел:

1. Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 № 675-VIII (поточна редакція від 01.01.2024) URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/675-19 (дата звернення: 06.05.2024)
2. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 № 851-IV (поточна редакція від 31.12.2023) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text (дата звернення: 06.05.2024)
3. Про електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII (поточна редакція від 01.01.2024) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text (дата звернення: 06.05.2024)
4. Про адміністративні послуги: Закон України від 06.09.2012 № 5203-VI (поточна редакції від 31.12.2023) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text (дата звернення: 06.05.2024)
5. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI (поточна редакція від 08.10.2023) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text (дата звернення: 06.05.2024)
6. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах: Закон України від 05.07.1994 № 80/94-ВР (поточна редакція від 31.12.2023) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-вр#Text (дата звернення: 07.05.2024)
7. Про електронні комунікації: Закону України від 16.12.2020 № 1089-IX (поточна редакція від 01.01.2024) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#Text (дата звернення: 06.05.2024)
8. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації : Розпорядження Кабінету міністрів України від 17.01.2018 No 67-р (поточна редакція від 17.09.2020). URL: (дата звернення: 06.05.2024).
9. Михайловський Р. Електронна комерція в Україні: правила для бізнесу. URL: https://biz.ligazakon.net/analitycs/226702_elektronna-komertsya-v-ukran-pravila-dlya-bznesu (дата звернення: 06.05.2024)

Nataliia Filipenko,
Teisės daktarė, profesorė, Nacionalinės aerokosminės universiteto – „Charkivo aviacijos instituto“(NAU „ChAI“), Ukraina, Teisės katedros profesorė
e-mail: n.filipenko@khai.edu
ORCID: 0000-0001-9469-3650
Serhii Lukashevych,
Teisės mokslų daktaras, asocijuotas profesorius, Nacionalinės aerokosminės universiteto – „Charkivo aviacijos instituto“ (NAU „ChAI“), Ukraina, Teisės katedros dėstytojas
e-mail: s.lukashevych@khai.edu
ORCID: 0000-0001-8386-6237

UKRAINOS ŠVIETIMO ERDVĖ KAIP NACIONALINIO SAUGUMO ELEMENTAS

Kaip teigiama Ukrainos Švietimo ir mokslo ministerijos strateginiame plane iki 2027 metų su ambicingu pavadinimu „Nugalėtojų ugdymas“, „Ukraina yra transformacijos riboje. Šiandien mūsų šalyje vykstantis švietimo procesas yra triukšmingas: sirenos skambesys, dažnai priešo apšaudymo metu, be elektros ir ryšio. Mokiniai ir studentai netenka galimybės mokytis, mokytojai – mokyti, o mokslininkai – vykdyti tyrimus. Karas ir priverstinė migracija viena vertus, globalizacija ir Europos integracija kita vertus, reikalauja keisti požiūrį į švietimą ir mokslą. Nepaisant kliūčių, švietimas turėtų tapti pagrindiniu išteklių ir galimybių mobilizavimo įrankiu ateities labui, padedant žmonėms rasti savo vietą naujojoje realybėje.“ Tačiau dabar, kontekste, kai Rusija vykdo ginkluotą agresiją prieš Ukrainą, vienas iš svarbiausių aukštojo mokslo institucijų (toliau – AMI) tvaraus vystymosi klausimų yra saugios aplinkos kūrimas, plėtojimas ir skatinimas tiek studentams, tiek visiems darbuotojams. Pasak Ukrainos švietimo ir mokslo viceministro Jevgenijaus Kudriavets, „šiuo metu kas septinta mokykla Ukrainoje yra sugadinta dėl pilno masto invazijos. Daugiau nei 3500 švietimo įstaigų patyrė tam tikrą žalą, o beveik 400 buvo visiškai sunaikintos. Pasaulio banko naujausių įvertinimų duomenimis, švietimo infrastruktūrai atkurti reikia beveik 14 milijardų dolerių.“ Pagal tai, kai kurios sugadintos švietimo įstaigos negali būti atstatytos. Todėl aukštojo mokslo institucijų saugumo aplinkos klausimas tampa prioritetiniu Ukrainoje. Tačiau universitetų bendruomenė, ne tik Ukrainoje, bet ir visame pasaulyje, susiduria su kitu, ne mažiau naikinančiu priešu. Tai yra kibernetinės atakos prieš gyvybiškai svarbius aukštojo mokslo institucijų objektus. „Aukštąją technologiją vis dažniau įtraukiama į įvairių kasdienio gyvenimo sričių saugumą užtikrinant. „Karinis konfliktas Ukrainoje dar labiau aiškiai parodė, kad kibernetinės atakos yra neatsiejama šiuolaikinio karo dalis. Lietuvoje kasdien vis dažniau bandoma įsilaužti į vietinius tinklus“, – sako asocijuotas profesorius Šarūnas Grigaliūnas, Vilniaus universiteto (VU) dėstytojas. Dažniausiai kibernetinės atakos taikosi į kritinės infrastruktūros objektus, priklausančius informacijos blokui: informacines sistemas, informacijos ir telekomunikacijų sistemas, automatizuotas valdymo sistemas švietimo

įstaigose ir pan. Ir tai yra didelė tarptautinė problema. Pavyzdžiui, šokiruojanti informacija buvo paskelbta tokiame žinomame dienraštyje kaip „Washington Post“ (2019 m. kovo 8 d.): „Įsilaužėliai įsilaužė į sistemą, kurioje saugoma informacija apie Oberlin kolegijos Ohaio valstijoje, Grinnell kolegijos Ajovos valstijoje ir Hamiltono kolegijos Niujorko valstijoje pretendentus ir išsiuntė laiškus pretendentams, siūlydami jiems nusipirkti ir peržiūrėti savo priėmimo failą už mokestį. Siuntėjas žadėjo prieigą prie konfidencialios informacijos pretendentų faile, įskaitant priėmimo pareigūnų komentarus ir preliminarų sprendimą. Laiškuose buvo reikalaujama tūkstančių dolerių iš potencialių studentų už asmeninę informaciją, kurią, kaip teigė įsilaužėliai, jie buvo pavogę. Visos trys mokyklos naudoja „Slate“, populiarią programinę sistemą, skirtą pretendentų informacijai tvarkyti. „Slate“ naudoja daugiau nei 900 kolegijų ir universitetų visame pasaulyje. Įmonės vadovas Alexander Clarkas teigė, kad kitų nukentėjusių kolegijų nėra žinoma.“ Taigi, švietimo sektorius tapo lengvu puolimo taikiniu, nes iki šiol nepakankamai dėmesio skyrė kibernetiniam saugumui, o įvairios kataklizmos, tokios kaip Covid pandemija ar kariniai veiksmai, priverčia universiteto dėstytojus ir studentus pereiti prie naujų internetinių technologijų. Daugelis aukštojo mokslo įstaigų gali būti priskiriamos prie kritinės infrastruktūros subjektų, nes be švietimo veiklos jos vykdo ir mokslinius tyrimus, kuriuos finansuoja tiek Ukrainos valstybės biudžetas, tiek užsienio partneriai ir rėmėjai. Pavyzdžiui, Nacionalinis aerokosminis universitetas – Charkivo aviacijos institutas vykdo tyrimus jonų-plazmos technologijų srityje, kurios yra raketų ir kosmoso veiklos raktas. Universitetai taip pat gali turėti struktūrinius padalinius, dirbančius su ribota informacija. Taigi galima daryti išvadą, kad dauguma aukštojo mokslo įstaigų yra kritinės infrastruktūros subjektai ir patenka į Ukrainos „Kritinės infrastruktūros įstatymo“ taikymo sritį. Atitinkamai, joms reikia stipresnės apsaugos. Manome, kad pastangos turėtų būti sutelktos į keletą pagrindinių sričių:

Inžinerinė ir techninė saugumo sudedamoji dalis. Pagrindinės pastangos yra nukreiptos į universiteto vietinio tinklo modifikavimą, naudojant pažangius technologinius saugumo pasiekimus, kurių reikalavimai turėtų būti atsižvelgti ne tik eksploatavimo etape, bet jau projektuojant universitetą kaip kritinės infrastruktūros komponentą.

Skaitmeninė higiena ir moralinis bei etinis saugumo komponentas. Jei kompiuterinės sistemos technines charakteristikas galima matuoti maždaug koreliuojamai, žmogaus komponentas aukštojo mokslo įstaigos vidinio saugumo srityje visada išlieka sudėtingiausia ir pažeidžiamiausia sritis. Todėl elektroninių tinklų naudotojai turėtų iš anksto būti mokyti pagrindinių elektroninio saugumo algoritmų ir skaitmeninės erdvės moralinių bei etinių elgesio standartų.

Kibernetinė saugumo sudedamoji dalis. Reikia bendros bendradarbiavimo strategijos, siekiant apsaugoti aukštojo mokslo įstaigas nuo kibernetinių teroristinių atakų, remiantis tarptautinės teisės principais ir bendrais dokumentais, kurie apibrėžia valstybių, organizacijų ir aukštojo mokslo įstaigų tarpusavio sąveikos tarptautinio bendradarbiavimo srityje sąlygas ir tvarką. Galų gale tik bendros pastangos mokslo srityje leidžia mums įvertinti tikrąją padėtį ir esamas plėtros perspektyvas, apibrėžti strateginius ir taktinius tikslus bei jų pasiekimo trajektoriją.

Nataliia Filipenko,
Doctor of Law, Professor, Professor of the Law Department of National Aerospace University of National Aerospace University – "Kharkiv Aviation Institute" NAU "KhAI", Kharkiv, Ukraine
e-mail: n.filipenko@khai.edu
ORCID: 0000-0001-9469-3650
Hanna Spitsyna,
Doctor of Law, Professor, First Deputy Director of National Scientific Center «Hon. Prof. M. S. Bokarius Forensic Science Institute», Kharkiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-9131-0642
spitsyna_hanna@ukr.net
Aleksandar Ivanović,
Doctor of Law, Professor,
Director of Forensic Center Montenegro
Danilovgrad, Montenegro

CERTAIN ISSUES OF APPLYING ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND INFORMATION COMMUNICATIONS TECHNOLOGIES IN PREVENTING CYBERTERRORIST ATTACKS ON CRITICAL INFRASTRUCTURE FACILITIES

Introduction. "Artificial intelligence" technologies are increasingly affecting various areas of social life, determining not only the level of capabilities but also how well social values are protected [1, p. 1086].

Every week, networks seem to grow in size and complexity. New SaaS services come online, while innovative communication tools make remote working easier. Data storage methods shift, with new assets to secure. And new malware threats constantly emerge. In an ever-changing digital world, network security has never been more crucial. Network security is not a fixed constant. Methods to protect networks change all the time [2].

With the constant expansion and emergence of new digital capabilities, most countries worldwide have bolstered their cybersecurity measures. Consequently, new real and potential threats have emerged, broadening the scope of cyberattacks [3, p. 98] that target critical and socially significant infrastructure. This necessitates ensuring the resilience of both governmental and private corporate systems and networks.

Literature Review. Particular issues on application of artificial intelligence and information and communications technologies in preventing cyber terrorist attacks on critical infrastructure facilities have been addressed by scholars such as V. V. Vertuzaiev, V. V. Holina, M. V. Karchevskyi, V. K. Kolpakov, S. Yu. Lukashevych, M. I. Panov, H. O. Spitsyna, L. K. Tereshchenko, T. I. Tarakhonych, B. S. Ukraintsev, N. Ye. Filipenko, V. S. Frolov, V. M. Shevchuk,

V. Yu. Shepitko, A. V. Chernykh, S. V. Yasechko, and others. However, many theoretical and applied issues remain debatable and require further clarification and development, particularly in conditions of the Russian Federation's armed aggression against Ukraine.

Results and discussion. The most dangerous and devastating consequences are attributed to terrorist acts involving the use of weapons, ammunition, or explosives, as they pose a real threat to human life and health and cause destruction to industrial, economic, or defense facilities. Complexity of investigating these crimes is explained by the following factors: rapid advancements in the field of armaments; flaws in controlling the movement of weapons and ammunition; corruption and deficiencies in organizational and economic practices within the Armed Forces of Ukraine; large gaps in national-patriotic education of population; a high level of stress and psychological burden on society; emergence of panic moods fueled by negative military, economic, and social factors; activities of numerous informal military-type associations; growing societal tendencies towards the use of force in conflict resolution, proliferation of brutality and violence; low coordination of activities among law enforcement agencies in counter-terrorism operations; the presence of a vast database sourced from the open Internet concerning the manufacturing and utilization of weapons and explosive devices; the availability of readily accessible tools with so-called "dual" purpose, which can be used as components for homemade weapons or explosive devices; the widespread presence of websites on the Internet promoting extremist ideologies, etc. [4, p. 189].

Critical infrastructure is, and will continue to be, particularly vulnerable to terrorist attacks, and targeting it will have the most devastating effect. The United Nations policy papers emphasize that «there remains a pressing need to redouble efforts and reaffirm commitments to the full promotion and protection of human rights and fundamental freedoms across all efforts to counter-terrorism and prevent violent extremism conducive to terrorism» [5].

Critical infrastructure facilities are of interest for several reasons. Firstly, they can be attractive targets due to their strategic value to society, especially in highly industrialized countries of the Western hemisphere. Disrupting the functioning of these facilities, ideally with the potential to generate cascading effect, allows terrorists to maximize damage with just one strike and instill fear to a degree that would be difficult to achieve by targeting "ordinary" (less crucial) facilities. Secondly, they can serve to highlight the powerlessness of state institutions. For example, terrorist organizations may choose to attack energy infrastructure facilities, pipelines, etc., in order to disrupt the provision of basic services and reveal the fragility of government agencies and associated policies, etc. [6].

The Law of Ukraine *On the Basic Principles of Cybersecurity in Ukraine* No. 2163-VIII [7] dated October 5, 2017 defines the protection of vital interests of a person and citizen, society and the state in the use of cyberspace as sustainable development of the information society and digital communications environment, timely identification, prevention and neutralization of real and potential threats to the national security of Ukraine in cyberspace.

Widespread digital communication leads to the emergence of new methods for conducting cyberterrorist attacks on critical infrastructure facilities, mechanisms for creating and operating organized terrorist groups, and increasing the complexity of the forms and methods of their criminal activities.

Cyber threats vary, but may include, for example: manipulation of systems or data (i.e., malware exploiting vulnerabilities in computer software and hardware components necessary for the operation of critical infrastructure or life support); disabling critical systems, such as denial-of-service attacks; and restricting access to critical systems or information (i.e., through ransomware attacks, deploying malicious software via removable media and external devices, etc.).

The most dangerous of such attacks are considered Advanced Persistent Threats (APTs). APT attacks are targeted cyberattacks on the computer networks of competitors (organizations, states), utilizing latent (not outwardly manifested) vulnerabilities in conjunction with covert reconnaissance or subversive actions. Their primary goal is to obtain, disrupt the integrity of, or block information vital to another state.

Data regarding the series of cyber attacks that occurred in Ukraine, primarily targeting our state's critical infrastructure, were disclosed at the Virus Bulletin conference and within the framework of the Cisco forum *Cybersecurity Technologies* (December 8, 2016). Among the various known methods of initiating cybersecurity incidents, the infection of users with malicious software is unequivocally recognized as the most prevalent (70.2%). In 2016, attackers predominantly utilized zero-day attacks for this purpose. Following these are spam, phishing, and various types of internet fraud (52.5%), DOS attacks (37.4%), spyware attacks (20%), ransomware (18.5%), targeted hacker attacks (15.1%), and botnets (12.5%).

Conclusions. In light of the above, we believe it is necessary to suggest the following methods to counter cyberterrorist attacks on critical infrastructure facilities, namely:

1. Develop risk profiles for specific sectors and critical infrastructure facilities. These profiles are crucial for assessing existing mitigation practices, outcomes, and vulnerabilities. Depending on the sector under consideration, risk assessments may be conducted for specific facilities. For example, Australia's Critical Infrastructure Resilience Strategy breaks down the transportation sector into the following subsectors: aviation, land passenger transport (including bridges and tunnels), land transport, and maritime transport (shipping and ports). In alignment with the same strategy, the energy sector consists of electricity supply systems, offshore oil and gas fields, and onshore oil, gas, and coal supplies.

2. Create schemes for organizing cybersecurity at critical infrastructure facilities. Such a scheme contains key elements of cyber attacks on critical infrastructure facilities and offers options for their protection against possible cybercriminal actions. In this case, following the scheme, each cyber attack can be presented as a specific algorithm of actions, the use of which will significantly streamline the process of organizing cybersecurity and increase the efficiency of decisions made.

3. Extensive cooperation among governmental, commercial, and public structures in developing conceptual frameworks and recommendations for countering cyberterrorist attacks on critical infrastructure facilities.

References:

1. Філіпенко Н.Є., Лукашевич С.Ю. (2023) Інформаційні методики дослідження кримінальних правопорушень, вчинених з використанням технологій штучного інтелекту. Наукові перспективи (Серія «Державне управління», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Медицина», Серія «Педагогіка», Серія «Психологія») Випуск № 11(41)2023. Київ. 2023. № 1(7). С. 1084-1096.
2. Network security basics. URL: https://nordlayer.com/learn/network-security/basics/
3. Leblanc S.P., Partington A., Chapman I.M., Bernier M. An overview of cyber attack and computer network operations simulation. SpringSim (MMS), 2011, pp. 92-100.
4. Спіцина Г. О., Філіпенко Н. Є. Терористична діяльність: кримінально-правова політика протидії // Кримінально-правові та кримінологічні засоби протидії злочинам проти громадської безпеки та публічного порядку : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф. до 25-річчя ХНУВС (18 квіт. 2019 р., м. Харків) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України. Харків : ХНУВС, 2019. С. 188-191.
5. UN Global Counter-Terrorism Strategy Special Rapporteur on counter-terrorism and human rights. URL: https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-terrorism/un-global-counter-terrorism-strategy#:~:text=The%20UN%20Global%20Counter-Terrorism%20Strategy%20(A%2FRES%2F,States%27%20counter-terrorism%20priorities.
6. Акерман 2007, Оцінка мотивації терористів для нападу на критично важливі інфраструктури, Центр досліджень з нерозповсюдження, Монтерейський інститут міжнародних досліджень. URL: https://e-reports-ext.llnl.gov/pdf/341566.pdf
7. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 05.10.2017 № 2163-VIII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text

Наталія Філіпенко,
докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри права гуманітарно-правового факультету
Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна
e-mail: n.filipenko@khai.edu
ORCID: 0000-0001-9469-3650
Сергій Лукашевич,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права гуманітарно-правового факультету
Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна
e-mail: s.lukashevych@khai.edu
ORCID: 0000-0001-8386-6237

БЕЗПЕКА ТРАНСПОРТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯК СЕКТОРАЛЬНА ПРОБЛЕМА СТІЙКОСТІ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Анотація. Піддано аналізу систему транспортного забезпечення України як сектору критичної інфраструктури. Досліджено міжнародний досвід запровадження на всіх видах транспорту інспекторів з безпеки – співробітників спеціальних правоохоронних органів, на яких покладено завдання забезпечувати безпеку та захист рухомого складу залізничного транспорту та автомобільних транспортних засобів для пасажирських перевезень, повітряних та морських/річкових суден що використовуються з цією ж метою, а також безпеку та захист пасажирів та екіпажів в першу чергу від терористичних загроз, а також інших інцидентів, що можуть загрожувати безпеці транспорту та/або транспортної інфраструктури, життю та здоров'ю людей. Такі фахівці будуть покликані захищати від терористичних загроз та інших тяжких злочинів і правопорушень, що загрожують безпеці повітряного або морського чи річкового судна, рухомого складу залізничного транспорту, а також автобусів для пасажирських перевезень, шляхом втручання в кризові ситуації та протидії настанню тяжких наслідків.

Ключові слова: критична інфраструктура, безпека критичної інфраструктури, безпека на транспорті, повітряний маршал, інспектор з безпеки на транспорті.

SECURITY OF TRANSPORT PROVISION AS A SECTORAL ISSUE OF CRITICAL INFRASTRUCTURE RESILIENCE

Abstract. The article analyses the system of transport provision of Ukraine as a sector of critical infrastructure. The international experience of introducing security

inspectors - employees of special law enforcement agencies tasked with ensuring the safety and security of railway rolling stock and motor vehicles for passenger transport, aircraft and sea/river vessels used for the same purpose, as well as the safety and security of passengers and crews, primarily from terrorist threats, as well as other incidents that may threaten the safety of transport and/or trafficking, is studied. Such specialists will be called upon to protect against terrorist threats and other serious crimes and offences that threaten the safety of aircraft, ships, vessels, rolling stock of railway transport, and buses for passenger transportation by intervening in crisis situations and counteracting the onset of serious consequences.

Keywords: critical infrastructure, critical infrastructure security, transport security, air marshal, transport security inspector.

Поглиблення соціально-політичної та фінансово-економічної кризи, війна, спричинена агресією російської федерації, стихійна міграція населення, надвисокий рівень безробіття та зростання рівня соціальної незахищеності призвели до соціальної напруженості, підвищення криміногенного потенціалу суспільства та реальної перспективи зростання рівня злочинності в Україні. З огляду на ці обставини питання вдосконалення існуючих та розроблення нових стратегій і заходів запобігання злочинності перебувають у центрі уваги представників усіх гілок влади та науковців [2, с. 229].

Транспорт є однією з найважливіших галузей суспільного виробництва і покликаний задовольняти потреби в перевезеннях [7], при чому згідно з діючим законодавством транспортне забезпечення є одним із секторів критичної інфраструктури України [5].

Через повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України, нагальною стала потреба посилити безпековий контроль на об'єктах критичної інфраструктури взагалі та транспортної галузі зокрема з метою недопущення надзвичайних подій (терористичних атак на транспортну інфраструктура та транспортні засоби, захоплення транспортних засобів, захоплення заручників на транспорті, перевезення вибухових та інших небезпечних речовин, зброї та боєприпасів без належного дозволу тощо).

Особливо це стосується реагування на ускладнення криміногенної обстановки, у тому числі щодо запобігання та протидії терористичним атакам на об’єкти критичної інфраструктури взагалі і транспортної галузі зокрема. Це знайшло відображення в офіційній позиції держави, вираженій у низці виданих останнім часом правових актів. У них наголошується, що пріоритет у досягненні цілей протидії злочинності й усуненні зовнішніх і внутрішніх загроз національній безпеці України належить усім державним органам, які повинні мати відповідні сили та засоби, здатні виконувати спеціальні завдання [6].

Сукупність усіх видів транспорту, об'єднаних між собою транспортними мережами і вузлами, в яких відбувається обмін вантажами і пасажирами, називається транспортною системою. Транспортна система має надскладну ієрархічну будову. Виділяють залізничний, автомобільний, трубопровідний, морський, річковий, авіаційний транспорт. Залежно від середовища переміщення

їх групують у наземний, водний і повітряний транспорт. Кожен з видів транспорту має певні специфічні риси, що випливають з його призначення, сфери застосування, навколишнього середовища тощо.

Перше місце за перевезенням вантажів і пасажирів серед усіх видів транспорту в Україні займає саме залізничний транспорт. В межах України функціонують Львівська, Південно-Західна, Одеська, Придніпровська і Донецька залізниці. Усі вони виконують значний обсяг внутрішніх та експортно-імпортних перевезень, а на Львівській залізниці сформувалися потужні залізничні вузли, що працюють на країни Центральної і Західної Європи (Львів, Ковель, Чоп).

Автомобільний транспорт здійснює перевезення вантажів і пасажирів на короткі, середні та значні відстані. За кількістю перевезених пасажирів йому немає рівних серед усіх видів транспорту. Зростає роль автомобільного транспорту у перевезеннях на далекі відстані та в міжнародному сполученні. У перспективі транспортна мережа все тісніше інтегруватиметься у високорозвинену європейську комунікаційну систему та систему перевезень пасажирів трансєвропейськими автострадами.

Річковий транспорт здійснює, в основному, внутрідержавні перевезення вантажів та пасажирів, але натепер і в майбутньому зростатиме його частка в міждержавних перевезеннях. Найважливіша судноплавна річка України – Дніпро з притоками Десною та Прип'яттю. Міжнародні перевезення здійснюються переважно по р. Дунай, яка сполучає Україну з багатьма європейськими державами.

Морський транспорт розвинений на півдні країни — на узбережжі Чорного та Азовського морів. В Україні є три морські пароплавства: Чорноморське, Азовське, Українське Дунайське. Морський транспорт відіграє важливу роль в експортно-імпортних та каботажних перевезеннях. Натепер морське судноплавство України переважно перебуває в стані вимушеного простою в зв’язку з військовою агресією російської федерації.

За обсягами перевезень авіаційний транспорт завжди займав чинне місце в транспортній системі України. Це – наймолодший вид транспорту, що виконує важливі функції як у внутрішніх перевезеннях, так і у зв'язках нашої країни з іншими державами світу. Він здійснює, насамперед, перевезення пасажирів, а також пошти і вантажів, які швидко псуються. На сьогодні авіаційне сполучення в Україні заборонено в зв’язку з військовою агресією російської федерації, але фахівці прогнозують його стрімкий та бурхливий розвиток після Перемоги України над російською федерацією.

Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику з питань безпеки на автомобільному транспорті загального користування, міському електричному, залізничному, морському та річковому транспорті. Директорат з безпеки на транспорті утворений для виконання завдань, пов’язаних із забезпеченням формування державної політики з питань безпеки на автомобільному транспорті

загального користування, міському електричному, залізничному, авіаційному, морському та річковому транспорті, а також перевезень небезпечних вантажів, екологічної безпеки, технічного регулювання, ліцензійної діяльності на автомобільному транспорті загального користування, міському електричному, залізничному, морському та річковому транспорті та запобігання можливим актам незаконного втручання в діяльність транспорту, дорожнього господарства, поштового зв'язку та інфраструктури, протидії терористичним актам.

Отже нагальною потребою сьогодення є забезпечення національної безпеки, убезпечення країни та людей від терористичних та інших криміногенних загроз. Враховуючі надважливість транспортної системи України для забезпечення національної безпеки постає також питання підготовки та/або перекваліфікації спеціалістів із забезпечення безпеки та захисту критичної інфраструктури, в тому числі і транспортної. Світовий досвід створення таких служб та підрозділів свідчить про їх надзвичайну ефективність при убезпеченні транспорту та транспортної інфраструктури в першу чергу від терористичних загроз.

Найбільш відомим терміном, яким позначають спеціаліста з безпеки, який працює на транспорті є «повітряний маршал», адже саме на повітряному транспорті вперше було започатковану таку службу. Повітряний маршал – людина під прикриттям, яка присутня на пасажирських літаках, завданням якої є недопущення захоплення літака терористами. Вони можуть діяти не тільки у внутрішньому повітряному просторі країни приналежності повітряного судна, але і за його межами відповідно до Токійської конвенції про злочини і деякі інші акти, які вчиняються на борту повітряних суден від 14.09.1963 [8]. Також за цією конвенцією такі співробітники звільняються від необхідності мати дозвіл на носіння вогнепальної зброї за кордоном.

Внаслідок теракту 11 вересня 2001 в Нью-Йорку уряд Австралії доручив Австралійській федеральній поліції розпочати програму «Офіцер повітряної безпеки». Ця програма забезпечує присутність озброєного офіцера Австралійської федеральної поліції на місцевих та міжнародних рейсах авіакомпаній, зареєстрованих в Австралії. Офіцерів направляють на літаки як випадковим чином, так і внаслідок отримання інформації за допомогою розвідки.

Програма захисту канадських літаків була започаткована 17 вересня 2002 року. В програмі беруть участь спеціально треновані офіцери Кінної поліції під прикриттям, які присутні на деяких внутрішніх та міжнародних рейсах а також на всіх рейсах до Вашингтонського міжнародного аеропорту імені Рональда Рейгана. Офіцери втрутяться як тільки хтось спробує отримати контроль над літаком, але вони не займаються буйними пасажирами.

Федеральна авіаційна адміністрація США розпочала програму повітряних маршалів ще в 1968 році, що переросло у Федеральну службу повітряних маршалів в 1985 році. Також з 2005 року Федеральна служба повітряних маршалів почала патрулювати неавіаційні об'єкти, такі як автобусні термінали чи вокзали. Є й інші приклади запровадження подібних служб в світовій практиці протидії тероризму. Республіка Польща поклала на Державну

прикордонну службу подібну функцію забезпечення безпеки на повітряних суднах. І це лише декілька прикладів – подібні служби успішно функціонують в багатьох країнах світу.

Загальним підходом є те, що повітряні маршали – це працівники правоохоронних органів або органів, що виконують окремі правоохоронні функції, чи озброєні працівники авіакомпанії, що пройшли спеціальну підготовку, які під виглядом звичайних пасажирів, тобто під прикриттям, присутні на борту літака. Їхнє основне завдання – протидіяти захопленню літаків терористами. Вони становлять активну останню лінію оборони перед тероризмом і захопленням літаків, а також є важливим елементом стратегії запобігання тероризму.

У 2020 році АТ «Українська залізниця» запровадила пілотний проект з охорони пасажирських поїздів у русі силами воєнізованої охорони компанії самої Укрзалізниці. Працівники цього підрозділу супроводжували загалом 10 пасажирських поїздів. З початком повномасштабного вторгнення цей проект було призупинено. У липні 2023 року Укрзалізниця відновила проект з воєнізованої охорони у поїздах на запит пасажирів. У межах проекту "Залізна безпека" компанія запровадила супровід воєнізованої охорони у дев'яти пасажирських поїздах [3].

Вадою проекту є підхід, згідно якого працівники створюваної служби – це працівники відомчої воєнізованої охорони, завдання яких контролювати безпекову ситуацію в пасажирських перевезеннях. На відміну від охоронців, які працюють на об’єктах залізниці у службовій формі з усіма знаками розрізнення, маршали працюють не публічно [1]. Це суперечить Положенню про відомчу воєнізовану охорону на залізничному транспорті, затвердженому постановою Кабінету міністрів – воно передбачає, що працівники відомчої охорони під час виконання службових обов’язків повинні носити формений одяг і знаки розрізнення встановленого зразка відповідно до своєї посади [4].

Таким чином, на тепер й в перспективі формується нагальна потреба ринку праці в подібних фахівцях в Україні та створення необхідних умов для їх підготовки. При чому такі служби безпеки повинні обов’язково бути запроваджені на всіх видах транспорту України, що здійснюють пасажирські перевезення – на авіаційному, автомобільному, залізничному та морському/річковому.

На сьогодні в Україні навчальними закладами проводиться підготовка фахівців галузі знань 26 «Цивільна безпека» зі спеціальності 262 «Правоохоронна діяльність». Але в освітньому просторі України на теперішній час відсутня пропозиція від закладів вищої освіти щодо підготовки подібних фахівців з безпеки на транспорті. Саме з метою заповнити цю прогалину, враховуючи усвідомлення світовою спільнотою зростання терористичних загроз в глобалізованому світі, прагнучі до відповідності сучасним потребам забезпечення високого рівня безпеки пасажирів та самих транспортних засобів і зростаючим попитом на освічених фахівців з безпеки запровадити напрям підготовки «Інспектор з безпеки на транспорті» першого (бакалаврського) та

другого (магістерського) освітньо-кваліфікаційних рівнів галузі знань 26 «Цивільна безпека» зі спеціальності 262 «Правоохоронна діяльність» («Інспектор - Професіонали в галузі правоохоронної діяльності», код 2423 згідно Класифікатора професій ДК 003:2010) з подальшим працевлаштуванням до Державної служби безпеки на транспорті, яка має бути створена в структурі Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України.

Для набуття фахової кваліфікації такий інспектор повинен пройти насичену програму навчання. До неї будуть входити як обов'язкові дисципліни підготовки фахівців за освітньо-кваліфікаційними рівнями «бакалавр» та «магістр» зі спеціальності «Правоохоронна діяльність», так і спеціальні навчальні дисципліни. До них відносяться дисципліни, спрямовані на формування фахових компетентностей та навичок діяти в кризових та небезпечних ситуаціях; інтенсивна та різнопланова програма з фізичної підготовки та дайвінгу; володіння зброєю; тренінги з основ рукопашного бою та самооборони як зі зброєю, так і без неї; спеціальної підготовки та профайлінгу; основи психології та конфліктології; навички ведення переговорів; основи оперативно-розшукової діяльності та спеціального зв'язку; основи забезпечення життєдіяльності та курс тактичної медицини; курси водіння автотранспорту тощо. Навчальна програма повинна також включати компоненти набуття практичних діяльнісних навичок діяти в умовах, наближених до дійсності: вдосконалення навичок стрільби, включаючи тактику ближнього бою в умовах обмеженого простору та інших перешкод (наприклад, скупчення людей або задимлення), а також навичок рукопашного бою та самооборони в обмеженому просторі (в салоні літака, пасажирського потягу, в приміщеннях чи каюті річкового або морського судна, в салоні автобуса).

На цю службу покладатиметься низка завдань, основним серед яких буде забезпечувати безпеку та захист рухомого складу залізничного транспорту та автомобільних транспортних засобів для пасажирських перевезень, повітряних та морських/річкових суден що використовуються з цією ж метою, а також безпеку та захист пасажирів та екіпажів в першу чергу від терористичних загроз, а також інших інцидентів, що можуть загрожувати безпеці транспорту та/або транспортної інфраструктури, життю та здоров'ю людей. Такі фахівці будуть покликані захищати від терористичних загроз та інших тяжких злочинів і правопорушень, що загрожують безпеці повітряного або морського чи річкового судна, рухомого складу залізничного транспорту, а також автобусів для пасажирських перевезень, шляхом втручання в кризові ситуації та протидії настанню тяжких наслідків.

Отже, інспектор з безпеки на транспорті – це фахівець під прикриттям, який присутній у транспортному засобі (літаку, залізничному вагоні, автобусі міжнародного перевезення, на морському чи річковому судні), з метою недопущення захоплення його терористами та убезпечення пасажирів. Завдання такого інспектора полягає в тому, щоб злитися з іншими пасажирами на борту літака чи іншого транспортного засобу та пильнувати оперативну обстановку, перешкоджаючи виникненню надзвичайних ситуацій. Для цього він повинен

мати спеціальні навички, включаючи: розпізнавання злочинної терористичної поведінки; прийоми рукопашного бою та самооборони в обмеженому просторі; тактику володіння вогнепальною зброєю з близької відстані для захисту пасажирів; володіння психологічними прийомами проведення переговорів з терористами, з метою схилення терористів до відмови від протиправних дій чи з'ясування можливості припинення терористичного акту; прийомами надання первинної медичної допомоги, іншим діям в умовах невизначеності.

Список використаних джерел:

1. В УЗ з'явилася воєнізована охорона без форми. Її назвали "маршалами безпеки": LIGA.net – інтернет видання. https://biz.liga.net/ua/all/transport/novosti/v-uz-poyavilas-voenizirovannaya-ohrana-bez-formy-ee-nazvali-marshalami-bezopasnosti
2. Лукашевич С., Салаєва К. Експертно-криміналістичні засади визначення об'єктів запобіжного впливу. Актуальні питання судової експертизи і криміналістики : зб. мат-лів міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 100-річчя Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» (Харків, 10.11.2023). — Харків : ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2023. 447 с. С. 229.
3. Офіційний сайт Акціонерного товариство «Українська залізниця». Новини від 09.10.22023 року. URL: https://www.uz.gov.ua/press_center/up_to_date_topic/page-5/618708/
4. Постанова КМ України «Про затвердження Положення про відомчу воєнізовану охорону акціонерного товариства "Українська залізниця". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/7-94-%D0%BF#n9
5. Про критичну інфраструктуру. Закон України. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text
6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України». Указ Президента України №121/2021. URL: https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661
7. Про транспорт. Закон України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/232/94-%D0%B2%D1%80#Text
8. Токійська конвенція про злочини і деякі інші акти, які вчиняються на борту повітряних суден від 14.09.1963 [Електронний ресурс]. Режим доступу: URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/crimes_aboard.shtml

Єгор Халюзов,
здобувач вищої освіти третього освітньо-наукового рівня (доктор філософії з Права) Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків. Україна
e-mail: y.s.khaliuzov@khai.edu
ORCID: 0009-0006-3912-5398
Василь Остропілець,
кандидат юридичних наук, старший дослідник, доцент кафедри права гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків. Україна
e-mail: ovr1967@gmail.com
ORCID: 0000-0003-0378-4253

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ ЯК ЧАСТИНИ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Анотація: У доповіді розглянуті окремі аспекти сектору правосуддя як об'єкту критичної інфраструктури та ролі установ системи правосуддя у гарантуванні і захисті прав, свобод та інтересів, а також важливості дотримання розумних строків розгляду справи як конституційної та конвенційної гарантії належного відправлення правосуддя. Проаналізовано існуючі процесуальні норми на предмет можливості здійснення судом допиту свідка, експерта, спеціаліста, перекладача у режимі відеоконференції з використанням ними власних технічних засобів та наголошено на необхідності прийняття та внесення змін до процесуального законодавства для закріплення цієї можливості у виключних передбачених законодавством випадках.

Ключові слова: критична інфраструктура, відеоконференція, правосуддя, власні технічні засоби, розумні строки.

CERTAIN ASPECTS OF THE ADMINISTRATION OF JUSTICE AS PART OF CRITICAL INFRASTRUCTURE

Abstract: The report examines certain aspects of the justice sector as a critical infrastructure and the role of judicial institutions in guaranteeing and protecting rights, freedoms and interests, as well as the importance of respecting reasonable time of proceedings as a constitutional and conventional guarantee of the proper administration of justice. The authors analyze the existing procedural rules for the possibility of a court to question a witness, expert, specialist or interpreter via videoconference using its own technical means and emphasize the need to adopt and amend procedural legislation in order to enshrine this possibility in the exceptional cases provided by law.

Keywords: critical infrastructure, videoconference, justice**,** own technical means, reasonable time of proceedings.

Критична інфраструктура надзвичайно важлива для існування, повноцінного функціонування та розвитку суспільства і держави. Поняття об'єктів критичної інфраструктури прямо закріплено у пункті 13 частини 1 статті 1 Закону України «Про критичну інфраструктуру», де зазначено, що об'єкти критичної інфраструктури - об'єкти інфраструктури, системи, їх частини та їх сукупність, які є важливими для економіки, національної безпеки та оборони, порушення функціонування яких може завдати шкоди життєво важливим національним інтересам [8]. При цьому пунктом 13 частини 4 зазначеного Закону встановлено, що правопорядок, здійснення правосуддя, тримання під вартою відноситься до життєво важливих функцій та/або послуг, порушення яких призводить до негативних наслідків для національної безпеки України [8].

Сектор правосуддя та його установи є тим гарантом, який допомогає захистити та відновити порушені права, свободи та інтереси, а також притягнути винних осіб до встановленої законодавством відповідальності, а тому віднесення сектору правосуддя до об'єктів критичної інфраструктури є цілком обгрунтованим та доцільним.

Здійснення правосуддя повинно відбуватись із суворим дотриманням засад судочинства, закріплених статтею 129 Конституції України, однією з яких є і розумні строки розгляду справи судом [4].

Характерної актуальності в сучасних умовах набуває дистанційне здійснення судочинства із запровадженням нових засобів для проведення окремих процесуальних дій, якими здійснюється процес доказування. Допит свідка, експерта, перекладача, спеціаліста є однією з таких процесуальних дій, за допомогою якої встановлюються обставини, що необхідно з'ясувати для правильного вирішення справи.

Чинне процесуальне законодавство дозволяє дистанційно проводити допит свідка, перекладача, експерта, спеціаліста дистанційно у режимі відеоконференції, але лише виключно з приміщення іншого суду.

Так, приписи частини 7 статті 212 Цивільного процесуального Кодексу України (далі – ЦПК України), частини 7 статті 197 Господарського процесуального Кодексу України (далі – ГПК України), частини 7 статті 195 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) містять повністю ідентичне нормативне закріплення процедури проведення допиту судом свідка, перекладача, експерта, спеціаліста в режимі відеоконференції, а саме: «Свідок, перекладач, спеціаліст, експерт можуть брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції виключно в приміщенні суду» [9, 1, 2].

Внесеними законодавчими новелами було доповнено лише норми частини 7 статті 336 Кримінального процесуального Кодексу України (далі – КПК України), що регулює проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції під час судового провадження та в якій зазначено, що: «Суд може постановити ухвалу про участь учасника кримінального провадження у судовому засіданні в

режимі відеоконференції у приміщенні суду в порядку, передбаченому частиною восьмою цієї статті. Допит свідка, потерпілого, спеціаліста може здійснюватися у судовому засіданні в режимі відеоконференції виключно у приміщенні суду, визначеному судом. У виключних випадках в умовах воєнного або надзвичайного стану суд має право допитати свідка, потерпілого в судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів у порядку, передбаченому частинами четвертою - шостою цієї статті» [5].

Водночас, залишаються незрозумілими зазначені норми КПК України в частині того, чому законодавцем було дозволено у виключних передбачених випадках право суду допитати свідка та потерпілого в судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням ними власних технічних засобів, а у випадку зі спеціалістом такої можливості не закріплено, отже такий допит повинен проводитись виключно в приміщенні іншого суду у разі проведення судового засідання в режимі відеоконференції. Також ці процесуальні норми не містять уточнення з приводу процедур допиту експерта та перекладача щодо того, чи дозволено або заборонено проведення допиту зазначених осіб поза межами приміщення суду.

Наявність в інших процесуальних кодексах прямої заборони проводити допит свідка, експерта, перекладача та спеціаліста може призводити до порушення розумних строків розгляду справи, оскільки з об’єктивних причин та з метою захисту життя, здоров’я і безпеки не завжди перелічені особи мають змогу прибути для допиту до приміщення суду у призначений для судового розгляду час, що призводить до відкладення судового засідання, у зв’язку з чим виникає зволікання зі здійсненням правосуддя у встановлені строки.

Проектом Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо цифровізації судочинства та удосконалення наказного провадження у цивільному судочинстві запропоновано викласти частину 7 статті 212 ЦПК України, частину 7 статті 197 ГПК України, частину 7 статті 195 КАС України у наступній редакції: «Свідок, перекладач, спеціаліст можуть брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції в приміщенні суду, а в умовах воєнного чи надзвичайного стану, в разі виникнення обставин, які зумовлюють загрозу їх життю, здоров'ю та безпеці, -поза межами приміщення суду, за умови наявності електронного кабінету в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі та власних технічних засобів.

Експерт може брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції в приміщенні суду або поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів та електронного підпису згідно з вимогами Положення про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему та/або положень, що визначають порядок функціонування її окремих підсистем (модулів).

Експерт повідомляє суду про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду не пізніше ніж за три дні до судового засщання.

Експерт, якому надано можливість брати участь дистанційно в судовому засіданні з використанням власних технічних засобів, повинен використовувати технічні засоби і технології відповідно до вимог Положення про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему та/або положень, що визначають порядок функціонування її окремих підсистем (модулів), які будуть забезпечувати належну якість зображення і звуку…» [7, с. 4].

Пояснювальною запискою до зазначеного проекту Закону України в якості обґрунтування необхідності прийняття акту було зазначено, що: «В умовах воєнного часу, коли особиста участь особи в судовому засіданні є не тільки не рекомендованою, але й часто неможливою чи небезпечною для життя та здоров'я такої особи, слід констатувати про необхідність подальшого розширення можливостей використання переваг та здобутків дистанційного розгляду справ, зокрема, у вигляді проведення відеоконференції поза межами приміщення суду із використанням учасниками судового провадження власних технічних засобів для цього. Водночас чинне правове регулювання не дає можливості проводити засідання у залах засідань інших судів, а також не передбачає можливості проведення судового засідання в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду (зали засідань), у тому числі й суддею, з використанням власних технічних засобів…» [6, с. 2].

Слід наголосити, що на теперішній час вказаний законопроект досі опрацьовується в комітеті та останньою датою оновлення його статусу є 13.03.2023, коли проект Закону було надано для ознайомлення. Таким чином, фактично законопроект досі залишається без руху вже більше року.

Прийняття змін до законодавства, якими буде дозволено суду у виключних випадках в умовах воєнного або надзвичайного стану здійснювати допит свідка, експерта, перекладача та спеціаліста в режимі відеоконференції за допомогою власних технічних засобів надасть судам додаткову можливість проводити процесуальні дії з урахуванням сучасних викликів та оперативно реагувати і вживати усіх заходів для розгляду судових справ у розумні строки.

Розгляд судом справ в розумні строки є однією зі складових права на справедливий суд, закріпленого частиною 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, якою передбачено, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення [3].

Підсумовуючи вищевикладене, вважаємо, що обов'язком сектору правосуддя як об'єкту критичної інфраструктури є здійснення розгляду справ у розумні строки для дотримання права на справедливий суд. З метою додержання цих гарантій, існує необхідність внести зміни до процесуального законодавства, якими передбачити у виключних випадках в умовах воєнного або надзвичайного стану можливість проведення процесуальних дій у вигляді допиту судом свідка, експерта, перекладача, спеціаліста в режимі відеоконференції за допомогою

використання ними власних технічних засобів та технологій, що відповідають сучасним стандартам безпеки та дозволяють мати належну якість зображення і звуку. Вказані зміни дозволять оперативно реагувати на усі сучасні обставини, не зволікати із розглядом судових проваджень та втілювати у дію принцип процесуальної економії часу, яким буде забезпечено конституційні та конвенційні гарантії правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – Ст. 56. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text (дата звернення: 30.04.2024).

2. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. - № 35-36, 37. - Ст. 446. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text (дата звернення: 30.04.2024).

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 30.04.2024).

4. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - № 30. – Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 30.04.2024).

5. Кримінальний процесуальний Кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. - № 9-10, 11-12, 13 – Ст. 88. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 30.04.2024).

6. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо цифровізації судочинства та удосконалення наказного провадження у цивільному судочинстві» від 10.03.2023 реєстр. № 9090. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1687599 (дата звернення: 30.04.2024).

7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо цифровізації судочинства та удосконалення наказного провадження у цивільному судочинстві : Проект Закону України від 10.03.2023 реєстр. № 9090. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41530 (дата звернення: 30.04.2024).

8. Про критичну інфраструктуру : Закон України від 16.11.2021 № 1882- IX // Відомості Верховної Ради України. – 2023. - № 5. – Ст. 13. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text (дата звернення: 30.04.2024).

9. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40-41, 42. – Ст. 492. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text (дата звернення: 30.04.2024).

Юлія Хлистун,
здобувачка вищої освіти третього освітньо-наукового рівня (доктор філософії з Права) Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського "Харківський авіаційний інститут", м. Харків, Україна,
e-mail: hlystunjulia@gmail.com,
ORCID: 0009-0000-5016-8694

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ «ПОВНОГО БЛЕКАУТУ»

Анотація. В роботі розглянуто проблему функціонування судової влади України в умовах воєнного стану та загрози зупинення роботи автоматизованої системи. Наголошено на важливості роботи судової системи України, в тому числі в умовах воєнного стану, блекауту як єдиного джерела правосуддя та системи захисту прав та свобод громадян. Запропоновано законодавчі та практичні шляхи вирішення зазначеної проблематики.

Ключові слова: воєнний стан, критична інфрастуктура, об`єкти критичної інфраструктури, правосуддя, автоматизована система, блекаут, оператор критичної інфрастуктури.

PROBLEM ASPECTS OF THE ADMINISTRATION OF JUSTICE IN THE CONDITIONS OF "TOTAL BLACKOUT"

Abstract. The article examines the problem of the functioning of the judiciary of Ukraine under martial law and the threat of the automated system being shut down. The author emphasises the importance of the judicial system of Ukraine, including under martial law, and blackout as the only source of justice and a system for protecting the rights and freedoms of citizens. The author proposes legislative and practical ways to address these issues.

Keywords: martial law, critical infrastructure, critical infrastructure objects, justice, automated system, blackout, critical infrastructure operator.

Загальновідомим є факт, що Указом Президента України №64/2022 від 24.02.2022 року на території України з 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року, строком на 30 діб [1], введено воєнний стан, який триває також на цей час та неодноразово продовжувався.

Після здійснення повномасштабного вторгнення РФ до нашої країни, постійні обстріли та руйнування об'єктів інфрастуктури, які забезпечують життєдіяльність людини, держави і суспільства в цілому, актуалізовало питання щодо захисту об'єктів критичної інфраструктури, та пришвидшило питання

щодо прийняття Закону України «Про критичну інфраструктуру», який набрав чинності у червні 2022 році. Прийняття вказаного Закону є важливим кроком нормативного забезпечення захисту систем, ресурсів і об'єктів, які є вкрай важливими.

До об'єктів критичної інфраструктури наш Законодавець відносить такі об'єкти інфраструктури, системи, їх частини та їх сукупність, які є важливими для економіки, національної безпеки та оборони, порушення функціонування яких може завдати шкоди життєво важливим національним інтересам [2]. Віднесення об'єктів до критичної інфраструктури здійснюється за сукупністю критеріїв, що визначають їх соціальну, політичну, економічну, екологічну значущість для забезпечення оборони країни, безпеки громадян, суспільства, держави і правопорядку, зокрема для реалізації життєво важливих функцій та надання життєво важливих послуг, свідчать про існування загроз для них, можливість виникнення кризових ситуацій через несанкціоноване втручання в їх функціонування, припинення функціонування, людський фактор чи природні лиха, тривалість робіт для усунення таких наслідків до повного відновлення штатного режиму. Для організації ефективного забезпечення безпеки і стійкості критичної інфраструктури з урахуванням специфіки забезпечення окремих життєво важливих функцій та/або послуг визначаються сектори критичної інфраструктури. Для секторів критичної інфраструктури визначаються особливості реалізації державної політики у сфері захисту критичної інфраструктури.

До секторів критичної інфраструктури законодавцем було віднесено Правосуддя, основною функцією якого є здійснення правосуддя, де органом у сфері його захисту було визначено Державну судову адміністрацію (надалі ДСА) [2].

Від так на вказаному секторі зупинемось більш детально, та дослідимо які проблеми виникають в даному секторі за умови відсутності електропостачання, інтернет-зв`язку, здійснення обстрілів тощо, що є доцільним для нашої країни.

Робота суддів не може бути припинена, навіть в умовах воєнного стану, та повноваження суду не можуть бути делеговані іншим органам державної влади в силу Закону, що є однією з головних ознак правової держави.

Тому, на ДСА покладено обов`язок визначити окремі об`єкти – суди, які повинні підпадати під критичну інфраструктури, та їх перелік, та разом із оператором критичної інфраструктури має здійснити категоризацію об'єктів критичної інфраструктури своїх секторів (підсекторів) за Методикою категоризації об'єктів критичної інфраструктури, затвердженою постановою Кабінету Міністрів від 9 жовтня 2020 р. №1109 «Деякі питання об'єктів критичної інфраструктури» і подати інформацію до Реєстру об'єктів критичної інфраструктури [3].

Кожен суд у своїй діяльності використовує автоматизовану систему документообігу суду. Автоматизовану систему визначають як сукупність комп'ютерних програм і відповідних програмно-апаратних комплексів судів та Державної судової адміністрації України, що забезпечує функціонування

документообігу суду, обіг інформації між судами різних інстанцій та спеціалізацій, передачу інформації до центральних баз даних залежно від спеціалізації судів, захист від несанкціонованого доступу тощо [4].

Зокрема, у місцевих та апеляційних загальних судах (крім апеляційного суду міста Києва) використовується комп'ютерна програма "Д-3", розроблена адміністратором автоматизованої системи для загальних судів.

Тобто, вся вхідна кореспонденція, в тому числі процесуальні документи, приймається і опрацьовується користувачами автоматизованої системи, реєструється в ній в день її надходження. Також розподіл судових справ здійснюється в автоматизованій системі в день їх надходження до суду. Усі судові рішення, які ухвалюються судом також вносяться до вказаної системи з використання електронно-цифрового підпису для підписання оригіналу електронного документа суду. За допомогою вказаної системи також можна виготовити виконавчі документи на виконання судових рішень, виготовити копії судових рішень тощо.

Таким чином, АС є складною інформаційно-аналітичною базою, котра вміщує в себе сукупність даних, необхідних для реалізації судовою системою покладених на неї завдань, та є досить важливою для функціонування судів першої та апеляційної інстанцій, яка за відсутності електропостачання та інтернету працювати не буде.

В результаті постійних обстрілів РФ об'єктів енергетичної системи нашої держави «страждають» всі сектори критичної інфраструктури, в тому числі і сектор Правосуддя.

Від так, в світлі останніх подій в енергетичній системі нашої держави набуло широкого розголосу поняття «блекаут», який визначають як стан, коли енергосистема повністю знеструмлена. Зокрема, в березні 2024 року стався наймасовіший обстріл енергетичної системи України, була атакована ДніпроГЕС, ГЕС-1, ГЕС-2.

Знеструмлення електромережі суду, вихід з ладу обладнання або комп'ютерних програм чи настання інших обставин, які унеможливлюють функціонування автоматизованої системи та тривають понад п'ять робочих днів, відповідно до Положення фіксуються актами, складеними комісією під головуванням керівника апарату (особи, яка виконує його обов'язки), із зазначенням у них дати, часу настання та закінчення дії відповідних обставин, причин виникнення, заходів, вжитих для їх усунення, електронні копії яких вносяться до АС не пізніше наступного робочого дня, що настає після усунення обставин.

Автоматизований розподіл судових справ між суддями здійснюється невідкладно після налагодження роботи автоматизованої системи або на наступний робочий день після усунення зазначених вище обставин.

У разі настання вказаних обставин, розподіл судових справ, які за законом мають розглядатися невідкладно з метою недопущення порушення конституційних прав громадян (судові справи, пов'язані з виборчим процесом, судові справи про встановлення або усунення обмежень щодо реалізації права на

мирні зібрання, вирішення питання застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, клопотання слідчого, прокурора про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, клопотання про надання дозволу на обшук чи огляд житла тощо) здійснюється в порядку, визначеному Засадами використання автоматизованої системи документообігу суду [4].

Що стосується розподілу матеріалів кримінального провадження, то законодавець передбачає наступне: у разі введення воєнного стану та якщо відсутня технічна можливість доступу до Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи - розподіл матеріалів кримінального провадження між суддями забезпечує голова суду, а за його відсутності - заступник голови суду, у порядку черговості та із забезпеченням рівномірного навантаження на суддів. У разі відсутності голови суду та його заступника розподіл матеріалів кримінального провадження між суддями забезпечує найстарший за віком суддя [5].

Не функціонування АС та призупинення її роботи в судах призводить до негативних правових наслідків для системи судової влади України, оскільки розподіл судових справ після усунення перешкод в її роботі призводить до збільшення передбачених строків їх розгляду, та збільшується навантаження на окремого суддю (наприклад: в містах обласного значення як правило на одного суддю припадає розподіл приблизно до 20 справ та матеріалів на день, то за відсутності електропостачання на протязі тижня вказана кількість може зрости до 100 справ та матеріалів). Також, в світлі сучасних технологій та напрямку держави на здійснення електронного судочинства, повернення до паперового варіанту не призведе до його покращення.

Окрім цього, існує ряд категорій судових справ, які мають бути розглянуті судом негайно, незалежно від настання будь-яких непереборних обставин, це зокрема справи щодо встановлення факту народження або смерті особи на території, на якій введено воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово окупованій території України, забезпечення позову, тимчасове обмеження у праві виїзду за межі України, клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, клопотання про продовження терміну запобіжного заходу в вигляді тримання під вартою у разі закінчення терміну, надання дозволу на затримання, клопотання про арешт майна, надання дозволу на проведення обшуку чи огляду тощо. Вказаний перелік не є вичерпним. Однак, якщо з розподілом вказаних справ та матеріалів питання не постає, інший правовий та фактичний наслідок спостерігається в питанні виготовлення судового рішення за результатами їх розгляду, а також проблемі фіксування судового засідання технічними засобами.

Відповідно до Закону України "Про Державний бюджет України на 2024 рік" для забезпечення роботи апеляційних та місцевих судів, а також інших установ системи правосуддя на 2024 рік за бюджетною програмою 0501020 "Забезпечення здійснення правосуддя місцевими, апеляційними судами та функціонування органів і установ системи правосуддя" було передбачено 20571186,3 млн грн., з них: за загальним фондом державного бюджету

17391186,3 млн грн., за спеціальним фондом державного бюджету 2900000,00 млн. грн., з них зокрема 699750,7 грн.- це комунальні послуги та енергоносії, 300000,00 – видатки розвитку [6].

Як відомо, розпорядником коштів судів першої та апеляційної інстанції є Державна судова адміністрація в особі своїх територіальних управлінь, хоча обов'язок щодо захисту об'єкту критичної інфраструктури Законодавець також поклав на оператора критичної інфраструктури, тобто безпосередньо на сам суд, який віднесено до об'єкту КІ, та який не в змозі самостійно розпоряджатись виділеними державою коштами. Додаткове виділення коштів на судову систему в умовах нагальної потреби коштів на обороноздатність країни не передбачається.

Деякі керівники територіальних управлінь повідомили про умови роботи в умовах «блекауту», зокрема вказали, що в судах діють стабілізаційні графіки, проведені закупівлі генераторів, здійснюється закупівля паливно-мастильних матеріалів для вказаних генераторів, зокрема наприклад у Дніпропетровській області існує 48 генераторів із розрахунку на 46 судів першої інстанції та 1 апеляційний, тобто кожен суд забезпечено 1 генератором, що є недостатнім для забезпечення функціонування роботи суду в умовах повної відсутності електропостачання.

Тобто, заходи, які вживаються для відновлення електропостачання, наразі не можуть в повному обсязі вирішити питання безперебійного електропостачання в судах, що впливає на хід та тривалість процесуальних дій, судового розгляду тощо.

Хоча, 13.01.2023 до Верховної Ради України було внесено Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення проведення судового засідання у разі неможливості його повного фіксування технічними засобами в умовах воєнного чи надзвичайного стану за №8359, відповідно до умов якого надано право секретарю судового засідання здійснювати фіксацію судового засідання письмово у протоколі судового засідання в умовах воєнного чи надзвичайного стану, та право суду вносити до Реєстру всі судові рішення і окремі думки суддів невідкладно за першої можливості, але не пізніше п'яти робочих днів з дня усунення відповідних обставин [7].

Прийняття вказаного законопроекту дійсно сприятиме безперешкодному здійсненню правосуддя, дотриманню положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, та буде можливим способом гарантування принципу безперервності здійснення правосуддя в умовах воєнного чи надзвичайного стану, але досі цього, на жаль, зроблено не було.

Також, законодавець передбачає особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану, зокрема надає повноваження керівнику відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, в разі відсутності об'єктивної можливості виконати повноваження слідчого судді, виконати повноваження наведені статтями 140, 163, 164, 170, 173, 206, 219, 232, 233, 234, 235, 245 248, 250 та 294

[5], однак у зв’язку з відсутністю єдиного підходу до тлумачення поняття «об’єктивної неможливості», вказана норма на даний час майже не застосовується керівником прокуратури.

Підсумовуючи, зазначимо, що в даному випадку віднесення сектору Правосуддя до об`єктів критичної інфрастури є досить важливим та необхідним, оскільки правосуддя в Україні здійснюється виключно судами та не може бути призупинено. Однак, в умовах повної відсутності електроенергії, вказаний об’єкт, який увійшов до складу критичної інфрастуктури, є майже незахищеним у зв’язку з відсутністю фінансування на закупівлю альтернативних джерел електроенергії, неможливості проведення фіксації судового процесу за допомогою технічних засобів. Існують також складнощі у виготовленні судового рішення, оскільки деякі судові рішення мають дуже великий об’єм, та написання навіть їх вступної та резолютивної частини у рукописному вигляді у декількох екземплярах призведе до тяганини по часові, і як наслідок може призвести до порушення прав людини та громадянина. Тому, при організації безпеки конкретного суду необхідно враховувати його призначення та відповідно до цього створювати безпечні умови забезпечення важливих функцій держави в умовах воєнного стану, що є доцільним та пріоритетним на даному етапі.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022, затверджений Законом України від 24.02.2022 № 2102-IX. Редакція від 14.02.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text (дата звернення: 01.05.2024).
2. Про критичну інфраструктуру: Закон від 16 листопада 2021 р., №1882-IX. Редакція від 05.12.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text (дата звернення: 01.05.2024).
3. Деякі питання об’єктів критичної інфраструктури: Постанова КМУ від 9 жовтня 2020 р. № 1109. Редакція від 11.05.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1109-2020-%D0%BF#Text (дата звернення: 01.05.2024).
4. Положення про автоматизовану систему документообігу суду: Рішення Ради Суддів України від 02.04.2015 №25. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0025414-15#Text (дата звернення: 01.05.2024).
5. Кримінальний процесуальний Кодекс України: Закон України № 4651-VI від 13.04.2012. Редакція від 19.04.2024. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17(дата звернення: 01.05.2024).
6. Про Державний бюджет України на 2024 рік: Закон України 3460-IX від 09.11.2023. Редакція від 01.01.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-20#Text (дата звернення: 01.05.2024).
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення проведення судового засідання у разі неможливості його повного

фіксування технічними засобами в умовах воєнного чи надзвичайного стану: проект Закону України № 8359 від 13.01.2023. URL: blob:https://itd.rada.gov.ua/b37dfef3-b725-4af9-bc2b-59c462374dcf (дата звернення: 01.05.2024).

Актуальні секторальні проблеми стійкості критичної інфраструктури

Натела Шевченко,
здобувачка вищої освіти третього освітньо-наукового рівня
кафедри кримінального права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна
e-mail: n.s.shevchenko@nlu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0003-2647-8160
Сергій Лукашевич,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри права
гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»,
м. Харків, Україна
e-mail: s.lukashevych@khai.edu
ORCID: 0000-0001-8386-6237

ШКІДЛИВИЙ ВПЛИВ НА ДОВКІЛЛЯ В РЕЗУЛЬТАТІ УДАРІВ ПО ОБ'ЄКТАХ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Анотація: Тези присвячені дослідженню шкідливого впливу на довкілля в результаті активного ведення бойових дій на території України, зокрема ударів по об'єктах критичної інфраструктури. Особливу увагу приділено забрудненню атмосферного повітря, як основного компонента довкілля. Встановлено, що особливу небезпеку становлять удари по об'єктах паливно-енергетичного сектору, в тому числі ядерної енергетики. Наголошено, що низка обстрілів містять ознаки екоциду. Окрім того, дії країни-агресора порушують норми Женевських конвенцій. В результаті проведеного дослідження зроблено висновок про те, що наслідки забрудненого атмосферного повітря можуть спричиняти шкоду не лише населенню України, але й країн Європи. Окрім того, шкода може бути завдана й здоров'ю майбутніх поколінь. Також, наголошено, що війна може порушити кліматичний баланс та мати вплив на екологічну стійкість Землі.

Ключові слова: довкілля, атмосферне повітря, об'єкти критичної інфраструктури, екоцид.

HARMFUL ENVIRONMENTAL IMPACT AS A RESULT OF STRIKES ON CRITICAL INFRASTRUCTURE FACILITIES

Abstract: The thesis is devoted to the study of the harmful impact on the environment as a result of active hostilities on the territory of Ukraine, in particular, strikes on critical infrastructure. Particular attention is paid to air pollution as the main component of the environment. It is established that attacks on the fuel and energy sector, including nuclear energy, pose a particular danger. It is emphasised that a number of attacks bear signs of ecocide. In addition, the actions of the aggressor country violate the Geneva Conventions. The study concludes that the effects of polluted air can cause harm not only to the population of Ukraine but also to European countries. In addition, the health of future generations may also be harmed. It is also noted that the war may disrupt the climate balance and have an impact on the environmental sustainability of the Earth.

Keywords: environment, air, critical infrastructure, ecocide.

З початку повномасштабної збройної агресії російської федерації (далі – рф) проти України у лютому 2022 р. й дотепер на території нашої держави ведуться активні бойові дії. Зокрема, в період 2022-2023 рр. по Україні було випущено понад 7500 ракет [7]. В результаті таких обстрілів шкода завдається не тільки пересічним громадянам та їх майну, але й довкіллю, в тому числі атмосферному повітрю, водам, ґрунтам, флорі, фауні тощо. Нерідко під ударами ворога знаходяться об’єкти критичної інфраструктури, що може становити особливу небезпеку.

Найбільш загрозливими з точки зору охорони довкілля, зокрема атмосферного повітря, є удари по об’єктах паливно-енергетичного сектору України. До них слід віднести об’єкти електроенергетики (електропідстанції, електромережі, підключені до об’єднаної енергетичної системи України), нафтової промисловості (нафтопереробні заводи, нафтобази), газової промисловості (газові сховища, магістральні газопроводи), ядерної енергетики (атомні електростанції). Окрім того, удари також завдаються й по об’єктах охорони здоров’я (лікарні, центри первинної медичної допомоги, центри служби крові), транспортної інфраструктури (аеропорти, залізничні вокзали та шляхи сполучення, мости, порти), системам життєзабезпечення (об’єкти постачання теплової енергії, водопостачання, водовідведення) тощо.

Так, при детонації ракет та артилерійських снарядів утворюється низка хімічних сполук, що вивільняються в атмосферу. До них слід віднести чадний газ (CO), вуглекислий газ (CO2), водяну пару (H2O), бурий газ (NO), закис азоту (N2O), діоксид азоту (NO2), формальдегід (CH2O), пари ціанистої кислоти (HCN), азот (N2), а також велику кількість токсичної органіки. Основними з них є вуглекислий газ і водяна пара. Вони, хоч й не є токсичними, можуть спричинити кліматичні зміни, оскільки є парниковими газами. Оксиди сірки та азоту, в свою чергу, можуть спричинити кислотні дощі, які змінюють pH ґрунту та викликають опіки рослин. Кислотні дощі мають негативний вплив і на

організм людини, інших ссавців та птахів, впливаючи на стан слизових тканин та органів дихання. Металеві уламки снарядів, що потрапляють у довкілля, також не є безпечними та цілковито інертними. Чавун із домішками сталі є найбільш поширеним матеріалом для виробництва оболонки боєприпасів та містить у своєму складі не тільки стандартні залізо та вуглець, а й сірку та мідь. Ці речовини потрапляють до ґрунту і можуть мігрувати до ґрунтових вод і в результаті потрапляти до харчових ланцюгів, впливаючи і на тварин, і на людей [6].

Слід наголосити, що найбільша небезпека атак на енергетичні об'єкти України з точки зору викидів в атмосферне повітря пов'язана з тим, що у виробництві електроенергії здебільшого використовується тверде паливо, яке є найбільш пожежонебезпечними, зокрема буре вугілля і торф. Якщо відбувається удар по теплоелектростанції (далі – ТЕС) теплоелектроцентралі (далі – ТЕЦ), де є сховище твердого палива, то відбуваються одночасні викиди в повітря від згоряння цієї речовини. Фактично, це паливо б і так використали, але небезпека полягає в тому, що це відбувається одночасно і без будь-якої системи очищення викидів. Зокрема, серед забруднювальних речовин, які можуть потрапити в повітря після згоряння палива – сажа, тверді частки, діоксид азоту, діоксид сірки, важкі метали та ін. А, оскільки повітря не має кордонів, із часом ці речовини можуть розповсюдитися далеко за межі території, де сталася пожежа. Тобто, якщо масштабна пожежа на ТЕЦ сталася в центральній Україні, то дихати небезпечними речовинами, викид яких стався в атмосферне повітря, надалі можуть і жителі Півдня чи Заходу. Це залежить зокрема від напряму та швидкості вітру.

Окрім пожеж на енергооб'єктах, в атмосферне повітря потрапляють і забруднювальні речовини безпосередньо від вибуху ракети. Об'єми викидів та їх склад залежать від того з чого складається бойова частина ракети. Наприклад, у ракеті «Точка-У» бойова частина важить близько 160 кг і складається з тротилу та гексогену. За розрахунками експертів від однієї такої ракети викидів у повітря буде близько 60 кг.

І хоч забруднення повітря не впливає на людину моментально, а має накопичувальний ефект в організмі, першими відчути його наслідки можуть люди, які вже мають серцево-судинні чи легеневі хвороби та проживають поруч з епіцентром подій. Також, як наголошують у Комітеті з питань здоров'я нації, потрапляючи до людського організму, ендокринно-руйнівні хімікати, до яких належать і стійкі органічні забруднювачі та важкі метали, які можуть виділятися під час пожеж на промислових об'єктах, найбільше впливають на ендокринну та репродуктивну системи, імітуючи, блокуючи чи перешкоджаючи роботі гормонів. Ба більше – їхні наслідки можуть впливати й на наступні покоління [5].

Станом на початок 2024 р. довкілля України зазнало збитків на 2,2 трильйона гривень. Сюди входять 1024 мільярди гривень збитків від засмічення земель та забруднення ґрунтів, 1081 мільярд гривень шкоди від забруднення повітря, зокрема горіння нафтопродуктів, лісових пожеж, загоряння інших

об'єктів, а також 82,2 мільярда гривень збитків від забруднення та засмічення водних ресурсів і морських вод [8].

Особливу небезпеку для життя та здоров'я людей, а також довкілля становлять удари по об'єктах ядерної енергетики, зокрема атомним електростанціям (далі – АЕС). З початку повномасштабного вторгнення під ударами знаходилися декілька АЕС, територія Чорнобильської АЕС знаходилась під окупацією. Так, у лютому 2022 р. було втрачено контроль над радіаційно небезпечними об'єктами, розташованими в Чорнобильській зоні відчуження, а саме над: новим безпечним конфайнментом та об'єктом «Укриття»; сховищами відпрацьованого ядерного палива; заводами з переробки рідких радіоактивних відходів. У результаті пересування російської бронетехніки територією зони відчуження було знято верхній шар землі на території розміщення радіоактивних відходів, що спричинило підвищення рівня радіаційного фону (24-25 лютого 2022 р. - до 7,6 разів). Через пошкодження високовольтної лінії електропередачі, у березні три дні об'єкти в зоні відчуження ЧАЕС залишалися без зовнішнього електропостачання, що загрожувало порушенням радіаційної безпеки нового безпечного конфайнменту та сховища відпрацьованого ядерного палива [3].

Окрім того, Запорізька АЕС, яка є найбільшою в Європі, й наразі знаходиться під контролем російських військ, що робить ситуацію максимально непередбачуваною. За 2 роки окупації станція пережила 8 повних та 1 часткове знеструмлення. Кожна така ситуація є надзвичайно небезпечною для ядерної та радіаційної безпеки [1]. Наразі війська рф використовують зазначену АЕС як військову базу. У разі її пошкодження негативні наслідки матиме не лише Україна, але й країни Європи.

Наголосимо, що в багатьох випадках удари рф по Україні, в тому числі й по об'єктах критичної інфраструктури містять ознаки екоциду. Відповідно до статті 441 Кримінального кодексу України (далі – КК України) під ним розуміється масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу [4]. Кожна із зазначених у ст. 441 КК дій характеризується тим, що вона може спричинити екологічну катастрофу. Це має принципове значення для відмежування цього кримінального правопорушення від кримінальних правопорушень проти довкілля.

Відповідно до статті 55 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 р. при веденні воєнних дій має бути виявлена турбота про захист природного середовища від широкої, довгочасної і серйозної шкоди. Такий захист включає заборону використання методів або засобів ведення війни, що мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть такої шкоди природному середовищу й тим самим завдадуть шкоди здоров'ю або виживанню населення [2].

Таким чином, війська країни-агресора, завдаючи руйнівних ударів по об'єктах критичної інфраструктури України, порушують норми Женевських конвенцій. При цьому довкіллю завдається значна шкода, що навіть може

спричинити екологічні катастрофи. Хімічні сполуки, що вивільняються в атмосферу в результаті вибухів та пожеж, що ними спричинені, вкрай негативно впливають на стан здоров'я населення не тільки на території України, а й за її межами. Окрім того, наслідки такого забруднення можуть призвести до негативних наслідків у стані здоров'я майбутніх поколінь. Зміни в складі атмосферного повітря також можуть також мати вплив на кліматичні умови, зокрема, сприяти збільшенню викидів парникових газів або зменшенню кількості сонячного проміння, що потрапляє до поверхні Землі. Враховуючи ці наслідки, необхідно розглядати війну не лише як загрозу для людського життя, а й як фактор, що може впливати на глобальний кліматичний баланс та екологічну стійкість планети.

Список використаних джерел:

1. Два роки окупації ЗАЕС: найбільші ризики попереду? URL: https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-zaporizka-atomna-stantsiya-dva-roky-okupatsiyi-bilshykh-ryzykiv-poperedu/32848666.html (дата звернення: 28.04.2024).
2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#top (дата звернення: 28.04.2024).
3. Екологічні наслідки війни Росії проти України. URL: https://ivinas.gov.ua/viina-rf-proty-ukrainy/ekolohichni-naslidky-viiny-rosii-proty-ukrainy.html (дата звернення: 28.04.2024).
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25. Ст. 131.
5. Наслідки ракетних атак: як пожежі на ТЕЦ та ТЕС впливають на екологію України. URL: https://18000.com.ua/strichka-novin/naslidki-raketnix-atak-yak-pozhezhi-na-tec-ta-tes-vplivayut-na-ekologiyu-ukrayini/ (дата звернення: 28.04.2024).
6. Природа та війна: як військове вторгнення Росії впливає на довкілля України. URL: https://ecoaction.org.ua/pryroda-ta-vijna.html (дата звернення: 28.04.2024).
7. Скільки ракет випустила Росія по Україні за час повномасштабної війни: дані Повітряних сил. URL: https://glavcom.ua/country/society/skilki-raket-vipustila-rosija-po-ukrajini-za-chas-povnomasshtabnoji-vijni-dani-povitrjanikh-sil-977699.html (дата звернення: 26.04.2024).
8. Шкода довкіллю України від війни перевищила 2,2 трлн гривень. URL: https://goo.su/RMgBg (дата звернення: 28.04.2024).

Світлана Широка,
кандидатка філософських наук, доцентка, в.о. декана гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного університету ім. М. Є Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна;
e-mail: s.shyroka@khai.edu
ORCID: 0000-0003-2790-5902

ЦІННІСНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТІЙКОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ УНІВЕРСИТЕТУ В КРИЗОВИХ УМОВАХ

Анотація*:* У роботі досліджено важливість ціннісних засад у забезпеченні стійкості функціонування університету в умовах кризи. Розглянуті основні елементи ціннісного менеджменту, включаючи створення ціннісного кодексу та впровадження програм навчання та тренінгів. Окрему увагу приділено принципам формування та впровадження цінностей в систему управління закладом вищої освіти, які сприяють зміцненню культури та ідентичності університетської спільноти та сприяють створенню стабільного і відповідального середовища для навчання, досліджень та розвитку. Розкрито значення ціннісного менеджменту для забезпечення стійкого функціонування університету в умовах сучасних викликів та невизначеності.

Ключові слова: ціннісний менеджмент, цінність, довіра, традиція, організаційна культура.

Annotation: The paper examines the importance of value foundations in ensuring the stability of university functioning in times of crisis. The main elements of value-oriented management are discussed, including the creation of a values code and the implementation of training programs. Special attention is paid to the principles of forming and implementing values into the management system of the higher education institution, which contribute to strengthening the culture and identity of the university community and facilitate the creation of a stable and responsible environment for learning, research, and development. The significance of value-oriented management for ensuring the sustainable functioning of the university in the face of contemporary challenges and uncertainties is highlighted.

Keywords: value-oriented management, value, trust, tradition, organizational culture.

В сучасному світі, де розвиток суспільства визначається технологічним прогресом та інноваціями, роль технічного університету стає настільки важливою, що не залишається сумнівів щодо підстав розглядати його в якості одного з вагомих елементів критичної інфраструктури держави. Технічні

університети відіграють вирішальну роль у підготовці фахівців у галузях інженерії, технологій та інформаційних наук, що є визначальними для подальшого розвитку економіки, промисловості та науки. Провідні аерокосмічні технології відіграють ключову роль у багатьох сферах життя, від комунікацій та навігації до дослідження космосу та оборони країни. Враховуючи постійні зміни та виклики, які ставляться перед сучасним суспільством, технічні університети є важливими центрами підтримки інтелектуального потенціалу, де створюються та впроваджуються нові технології, вирішуються складні інженерні завдання та формується наукова база для подальшого розвитку. Таким чином, сьогодні, в під час загострення глобальних викликів, технологічних інновацій та конкурентної боротьби університети в цілому та аерокосмічний університет зокрема виступають важливими центрами науки, освіти та розвитку, які є не лише джерелом фахових кадрів, а й невід'ємною складовою критичної інфраструктури держави.

В умовах сучасного світу, який піддається постійним змінам та викликам, управління та адміністрування університету стає надважливим завданням. Одним із ключових аспектів успішного функціонування університету в умовах невизначеності та кризових ситуацій є розуміння та практичне використання аксіологічних засад, які визначають цінності та моральні установки організації. Цінності не лише визначають місію та візію університету, але й слугують світоглядним орієнтиром у прийнятті стратегічних рішень, забезпечуючи сталість, стійкість та відповідність вимогам сучасного освітнього середовища. В даній роботі ми дослідимо важливість ціннісних підвалин у забезпеченні стійкості функціонування університету в умовах кризи, розглянемо основні елементи ціннісного менеджменту, а також принципи формування та механізми впровадження цінностей в університетській спільноті.

Останнім часом спостерігається зростання зацікавленості у вивченні соціально-аксіологічного дискурсу організаційних відносин як у наукових, так і в практичних дослідженнях. Цей феномен не викликає подиву, оскільки застаріла парадигма економічного зростання, яка акцентує увагу виключно на екстенсивному розвитку та ігнорує соціальні проблеми, поступово витісняється теорією сталого розвитку. Остання віддає перевагу формуванню та використанню ціннісних ресурсів суспільства, враховуючи їхнє значення для поступового гармонійного розвитку.

Подібно до багатьох філософських концептів, словосполучення «ціннісний менеджмент» з'явилося набагато пізніше, ніж зафіксоване ним явище соціокультурної дійсності. Можна зауважити його певну розпливчастість: воно використовується для аналізу широкого спектру функціонування цінностей в економічній та політичній діяльності – від поведінкової стимуляції та мотивації до ідеологічної пропаганди. Однак однозначного визначення або хоча б загального тлумачення ціннісного менеджменту поки немає, незважаючи на його значний практичний та дослідницький потенціал.

Говорячи про ціннісний менеджмент в контексті організаційної культури, частіше за все мають на увазі «людиновимірне управління», яке передбачає

скоординованість, взаємоузгодженість, довіру та слугує надійним орієнтиром трудової діяльності, формує корпоративну ідентичність та забезпечує інтегративну місію організації [1, с. 111]. Пошуки таких моделей управління в останні роки можна спостерігати в сфері організаційної діяльності в Україні: стає очевидним, що справжні зміни передбачають формування нової системи цінностей і принципів, а також впровадження нової системи відносин між її членами. Ціннісні орієнтації все частіше розглядаються як важливий засіб забезпечення стабільності та успішності підприємства або організації [2, с. 175].

Так, слідування мотивам ціннісної спрямованості на довіру і співпрацю, зосередження на цінностях взаємопідтримки і співпраці можуть сприяти формуванню доброзичливого та згуртованого колективу в університеті. Це може зробити університет більш стійким до внутрішніх напружень та конфліктів, забезпечити покращення комунікації та усвідомленої співпраці. Увага до ціннісної єдності сприяє ефективнішому обміну інформацією, більш швидкому реагуванню на проблеми та більшій відкритості до взаємодії у різних варіантах надзвичайних ситуацій. Підвищення рівня довіри і відповідальності через забезпечення спільного ціннісного клімату сприяє також і зростанню рівня мотивації, усвідомленості та відповідальності за спільні цілі. Університет, де панує атмосфера довіри і співпраці, також може стати місцем, де співробітники та студенти відчувають себе комфортно для висловлення нових ідей, що в свою чергу сприяє розвитку оригінальних підходів до вирішення проблем та підвищенню стійкості внутрішньої університетської інфраструктури.

Одна з найважливіших ролей у забезпеченні стійкості функціонування університету належить ціннісній орієнтації на академічну доброчесність. Академічна доброчесність є не лише ключовим елементом в освітньому процесі, а також створює довіру як усередині університетської спільноти, так і серед зовнішніх зацікавлених сторін, таких як студенти, батьки, роботодавці та громадські організації. Це зберігає репутацію університету та забезпечує його стійкість під час небезпеки. Академічна доброчесність сприяє високій якості освіти та досліджень, що є фундаментальними елементами університетської місії. У кризових ситуаціях це може бути вирішальним фактором для успішного протистояння викликам. Академічна доброчесність сприяє встановленню позитивних взаємин з громадськістю та іншими зацікавленими сторонами, створює відчуття впевненості та підтримки, що може бути критичним під час в умовах невизначеності. Вона спонукає до розвитку культури відповідальності серед усіх членів університетської спільноти. Це важливо для ефективного реагування на кризові ситуації та мінімізації їхніх негативних наслідків.

Не можна також обійти увагою явище етичного лідерства, яке також відіграє значну роль у підвищенні стійкості університету. Слідом за К.Хоман та Ф.Бломе-Дрез назвемо керівників, зацікавлених у ціннісному менеджменті, моральними новаторами, які знаходяться в пошуках можливості гармонізації етичних та економічних цільових величин. Може виникнути питання: чи може одна і та сама особа бути як етичним лідером, так і керівником? На нашу думку, такий підхід може мати значні переваги. Так, об'єднання ролей етичного лідера

та керівника в одній особі сприяє збереженню єдності цілей та цінностей у всіх аспектах діяльності організації. Керівник, який виступає як етичний лідер, визначає не лише стратегічні напрямки розвитку, а й встановлює моральні стандарти, які визначають поведінку у всіх сферах діяльності. Далі, такий підхід сприяє підвищенню довіри та лояльності серед співробітників та інших зацікавлених сторін. Здатність керівника-етичного лідера виступати як приклад відповідальної та моральної поведінки може стати основою для формування позитивної організаційної культури в університеті, яка сприяє ефективності та стійкості.

Через встановлення високих моральних стандартів етичний лідер встановлює та пропагує відповідні цінності - чесність, справедливість, академічна свобода, повага тощо - серед членів університетської спільноти. Це створює культуру доброчесності та відповідальності, що сприяє витримці та стійкості у складних ситуаціях. Етичний лідер, який засновує свою роботу на взаємодії, відкритості та довірі, стимулює співпрацю та згуртованість серед членів університетської спільноти. Це допомагає уникати конфліктів та розбіжностей, що можуть вплинути на ефективність та стабільність університету. Стимулюючи відкритий обмін інформацією та відверте обговорення питань, етичне лідерство дозволяє швидко виявляти та вирішувати проблеми, а також уникати накопичення потенційно небезпечних ситуацій. Сприяння розвитку та зростанню своєї команди, стимулювання навчання, заохочення самовдосконалення, професійного та особистісного розвитку з боку лідера допомагає створити сильну та компетентну команду, готову до реагування на будь-які виклики та забезпечення стійкості університету. Отже, етичне лідерство в університеті сприяє стабільності та стійкості, створюючи морально дієву та відповідальну спільноту, яка може ефективно протистояти непередбаченим викликам та забезпечувати безпеку та добробут в університеті.

В наш час, коли динаміка змін швидко наростає, університети стають не лише центрами освіти та науки, але й ключовими форпостами збереження культурної спадщини та традицій. Збереження і передача цінностей, що зумовили історію та ідентичність університету, не тільки сприяють підвищенню його авторитету та привабливості для студентів та викладачів, але й відіграють важливу роль у зміцненні його стійкості та стабільності [3]. Отже, важко переоцінити традиції та культурні цінності університету, які створюють основу ідентифікації для членів спільноти Це сприяє формуванню відчуття приналежності та згуртованості серед студентів, викладачів та співробітників, що може бути важливим у часи кризи або непередбачених ситуаціях.

Традиції та поведінкові стереотипи у повсякденному та урочистому житті університету, які спираються на цінності співробітництва, поваги, інтелектуальної доброчесності та інші, допомагають сформувати стабільний культурний фундамент, який підтримує ефективне функціонування університетської спільноти навіть у важкі часи. Також згадані традиції та культурні практики можуть включати в себе особливості управління та прийняті звичаї в університеті, що може забезпечити стабільність управління та

неперервність в роботі університету навіть у періоди змін. Збереження традицій має неабиякий потенціал для стимулювання прихильності та підтримки випускників їхньої альма-матер. Традиції та культурні практики можуть створювати зв'язки між університетом та його випускниками, що може стати важливим ресурсом у складних ситуаціях. Підтримка випускників може виявитися корисною в часи кризи або через потребу в ресурсах. Стійкість узвичаєних культурних цінностей університету може також сприяти збереженню економічної підтримки з боку спонсорів, благодійних організацій та донорів, що може забезпечити стабільність фінансування університету в часи надзвичайних ситуацій. Такі ціннісно-практичні системи як традиції, що закорінені в університетському середовищі, часто вважаються ознакою довгого успішного історичного розвитку та надійності, створюють позитивний образ бренду університету, і, таким чином, можуть бути вирішальними для інвесторів, які хочуть пов'язати свої ім'я або компанію з престижною академічною установою.

Щодо нагальної практичної проблеми визначення принципів формування та механізмів впровадження цінностей в університетській спільноті можна сказати наступне. До формування цінностей бажано залучати всіх членів університетської спільноти - студентів, викладачів, дослідників та адміністраторів. Це дозволяє забезпечити широку підтримку та відчуття власної прихильності до цінностей. Процес формування цінностей повинен бути відкритим та прозорим, щоб всі члени спільноти могли розуміти, які цінності приймаються та чому. Також дуже важливим є забезпечення співпраці та відкритої комунікації між всіма членами спільноти під час формування та впровадження цінностей, що дозволяє враховувати різноманітні точки зору. Керівництво університету за визначенням має виступати як приклад у втіленні цінностей у практиці. Це може включати в себе відображення цінностей у прийнятті рішень та взаємодії зі спільнотою.

Також варто зауважити, що університетські цінності мають бути адаптивними до змін у соціальному, культурному та технологічному середовищі, щоб відображати потреби та цінності сучасної спільноти. Але водночас вони повинні бути достатньо сталими та послідовними, щоб забезпечити довгострокову стабільність та відповідність стратегічним цілям вищої освіти впродовж тривалого часу [4, 99].

Впровадження ціннісного менеджменту в університеті може включати наступні кроки:

- розроблення та затвердження ціннісного кодексу - документу, що відображає ключові цінності та принципи, якими керується університетська спільнота;
- організація навчальних заходів для персоналу та студентів з питань ціннісного менеджменту, що сприяє усвідомленню та внесенню цінностей в повсякденну діяльність;
- створення ціннісно орієнтованих структур управління - впровадження ціннісного підходу у систему управління університетом, включаючи

формування ціннісних комітетів чи робочих груп з метою розробки та реалізації стратегій, спрямованих на підтримку цінностей;

- сприяння формуванню та зміцненню ціннісно-орієнтованої культури, в якій цінності стають не лише філософією, але і основою для прийняття рішень та взаємодії всіх членів спільноти;
- розроблення системи моніторингу та оцінки впровадження ціннісного менеджменту, яка дозволить визначати ефективність заходів та вносити корективи у стратегію;
- пошук, навчання та підтримка лідерів, які спроможні стимулювати та підтримувати цінності в університетській спільноті.

Отже, впровадження ціннісного менеджменту в університеті є важливим кроком у забезпеченні сталого розвитку та успішного функціонування університету. Цей підхід дозволяє створити цілісну організаційну культуру, спрямовану на сприяння освітнім та науковим цілям університету, а також на формування загальної системи цінностей учасників спільноти. Впровадження ціннісного менеджменту сприяє підвищенню ефективності управління, зміцненню довіри та співпраці в університетському середовищі, а також сприяє досягненню стратегічних завдань, що стоять перед сучасними закладами вищої освіти.

Список використаних джерел:

1. Шавкун І. Ціннісний менеджмент: сутність і перспективи / І. Шавкун, Я. Дибчинська // Versus. - 2015. - № 1. - С. 111-116.
2. Широка С., Півень Г. Концептуалізація явища ціннісного менеджменту у філософський парадигмі сталого розвитку. Забезпечення стійкості у складних умовах : зб. матеріалів доп. учасників міжнар. міждисциплінар. наук.-практ. конф., Харків–Брістоль, 8 черв. 2023 р. –Харків, 2023. – С. 174–176.
3. Совсун І. Ідея університету та її історичні метаморфози. [Електронний ресурс] URL: https://medium.com/@inna.sovsun
4. Лютко Н. В. Інформаційне суспільство та ціннісні орієнтації особистості. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія: Політологія. 2012. Т. 182, Вип. 170, С. 98-101.

Олександр Щиров,
здобувач вищої освіти третього освітньо-наукового рівня (доктор філософії з Права) Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків. Україна
e-mail: o.s.shchyrov@khai.edu

КОРУПЦІЯ: ВІД ВНУТРІШНЬОЇ ЗАГРОЗИ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Корупція – наче паливо для конфліктів і соціальних заворушень, яке послаблює спроможність держави захищати своїх громадян та реагувати на загрози, знижує здатність держави розряджати конфлікти та підтримувати мир. Явище, що впливає на всі сфери життя суспільства – від знецінення освіти, моральних принципів, сповільнення економічного розвитку, підриву демократичних процесів до загрози людській, національній та міжнародній безпеці, миру та стабільності [1].

Загроза безпеці, яку становить корупція, є однією з причин створення Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції (United Nations Convention against Corruption – UNCAC): у преамбулі Конвенції ООН проти корупції висловлюється занепокоєння з приводу «серйозності проблем і загроз, які корупція становить для стабільності та безпеки суспільств». Корупція дестабілізує ситуацію в конфліктному та постконфліктному контекстах [2]: у постконфліктних умовах з високим рівнем корупції та слабким управлінням ризик рецидиву конфлікту подвоюється [3]. Навіть за стабільних умов широко поширена корупція подвоює шанси на те, що політичне врегулювання переросте у збройний конфлікт [4].

Корупція підриває та загрожує людській, національній та міжнародній безпеці, миру та стабільності. Це руйнує довіру між урядами та їхніми громадянами, підживлює економічні потрясіння, політичні кризи та фінансує насильство, водночас послаблюючи інституційну стійкість у реагуванні на загрози безпеці [5]. З десяти країн з найнижчим рейтингом в Індексі сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index – CPI) 2022 року [6] чотири є одними з країн з найнижчим рейтингом у Глобальному індексі миру (Global Peace Index – GPI) 2023 року [7], і всі вони демонструють низький або дуже низький рівень миру.

Світ пройшов довгий шлях до розуміння загрози, яку корупція становить для безпеки, на чому наголосила Рада Безпеки ООН під час свого засідання у 2018 році, щоб обговорити взаємозв'язок між корупцією та конфліктами [8]. Але це розуміння ще не закріплене на міжнародному рівні і боротьба з корупцією часто відходить на другий план порівняно з традиційними пріоритетами безпеки. Наприклад, мирні угоди надають пріоритет запобіганню поновлення збройних

конфліктів понад усе, іноді відсуваючи на другий план потужні антикорупційні заходи. Такий недогляд становить значний ризик, оскільки неконтрольована корупція, залишена без уваги заради негайного припинення збройного насильства, може стати живильним середовищем для майбутніх конфліктів.

Російське вторгнення в Україну в лютому 2022 року стало прикладом того, як корумповані авторитарні режими загрожують міжнародному миру, безпеці та економічній стабільності.

Існує зв'язок між корупцією, що вимірюється CPI, і наявністю загроз безпеці держави, таких як бомбардування, напади та смерті, пов'язані з боями, повстанські рухи, заколоти, перевороти або тероризм, як це відображено в Індексі крихких держав (Fragile States Index – FSI) Фонду миру (The Fund for Peace – FFP) [9]. Країни з високими показниками CPI, як правило, стикаються з меншою кількістю насильницьких загроз. На противагу цьому, там, де процвітає корупція, загрози насильства та потенціал конфлікту набагато вищі. Випадок Малі, який втратив сім пунктів у CPI з 2015 року, є прикладом цього взаємозв'язку: хоча корупція не обов'язково є активним рушієм конфлікту, розбіжності, що стоять за насильством, були посилені [10] роками гонитви за рентою, поганого управління та байдужості до тяжкого становища певних груп малійського суспільства. Крім того, невдоволення, яке терористичні угруповання довели свою майстерність у використанні, значною мірою пов'язане з корупцією.

Вираження соціального невдоволення може набувати і форми мирного протесту. Глобальний трекер протестів [11] Фонду Карнегі задокументував соціальні протести у 130 країнах з 2017 року. У 55 з цих країн принаймні один протест був викликаний невдоволенням людей рівнем корупції в уряді. Не дивно, що 80% протестів, пов'язаних з корупцією, відбулися в країнах, де індекс споживчих цін нижчий за 50.

Приклад Ірану, який протягом останніх трьох років перебував у стані стагнації індексу споживчих цін на історичному мінімумі в 25 балів, ілюструє цю тезу: напруженість в країні зростала внаслідок економічної кризи, впливу міжнародних санкцій та невдоволення корупцією. Смерть Mahsa Amini послужила каталізатором протестів активістів за права жінок і розчарованих громадян. У той час як сексистські закони та несправедливе ставлення до жінок у країні були основою протестів, погіршення умов життя та корупція в уряді ще більше підживлювали антиурядові меседжі.

Країни з високим рівнем корупції менш стійкі до наслідків організованої злочинності. Як пояснює Глобальна ініціатива проти транснаціональної організованої злочинності у своєму Глобальному індексі організованої злочинності [12], країни з високим рівнем корупції, швидше за все, також матимуть низький рівень стійкості до злочинності через негативний вплив корупції на інститути, структури та механізми, необхідні для ефективної боротьби з нею.

Наприклад, високий рівень корупції в поліції призводить до того, що громадяни не довіряють їм [13], що призводить до зменшення кількості

повідомлень про злочинність і зниження готовності допомагати поліції у боротьбі зі злочинністю. Таким чином, корупція в поліції може призвести до підвищення рівня злочинності та зниження рівня розкриття злочинів. Особливе занепокоєння викликає змова поліції з організованими злочинцями, яка може набувати різних форм, включаючи підказки, активну участь у торгівлі людьми, наркотиками чи зброєю або навіть замовні вбивства.

Вирішення претензій до того, як вони перетворяться на насильство, рятує життя. У більшості ситуацій сторонам, які беруть участь у конфлікті, було б краще, якби вони уклали угоду, яка позбавила б їх людських та економічних витрат на боротьбу. Однак здатність уряду вирішувати розбіжності шляхом діалогу, посередництва та переговорів значною мірою залежить від довіри громадян та потерпілих до посадових осіб, які вислуховують їхні вимоги, об'єктивно оцінюють їх, пропонують конструктивні альтернативи та ефективно забезпечують виконання результатів переговорів у неупереджений спосіб.

Список використаних джерел:

1. Щиров О., Філіпенко Н. Корупція як фундаментальна загроза миру та безпеці. Пропілеї права та безпеки: наук. журнал. Національний аерокосмічний університет імені М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», 2024. №4. С. 89-95.
2. United Nations (2020): "The UN common position to address global corruption - towards UNGASS 2021". URL: https://ungass2021.unodc.org/uploads/ungass2021/documents/session1/contributions/UN_Common_Position_to_Address_Global_Corruption_Towards_UNGASS2021.pdf.
3. World Bank (2023): "Corruption in Fragile, Conflict and Violent Settings: False dilemmas and inadequate toolbox?". URL: https://blogs.worldbank.org/governance/corruption-fragile-conflict-and-violent-settings-false-dilemmas-and-inadequate-toolbox.
4. Chatham House (2023): "Rethinking political settlements in the Middle East and North Africa". URL: https://www.chathamhouse.org/2023/09/rethinking-political-settlements-middle-east-and-north-africa.
5. Transparency International (2019): Corruption and the crisis of democracy: the link between corruption and the weakening of democratic institutions. URL: https://www.jstor.org/stable/resrep20482; Transparency International (2021): Defying exclusion: stories and insights on the links between discrimination and corruption. URL: https://www.transparency.org/en/publications/defying-exclusion-corruption-discrimination.
6. Transparency International: "Corruption Perceptions Index 2022". URL: https://www.transparency.org/en/cpi/2022.
7. Institute for Economics & Peace (2023): "Global Peace Index 2023". URL: https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2023/06/GPI-2023-Web.pdf.

8. UN Security Council (2018). Corruption and Conflict, S/PV.8346. URL: https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_pv.8346.pdf.
9. FRAGILE STATES INDEX ANNUAL REPORT 2022. URL: https://fragilestatesindex.org/wp-content/uploads/2022/07/22-FSI-Report-Final.pdf.
10. Mathias Bak. Mali: Overview of corruption and anti-corruption (2020). URL: https://www.u4.no/publications/mali-overview-of-corruption-and-anti-corruption-2020#background.
11. Global Protest Tracker. URL: https://carnegieendowment.org/publications/interactive/protest-tracker.
12. GLOBAL ORGANIZED CRIME INDEX. URL: https://ocindex.net/.
13. Holmes, Leslie, «Organized Crime and the Quality of Government», in Andreas Bågenholm, and others (eds), The Oxford Handbook of the Quality of Government, Oxford Handbooks (2021; online edn, Oxford Academic, 14 July 2021), https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780198858218.013.39.

Актуальні секторальні проблеми стійкості критичної інфраструктури

Валентина Юрченко,
докторка технічних наук, професорка, професорка кафедри інженерної екології міст
Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова, м. Харків, Україна
e-mail: valentyna.yurchenko @kname.edu.ua
ORCID: 0000-0001-7123-710X
Дарья Лукашевич,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова, м. Харків, Україна
e-mail: darialukashevych@gmail.com
ORCID: 0000-0003-0550-3849

ЕКОЛОГІЧНА СТАЛІСТЬ МІСТ

Анотація: робота присвячена дослідженню основних аспектів екологічної сталості міст та зеленої та блакитної інфраструктури, як важливих аспектів для оцінки якості міського середовища та життєздатності міста для його мешканців. Дослідження та аналіз цих аспектів, виконано на прикладі двох міст, визначено та проаналізовано основі критерії, щодо збалансованого використання зелених та блакитних ресурсів для створення комфортного та стійкого міського середовища, здатності зберігати природне середовище, використання

раціональних підходів використання ресурсів, зменшення викидів та забруднення, що в цілому сприятиме сталості у всіх сферах життя.

Ключові слова: екологія міст, сталий розвиток, природоохоронні заходи.

ENVIRONMENTAL SUSTAINABILITY OF CITIES

Abstract: The study work is devoted to the study of the main aspects of environmental sustainability of cities and green and blue infrastructure as important aspects for assessing the quality of the urban environment and the viability of the city for its residents. The study and analysis of these aspects is based on the example of two cities, and the criteria for the balanced use of green and blue resources to create a comfortable and sustainable urban environment, the ability to preserve the natural environment, the use of rational approaches to resource use, and the reduction of emissions and pollution are identified and analyzed, which will generally contribute to sustainability in all spheres of life.

Keywords: urban ecology, sustainable development, environmental protection measures

Екологічна сталість міст визначається їхнім здатністю зберігати природне середовище, ефективно використовувати ресурси, зменшувати викиди та забруднення, пропагувати сталість у всіх сферах життя. Сталість може мати різні складові в залежності від контексту, але загалом, вони визначають здатність до забезпечення умов існування та визначають вектори розвитку. Впровадження системи сортування сміття, переробка відходів та мінімізація сміттєвого обсягу. Застосування енергоефективних технологій, впровадження відновлюваних джерел енергії та зменшення споживання енергії. Розвиток парків, садів, лісів, та інших зелених зон для збереження біорізноманіття та покращення якості повітря. Зменшення викидів від транспорту шляхом розвитку громадського транспорту, велосипедних доріжок, пішохідних зон, та електрифікації транспортних засобів. Ефективне використання водних ресурсів, зменшення забруднення водойм, впровадження систем очищення стічних вод. Планування міст з урахуванням екологічних аспектів, збереження природних ландшафтів, та захист від природних лих. Просвітницькі кампанії щодо екологічних питань, сприяння у формуванні екологічно свідомого способу життя.

Ці та інші заходи сприяють формуванню сталого та екологічно стійкого міського середовища. Визначення сталості міста може бути складним завданням, оскільки це вимагає аналізу багатьох аспектів. Ключові критерії, за якими можна визначити сталість міста, це економічна стабільність, соціальна та екологічна стійкість, тощо (рис. 1). Здатність міста забезпечувати стійкий розвиток економіки, стабільність ринків праці, інвестиційний клімат та інші показники економічного здоров’я. Рівень соціального благополуччя, доступ до освіти, охорони здоров’я, житлових умов, соціальних послуг та захисту прав людини. Стан навколишнього середовища, рівень забруднення повітря, води, ґрунтів, розвиток зелених зон, екологічно чистих технологій та інфраструктури. Розвиток

громадського транспорту, якість доріг та інфраструктури, доступність комунальних послуг. Ефективність та прозорість місцевого управління, рівень корупції, стабільність політичної ситуації та міжнародної репутації. Рівень науково-технічного розвитку, інноваційність, підтримка малого та середнього бізнесу, розвиток інформаційних технологій та інфраструктури. Розвиток культурного життя, доступ до освіти та культурних закладів, збереження історичної спадщини.

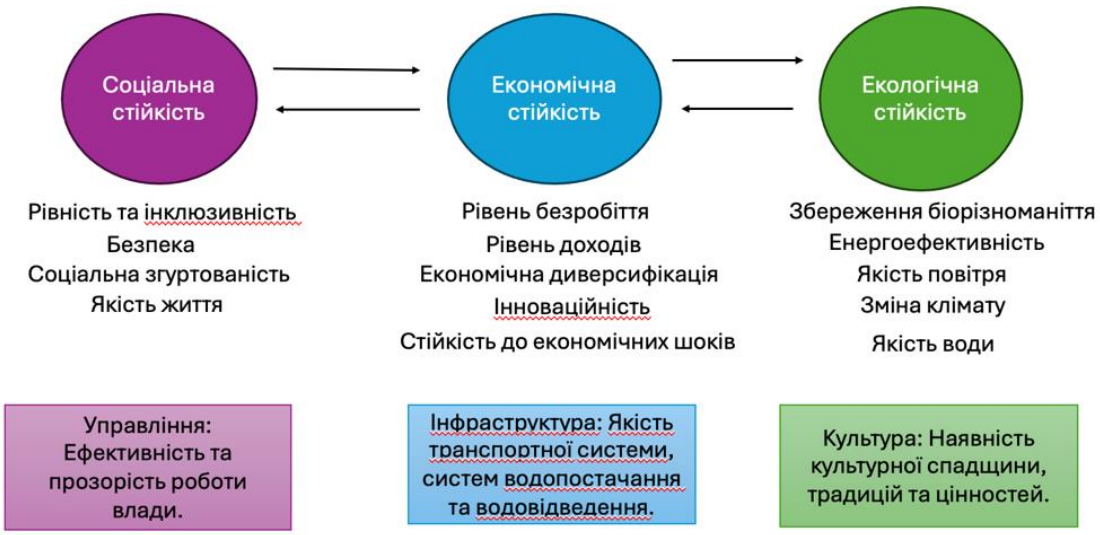

Рис. 1. Критерії сталості міста

Ці критерії допомагають оцінити сталість міста в різних аспектах і визначити його загальну стійкість та стабільність.

Розглянемо на прикладі двох населених пунктів сталість міст.

Приклад перший це місто Копенгаген, столиця Данії, яке часто визнається одним із найстійкіших міст у світі. Копенгаген розташований на берегах протоки Ересунн, яка розділяє Данію і Швецію. Остербро – найпрестижніший район Копенгагена. Респектабельність по-копенгагенськи це не гламур: люди люблять маленькі бари, у районі дуже багато парків. У західному районі Копенгагена Вестербро знаходиться одна з найдовших торгових вулиць у світі – її довжина дорівнює 1 морській милі. Необхідно визначити, чи відповідає основним критеріям стійкості ?

Екологічна стійкість:

– Велосипедна інфраструктура: Копенгаген має розвинену мережу велосипедних доріжок, що робить велосипед зручним та популярним видом транспорту;

– Енергоефективність: Місто прагне до 2025 року стати вуглецево-нейтральним;

– Очищення води: Копенгаген використовує очисні споруди, які очищають стічні води до такого стану, що їх можна використовувати для пиття;

– Соціальна стійкість;

– Соціальне житло: Місто має велику кількість доступного соціального

житла;

– Освіта та охорона здоров’я: Копенгаген пропонує якісну освіту та охорону здоров’я для всіх жителів;

– Безпека: Копенгаген – одне з найбезпечніших міст у світі;

– Економічна стійкість;

– Інноваційність: Копенгаген – це центр інновацій, де розташовані багато стартапів та дослідницьких центрів;

– Зелені робочі місця: Місто має багато робочих місць у сфері зелених технологій;

– Економічна диверсифікація: Копенгаген має диверсифіковану економіку з різними галузями.

Приклад другий, це місто Осло, столиця Норвегії, оточене мальовничими пагорбами та фьордом, є столицею та найбільшим містом Норвегії. Це динамічний мегаполіс, де поєднуються історична велич та сучасний дизайн.

За критерієм екологічна стійкість:

– Громадський транспорт: Осло має розвинену систему громадського транспорту, яка робить його зручним та популярним способом пересування. Більшість автобусів та трамваїв вже електричні;

– Енергоефективність: Місто прагне до 2025 року стати кліматично нейтральним. Для цього Осло інвестує в енергоефективність будівель та відновлювані джерела енергії;

– Очищення води: Осло використовує очисні споруди, які очищають стічні води до такого стану, що їх можна використовувати для опалення будинків;

– Соціальна стійкість;

– Соціальне житло: Місто має велику кількість доступного соціального житла;

– Освіта та охорона здоров’я: Осло пропонує якісну освіту та охорону здоров’я для всіх жителів;

– Безпека: Осло – одне з найбезпечніших міст у світі;

– Економічна стійкість;

– Інноваційність: Осло – це центр інновацій, де розташовані багато стартапів та дослідницьких центрів;

– Зелені робочі місця: Місто має багато робочих місць в сфері зелених технологій;

– Економічна диверсифікація: Осло має диверсифіковану економіку з різними галузями.

Виконаємо порівняльну характеристику, та визначимо спільні риси:

– Інноваційність: Осло – це центр інновацій, де розташовані багато стартапів та дослідницьких центрів;

– Зелені робочі місця: Місто має багато робочих місць в сфері зелених технологій;

– Економічна диверсифікація: Осло має диверсифіковану економіку з

різними галузями;

– Відмінності;

– Вартість життя: Осло є одним з найдорожчих міст у світі, тоді як Копенгаген трохи дешевше;

– Економічна структура: Економіка Осло ґрунтується на нафтогазовій промисловості, а також на судноплавстві та фінансових послугах. Копенгаген має більш диверсифіковану економіку з сильним сектором інформаційних технологій;

– Культура: Осло має більш космополітичну атмосферу, а Копенгаген – більш традиційне данське місто.

Отже проаналізувавши два міста, можемо сказати, що є певний спільник перелік критеріїв, що відносять міста до сталого, а саме:

1. Розвинена система громадського транспорту: Це робить місто більш доступним для людей без автомобілів, а також зменшує викиди парникових газів.

2. Інвестиції в енергоефективність: Це допомагає зменшити енергоспоживання та викиди парникових газів.

3. Багато зелених зон: Це робить місто більш комфортним для життя, а також покращує якість повітря.

4. Якісна освіта та охорона здоров'я: Це дає людям можливість жити здоровим і продуктивним життям.

5. Безпека: Це робить місто більш комфортним для життя та привабливим для туристів та інвесторів.

6. Економічна диверсифікація: Це робить місто більш стійким до економічних потрясінь.

7. Культура: Це робить місто більш привабливим для людей та інвестицій.

В роботі проведено аналіз зеленої та блакитної інфраструктури міст. Зелена інфраструктура, це мережа що забезпечує «інгредієнти» для вираження міських і кліматичних проблем, шляхом будівництва з природи. Основні компоненти цього підходу, включають: управління зливовими стоками, адаптацією до клімату, зниження теплового стресу, більше біорізноманіття, виробництво продуктів харчування, кращу якість повітря, стійке виробництво енергії, чисту воду і здорові ґрунти, а також, більш антропоцентричні функції, такі як, підвищення якості життя за допомогою створення рекреаційних зон в містах. Зелена інфраструктура, також служить екологічною основою, для соціального економічного та екологічного здоров'я довкілля. Елементи і складові зеленої інфраструктури міст користуючись принципами та підходами ландшафтної екології представлено на рис. 2.

Екологічна структура комплексної зеленої зони міста може бути ретельно спланована для максимізації її користі для природи та мешканців. Забезпечення різноманітності рослинного та тваринного світу шляхом використання різних видів дерев, кущів, трав'янистих рослин, квітів та інших рослин. Створення природних або натуралізованих екосистем, які відтворюють місцеві природні середовища, такі як ліси, луки, вологі зони, що сприяють біорізноманіттю та екологічній стійкості. Встановлення з'єднань між різними зеленими зонами

міста для сприяння міграції тварин, розповсюдження насіння рослин та забезпечення біологічної різноманітності. Використання рослин для фільтрації та очищення повітря та води в зоні, що сприяє покращенню якості середовища та здоров'ю мешканців. Створення зон для відпочинку, спорту, прогулянок та інших видів дозвілля, які сприяють фізичному та психологічному здоров'ю мешканців. Використання стійких та місцевих рослин, шляхом підбору рослин, які місцеві, відповідають кліматичним умовам та не потребують інтенсивного зрошення або додаткового догляду. Впровадження освітніх програм та інтерактивних елементів, які навчають мешканців про значення збереження природи та біорізноманіття.

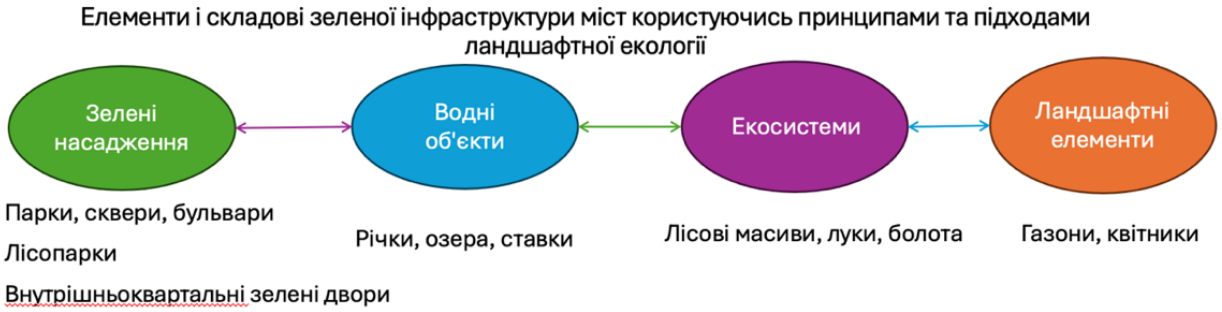

Рис. 2. Елементи і складові зеленої інфраструктури міст користуючись принципами та підходами ландшафтної екології

Ці елементи створюють екологічну структуру комплексної зеленої зони, яка сприяє сталому розвитку міста та покращенню якості життя його мешканців. Екологічна структура комплексної зеленої зони структури міста наведена на рис. 3

Основні складові системи елементів та складових, що виділяють у зеленому будівництві та садово-парковому господарстві міст наведено на рис. 4.

В роботі проведено порівняння отриманих результати із системою елементів та складових, що виділяють у зеленому будівництві та садово-парковому господарстві міст, результати представлено в табл. 1.

Таблиця 1 – Порівняння отриманих результати із системою елементів та складових, що виділяють у зеленому будівництві та садово-парковому господарстві міст

Спільні риси	Відмінності
• Обидва підходи спрямовані на розвиток зелених просторів в містах • Важлива роль природних об'єктів для здоров'я та якості життя людей	• Зелене будівництво: Зосереджено на екологічних аспектах будівництва та споруд. • Садово-паркове господарство: Практична діяльність з утримання та розвитку зелених зон для рекреаційних цілей.

Рис. 3. Екологічна структура комплексної зеленої зони структури міста

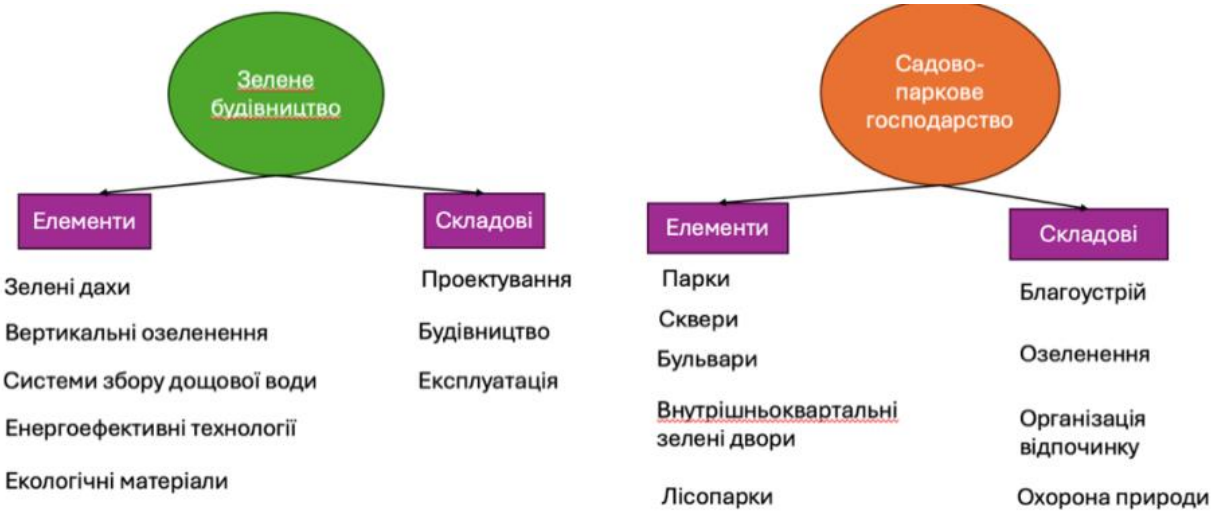

Рис. 4 Система елементів та складових, що виділяють у зеленому будівництві та садово-парковому господарстві міст

Поєднання зелених і блакитних елементів разом є ефективним способом забезпечення сталого природного вирішення міських і кліматичних проблем. Рослинність допомагає у видаленні забруднення повітря, управлінні зливовими водами та ефектами теплових островів, а також створює місця, які є більш приємними та менш стресовими для життя. Визначення елементів і складових блакитної інфраструктури представмо на рис. 5.

Рис. 5. Визначення елементів і складових блакитної інфраструктури

Зелено-блакитна інфраструктура міста – одна із найважливіших планувально-просторових елементів сучасних урбоекосистем, оскільки забезпечує і підтримує екологічні параметри навколишнього середовища. У нинішніх кризових параметрах середовища життєдіяльності населення її оптимізація, відновлення безпечного екологічного стану є пріоритетним завданням.

Список використаних джерел:

1. Стале місто libre texts URL: https://ukrayinska.libretexts.org/інженерна/екологічна_інженерія_(сталий_розвиток_та_збереження)/книга%3а_основи_екологічної_науки_(ck-12)/17%3а_сталий_розвиток_та_міська_інфраструктура/17.04%3а_стале_місто (дата звернення: 12.05.24).

2. Smart-інфраструктура у сталому розвитку міст: світовий досвід та перспективи України URL: https://razumkov.org.ua/uploads/other/2021-smart-cyti-site.pdf (дата звернення: 12.05.24).

3. Чому Копенгаген такий комфортний? URL: https://www.bbc.com/ukrainian/vert_tra/2016/03/160328_vert_tra_copenhagen (дата звернення: 12.05.24).

4. Якою має бути політика сталого розвитку міст? URL: https://bellona.org/news/ukraine/2017-12-yakoyu-maye-buty-polityka-staloho-rozvytku-mist (дата звернення: 12.05.24).

5. Стріляна М.О. Зелена інфраструктура міського середовища: сучасний стан та перспективи розвитку URL: https://eprints.kname.edu.ua/60121/1/ch._1_-устойчивое_развитие_городов__строительство__архитектура_2021%2b%281%29-257-258.pdf (дата звернення: 12.05.24).

6. Why green and blue? URL: https://greenblue.com/gb/about-us/why-green-and-blue/ (дата звернення: 12.05.24).

7. Кузик І.Р. Комплексна зелена зона міста Тернопіль: геоекологічні засади сталого функціонування. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 103 Науки про Землю. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м.

Тернопіль, 2021 р. URL: https://tnpu.edu.ua/naukova-robota/docaments-download/razovi_rady/dis_kuzyk.pdf

8. Зелена Трансформація України. Інформаційний ресурс про європейський зелений курс і Україну https://greentransform.org.ua/doslidnyky-vyvchyly-pytannya-polityky-zelenoyi-infrastruktury-u-shvetsiyi/(дата звернення: 12.05.24).

9. Природоорієнтовані рішення для вашого міста URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/leaflet-nbs-for-your-city.pdf supporting policy with scientific evidence https://knowledge4policy.ec.europa.eu/glossary-item/green-blue-infrastructures_en https://mde.maryland.gov/programs/air/climatechange/documents/what%20is%20green%20and%20blue%20infrastructure.pdf(дата звернення: 12.05.24).

10. Зелена інфраструктура: створення придатних для життя міст і міст, придатних для майбутнього. URL: https://www.linkedin.com/pulse/green-infrastructure-creating-habitable-towns-cities-fit-kro6e(дата звернення: 12.05.24).

11. Iurchenko V., Melnikova O., Sorokina K., Teliura N. Bulking of activated sludge in the biological treatment of municipal and industrial wastewater, due to the massive development of filamentous bacteria Type 021N. IOP Conference Series: Earth and Environmental Science, Volume 1254, 4th International Conference on Sustainable Futures: Environmental, Technological, Social and Economic Matters (ICSF-2023) IOP Conf. Ser.: Earth Environ. Sci. 1254 012086 DOI 10.1088/1755-1315/1254/1/012086

Актуальні секторальні проблеми стійкості критичної інфраструктури

Наталія Язан,
здобувачка вищої освіти третього освітньо-наукового рівня (доктор філософії з Права) Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», старша інспекторка відділу ювенальної превенції управління превентивної діяльності Головного управління Національної поліції в Дніпропетровській області, майор поліції
e-mail: yazannatasha@ukr.net
ORCID: 0000-00021-7621-9506
науковий керівник
Наталія Філіпенко,
докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри права гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна
e-mail: n.filipenko@khai.edu
ORCID: 0000-0001-9469-3650

ЗАСАДИ БЕЗПЕКИ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ ЯК ЕЛЕМЕНТУ СЕКТОРУ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Анотація: в доповіді розглянуті питання створення належних умов безпеки для учасників освітнього процесу шляхом не лише стандартних заходів, але й експериментальних проєктів за участю та взаємодією всіх служб і відомств, причетних до забезпечення сталого й безпекового освітнього процесу.

Ключові слова: діти, війна, безпека, навчальні заклади, військова агресія.

Безпека дітей – це пріоритетний напрямок діяльності Національної поліції України, що постійно перебуває в стані динаміки і вдосконалюється відповідно до викликів сьогодення.

Наразі Дніпропетровська область отримала можливість стати одним із 9-ти регіонів України, де відбудеться впровадження проєкту «Служба освітньої безпеки».

Основною метою проєкту є дієве посилення безпечного освітнього середовища для дітей у закладах освіти (далі – школи), удосконалення партнерства та комунікації поліції, адміністрації цих закладів, громади та батьківського врядування, шляхом забезпечення працівниками поліції охорони кожного закладу загальної середньої освіти фізичною охороною.

Практичний етап реалізації проєкту розраховано на 2023 – 2025 роки.

Крок 1 (грудень 2023 року – січень 2024 року) – першочергове забезпечення охороною 106 шкіл, що наближені до території ведення бойових дій та провадять навчання за очною або змішаною формою навчання, за рахунок діючих працівників Управління поліції охорони (далі – УПО) та Головного управління Національної поліції в Дніпропетровській області (далі – ГУНП).

Крок 2 (2024 рік) – забезпечення фізичною охороною усіх шкіл регіону, що провадять навчання за очною або змішаною формою навчання (набір нових працівників УПО).

Крок 3 (2025 рік) – забезпечення фізичною охороною усіх шкіл регіону (набір нових працівників УПО).

Питання, особливості та механізм впровадження проєкту «Служба освітньої безпеки», а також його доцільність безпосередньо для Дніпропетровської області розглядалися на нарадах в обласній військовій адміністрації за участю зацікавлених структурних підрозділів ОВА, підрозділів ГУНП, міжрегіональних територіальних підрозділів Національної поліції, керівників районних та місцевих органів управління у сфері освіти, голів територіальних громад, керівників закладів загальної середньої освіти області, в яких провадиться очне або змішане навчання.

З метою якісного та своєчасного виконання завдань, пов’язаних із впровадженням проєкту «Служба освітньої безпеки», під головуванням начальника поліції Дніпропетровщини створено тимчасову консультаційну комісію для співбесід з кандидатами, до складу якої включено представників

керівництва ГУНП, кадрових підрозділів (в т.ч. психологів), підрозділів Департаменту внутрішньої безпеки, ювенальної превенції.

Спільно із представниками поліції, УПО та освіти організовано виїзди до кожного закладу загальної середньої освіти, що визначений, як першочерговий до охорони діючим поліцейським, з метою з'ясування особливостей об'єкту охорони, тривалості навчального процесу, наявності/відсутності засобів відеоспостереження, тривожної сигналізації, укриттів, якісного заповнення паспорту безпеки, а також перевірки наявності наказів (розпоряджень) адміністрації ЗЗСО щодо встановлення режиму доступу до приміщень ЗЗСО (внутрішньо об'єктового режиму).

Силами діючих поліцейських ГУНП та УПО в січні-лютому 2024 року під охорону взято 106 шкіл, що знаходяться в зоні, наближеній до зони бойових дій або зони обстрілів, в яких відсутня фізична охорона з числа ДПО, приватних охоронних структур або муніципальна охорона, зокрема:

Дніпровський район – 35 ЗЗСО (20 619 дітей);

Синельниківський район – 33 ЗЗСО (12 906 дітей);

Павлоградський район – 18 ЗЗСО (11 534 дитини);

Криворізький район – 16 ЗЗСО (2 821 дитина);

Кам'янський район – 4 ЗЗСО (2 545 дітей).

До забезпечення охорони визначених закладів освіти (шкіл), починаючи з кінця січня 2024 року та протягом 6 місяців, залучаються 141 діючих поліцейських: УПО (39), ГУНП Дніпропетровської (62) та Луганської областей (40), з яких 106 основного складу, 35 – резерв.

Окремо слід зазначити, що вказані поліцейські пройшли психологічне тестування, перевірку силами підрозділів кадрового забезпечення, внутрішньої безпеки, криміналістичного аналізу.

У період з 02 по 07 січня 2024 року тимчасовими комісіями проведено співбесіди з кандидатами.

Відібрані кандидати, у період з 08 по 13 січня 2024 року, пройдений медичний огляд, що здійснювався медичними комісіями, із залученням фахівців територіальних медичних об'єднань МВС та психологів.

Поліцейські, які рекомендовані до участі у проєкті, у період з 15 по 21 січня 2024 року пройшли підвищення кваліфікації на базі вищих навчальних закладів МВС України в Дніпропетровській області та з 22 по 28 січня 2023 року – відповідне стажування.

Починаючи з 29 січня 2023 року, відібрані поліцейські забезпечують охорону визначених 106 закладів загальної середньої освіти в Дніпропетровському регіоні.

За результатами проведеної співбесіди, всі 106 кандидати допущені до участі у проєкті, також 35 кандидатів з резерву пройшли відповідні перевірки та співбесіду.

Поліцейські підрозділів ювенальної превенції територіальних (відокремлених) підрозділів поліції ГУНП в Дніпропетровській області були залучені до участі у складанні Паспортів безпеки закладів загальної середньої

освіти. Копії Паспортів безпеки закладів освіти в обов'язковому порядку систематизуються та зберігаються в електронних папках-накопичувачах працівників підрозділів ювенальної превенції.

Поряд з тим, поліцейськими територіальних (відокремлених) підрозділів поліції ГУНП у Дніпропетровській області здійснено виїзди до кожного закладу загальної середньої освіти, які визначені як першочергові до охорони діючими поліцейськими, з метою визначення особливостей об'єкта охорони, тривалості навчального процесу, наявності чи відсутності засобів відеоспостереження, тривожної сигналізації, систем контролю доступу, стаціонарних арочних металодетекторів, укриттів, якісного заповнення паспорта безпеки.

За необхідності, в межах компетенції, працівниками поліції надаються методичні рекомендації щодо удосконалення організації охорони та обладнання відповідними технічними засобами закладів освіти. З цією метою відбувається постійна комунікація з Управлінням поліції охорони у Дніпропетровській області.

Проведений аналіз результатів роботи офіцерів Служби освітньої безпеки доводить, що проєкт «Служба освітньої безпеки» є позитивно-дієвим та ефективним механізмом посилення безпечного освітнього середовища для дітей у закладах освіти і його сталість є запорукою суттєвого зниження рівня злочинності як серед дітей так і по відношенні до них. Подальше впровадження проєкту в усіх закладах загальної середньої освіти дозволить підвищити не лише рівень безпекової складової. Зокрема це стосується:

- підвищення рівня правосвідомості як здобувачів освіти так і освітян та батьків;

- налагодження комунікації поліції, освіти, представників територіальних громад, дітей та цивільного населення на кожній окремій територіальній одиниці;

- постійна присутність конкретного поліцейського в навчальних закладах забезпечить якісне та оперативне реагування на всі випадки протиправної поведінки;

- обізнаність поліцейського щодо потреб конкретної громади, допоможе визначати та якісно виконувати превентивну функцію таким чином, що відповідатиме запитам цієї громади і забезпечуватиме досягнення очікуваних результатів.

Відповідно до вищезазначеного, Наказом Національної поліції Украйни від 12.04.2024 № 398 «Про затвердження Положення про Управління організації служби освітньої безпеки Національної поліції України» затверджено Положення про Управління організації служби освітньої безпеки Національної поліції України [1].

Це Положення регулює питання діяльності Управління організації служби освітньої безпеки Національної поліції України. Управління організації служби освітньої безпеки Національної поліції України (далі – Управління) є самостійним структурним підрозділом центрального органу управління поліції, що керується Конституцією України та законами України, указами Президента

України і постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції України та законів України, актами Кабінету Міністрів України, міжнародними договорами України, які набрали чинності відповідно до Закону України «Про міжнародні договори України», а також іншими нормативно-правовими актами, у тому числі нормативно-правовими актами Міністерства внутрішніх справ України, організаційно-розпорядчими актами Національної поліції України, та цим Положенням. Діяльність Управління ґрунтується на принципах верховенства права, дотримання прав і свобод людини, законності, відкритості та прозорості, політичної нейтральності, взаємодії з населенням на засадах партнерства, безперервності.

Зазначеним Положенням [1] визначені наступні завдання Управління:

1. Участь у реалізації державної політики з питань організації безпечного освітнього середовища, захисту прав і законних інтересів учасників освітнього процесу у закладах загальної середньої освіти, здійснення у межах своєї компетенції профілактичної діяльності щодо запобігання вчиненню правопорушень, ужиття заходів, спрямованих на попередження та усунення загроз життю та здоров'ю учасникам освітнього процесу, запобігання дитячій бездоглядності, зокрема дітей не охоплених навчанням, виявлення причин і умов, які цьому сприяють, ужиття у межах компетенції заходів для їх усунення.

2. Моніторинг діяльності підпорядкованих підрозділів з метою виявлення причин і умов, які негативно впливають на ефективність виконання поліцейськими покладених на них завдань і функцій в освітньому середовищі, вжиття в межах компетенції заходів щодо їх усунення.

3. Здійснення координації діяльності, організаційно-методичного та інформаційного забезпечення підрозділів організації служби освітньої безпеки Національної поліції України.

4. Проведення превентивної роботи у закладах загальної середньої освіти, ужиття заходів щодо попередження негативних явищ в освітньому середовищі, у тому числі шляхом участі в підборі, професійному навчанні, мотивуванні поліцейських, контролю за їх роботою, а також упровадження та застосування в їх діяльності ефективних методів, критеріїв, алгоритмів, механізмів та інструментів підтримки і контролю.

5. Розвиток і впровадження програм співпраці поліції і закладів загальної середньої освіти, взаємодія з органами державної влади та місцевого самоврядування, громадськими та міжнародними організаціями у сфері безпеки та захисту прав учасників освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти, організації превентивної (профілактичної) роботи з ними.

Управління відповідно до покладених на нього завдань виконує наступні функції:

1) інформує керівництво Національної поліції України про стан виконання завдань, що належать до компетенції Управління;

2) організовує та здійснює в межах компетенції координацію діяльності підрозділів організації служби освітньої безпеки головних управлінь Національної поліції в областях та м. Києві та в межах компетенції взаємодіє з

Департаментом патрульної поліції під час здійснення ним координації діяльності підрозділів служби освітньої безпеки управлінь патрульної поліції (далі – підрозділи організації служби освітньої безпеки), а також бере участь у межах компетенції в розробленні проєктів нормативно-правових актів з питань діяльності підрозділів організації служби освітньої безпеки, опрацюванні розроблених іншими органами державної влади проєктів нормативно-правових актів, уносить пропозиції керівництву Національної поліції України щодо вдосконалення нормативно-правового забезпечення діяльності Управління та підрозділів організації служби освітньої безпеки;

3) в межах компетенції бере участь в організації та проведенні заходів щодо раннього попередження та евакуації учасників освітнього процесу, здійснює захист прав, інтересів і свобод, життя учасників освітнього процесу від протиправних посягань під час освітнього процесу, забезпечує створення умов для організації безпечного освітнього середовища, зокрема в частині підтримання в закладі загальної середньої освіти умов, що унеможливлюють заподіяння учасникам освітнього процесу фізичного та/або психологічного насильства;

4) забезпечує вжиття заходів щодо запобігання дитячій бездоглядності, зокрема сприяння у межах компетенції веденню обліку дітей шкільного віку у встановленому порядку;

5) здійснює співпрацю із суб'єктами освітньої діяльності, спрямовану на організацію, забезпечення та створення умов безпечного освітнього середовища для навчання здобувачів загальної середньої освіти та роботи працівників закладу загальної середньої освіти;

6) організовує проведення превентивних (профілактичних) заходів із учасниками освітнього процесу щодо виявлення та припинення кримінальних та адміністративних правопорушень, учинених дітьми та стосовно них у закладах загальної середньої освіти, недопущення втягнення дітей у протиправну діяльність, пияцтво, жебрацтво, наркоманію та іншу антигромадську діяльність;

7) в межах компетенції забезпечує вжиття заходів щодо запобігання та протидії вчинення домашнього насильства дітьми та стосовно них, жорстокого поводження з ними та реагування на такі факти;

8) забезпечує організацію превентивної (профілактичної) роботи щодо залучення дітей, які перебувають у конфлікті з законом, стали постраждалими (потерпілими) або свідками кримінальних та адміністративних правопорушень та інших учасників освітнього процесу до участі у просвітницько-профілактичних програмах та заходах;

9) здійснює організацію роботи з питань виявлення батьків або інших законних представників дитини, які ухиляються від виконання передбачених законодавством України обов'язків щодо створення належних умов для життя, навчання та виховання дітей;

10) здійснює внесення засновникам та керівникам закладів загальної середньої освіти, незалежно від форм власності, обов'язкових для розгляду подань про необхідність усунення причин і умов, що призводять до вчинення

дітьми та стосовно них адміністративних і кримінальних правопорушення та необхідності забезпечення закладу загальної середньої освіти технічними засобами охорони та фізичною охороною (за потреби);

11) забезпечує організацію здійснення співпраці з громадськістю з питань створення безпечного освітнього середовища;

12) приймає участь в організації роботи щодо протидії негативним викликам та небезпечним тенденціям у дитячому середовищі (безпека в мережі Інтернет, булінг (цькування), екстремальні розваги;

13) розглядає за дорученням керівництва Національної поліції України звернення і запити громадян, народних депутатів України, адвокатські запити та запити на інформацію, вивчає публікації і повідомлення в медіа з питань, що належать до компетенції Управління;

14) за погодженням з керівництвом Національної поліції України здійснює заслуховування керівників підрозділів організації служби освітньої безпеки з питань, віднесених до компетенції Управління;

15) здійснює вивчення передового досвіду правоохоронних органів іноземних держав у сфері протидії кримінальним правопорушенням проти громадської безпеки та порядку, особистих прав і свобод людини і громадянина, прийняття участі у наукових дослідженнях і розробленні за їх результатами державних програм боротьби зі злочинністю, а також підготовці інформаційно-аналітичних, методичних матеріалів щодо стану та підвищення ефективності протидії правопорушенням, які вчиняються проти дітей;

16) забезпечує організацію та проведення нарад, науково-практичних конференцій, семінарів, прес-конференцій, брифінгів за напрямами діяльності Управління;

17) організовує в установленому законодавством України порядку відбір, розстановку, переміщення та професійне навчання поліцейських Управління, забезпечує дотримання ними службової дисципліни та законності;

18) здійснює вивчення обставин і причин надзвичайних подій, що трапилися за участю працівників Управління, приймає участь у проведенні в установленому порядку службових розслідувань за фактами порушення службової дисципліни, вжиття заходів щодо притягнення винних осіб до дисциплінарної відповідальності;

19) організовує та здійснює діловодство в Управлінні;

20) здійснює виконання в межах компетенції завдань з мобілізаційної підготовки та готовності до організації та здійснення заходів цивільного захисту працівників Управління [1, с. 2-5].

Підводячи підсумки розгляду питання засад безпеки навчальних закладів України, як елементу сектору критичної інфраструктури в умовах правового режиму воєнного стану можна стверджувати наступне: зазначене питання є настільки актуальним, що не лише Міністерство внутрішніх справ, але й Міністерство освіти та науки, Мінінфраструктури, Мінсоцполітики, а також органи місцевого самоврядування роблять значні кроки для визнання навчальних

закладів України елементом сектору критичної інфраструктури в рамках діючого законодавства.

Список використаних джерел:

1. Наказ Національної поліції Украйни від 12.04.2024 № 398 «Про затвердження Положення про Управління організації служби освітньої безпеки Національної поліції України».

Актуальні секторальні проблеми стійкості критичної інфраструктури

Віктор Яценко,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 262 «Правоохоронна діяльність» Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна
e-mail: v.y.yatsenko@student.khai.edu,
ORCID ID 0009-0005-5563-0928
Сергій Лукашевич,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри права гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна
e-mail: s.lukashevych@khai.edu
ORCID: 0000-0001-8386-6237

ЩОДО ПЕРСПЕКТИВ ВІДКРИТТЯ ПОВІТРЯНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація: розглянуто питання відновлення роботи авіаційної галузі в умовах воєнного стану; визначено перелік факторів, від яких залежить успіх відкриття повітряного простору України.

Ключові слова: критична інфраструктура, авіаційна галузь, авіаперевезення, воєнний стан, безпека.

REGARDING THE PROSPECTS OF OPENING THE AIRSPACE OF UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW

Abstract: the issue of resuming the work of the aviation industry in the conditions of martial law was considered; the list of factors on which the success of the opening of the airspace of Ukraine depends is defined.

Keywords: critical infrastructure, aviation industry, air transportation, martial law, security.

На сьогодні в Україні гостро стоїть питання функціонування авіаційної галузі. З одного боку авіаперевезення повинні відбуватися у гарантовано безпечних умовах, з іншого – через зупинку цілої галузі виникають збитки у підприємств які працюють у цьому сегменті та недоотримання платежів у державний бюджет, а також додаткові витрати з держбюджету на компенсацію підприємствам які є у державній власності. Нагадаю, що в ДП «Украероруx» повідомили про закриття повітряного простору України для цивільних користувачів з 2:45 за київським часом 24 лютого 2022 року через високий ризик авіаційної безпеки для цивільної авіації. До сьогоднішнього дня українська влада шукає шляхи відновлення роботи повітряного транспорту.

Робота авіаційної галузі регламентується рядом нормативних документів. Відповідно до Закону України «Про критичну інфраструктуру» та постанови КМ України від 9.10.2020 № 1109 «Деякі питання об'єктів критичної інфраструктури», авіаційний транспорт відноситься до критичної інфраструктури [1, 2]. Ключовими законами в умовах воєнного стану у сфері захисту об'єктів критичної інфраструктури є Конституція України, закони України «Про оборону України», «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», «Про критичну інфраструктуру», «Про правовий режим воєнного стану» та інші.

На міжнародному рівні частина об'єктів критичної інфраструктури в умовах війни знаходиться під захистом Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року. У документі відсутнє саме формулювання терміну «критична інфраструктура», однак зазначається, що «будь які цивільні об'єкти не повинні бути об'єктом нападу або репресалій» [3]. Відповідно, можемо зробити висновок, що оскільки об'єкти критичної інфраструктури не відносяться до військових, то підпадають під дію даного документу. Окрім цього, документ забороняє піддавати нападу, знищувати чи виводити з ладу об'єкти, необхідні для виживання цивільного населення. Тут варто зазначити що російські військові систематично порушують міжнародні нормативно-правові акти. Ми постійно бачимо, що за одну із стратегічних цілей ворог обрав саме об'єкти критичної інфраструктури міст України, і навіть ті, що розташовані у глибокому тилу. На наших очах російські війська злочинно і масовано обстрілюють не тільки об'єкти критичної інфраструктури, а й багатоповерхові житлові будинки, лікарні, школи, торгівельні центри, приватні помешкання. Це підтверджено фактами періодичних групових та комбінованих ракетних ударів з акваторії Чорного моря, рубежів пуску над Каспійським морем, застосуванням стратегічної авіації з використанням різних типів ракет і керованих авіаційних бомб, а також безпілотних літальних апаратів, в тому числі іранських дронів-камікадзе.

Неважко дійти висновку, що руйнуючи об'єкти критичної інфраструктури, всупереч міжнародним правилам війни, ворог намагається маніпулювати психологічним та моральним станом цивільного населення. Формуючи внутрішній страх потенційних проблем (відсутності тепла взимку, загрози

блекаутів, відсутності питної води, медичного обслуговування, транспортного сполучення), він намагається доповнити процес активних бойових дій, ослабити наш тил та змусити прийняти його умови.

З наближенням другої річниці повномасштабної московитської агресії, в Україні все частіше лунали заяви про перспективи відновлення польотів цивільної авіації. Загалом дискусія триває ще з літа 2022 року. На мою думку, слід нагадати головні повідомлення офіційних осіб України про аеропорти і польоти цивільної авіації під час воєнного стану:

- **серпень 2022 року**: у Закарпатській облраді висловили впевненість, що за кілька місяців можна поновити польоти з аеропорту Ужгорода, де злітно-посадкова смуга майже впирається в держкордон. Пізніше голова Закарпатської облдержадміністрації Віктор Микита спростував інформацію;
- **квітень 2023**: у звіті Європейської організації з безпеки повітряної навігації (Євроконтроль) зазначили, що, ймовірно, цивільна авіація не літатиме над Україною до 2029 року;

пресслужба ДП «Украероруx», коментуючи звіт Євроконтролю, уточнила, що український повітряний простір відкриється відразу після завершення воєнних дій та перемоги України;

Майкл О'Лірі, гендиректор авіакомпанії Ryanair заявив, що готовий відновити роботу в Україні, як тільки стане безпечно літати;

- **червень 2023 року**: Україна представила європейським партнерам стратегію майбутнього потенціалу авіаційного ринку;
- Максим Козицький, керівник Львівської обласної військової адміністрації, заявив, що в Україні можуть частково відкрити повітряний простір та запустити аеропорт Львова;
- **листопад 2023 року**: керівник офісу президента Андрій Єрмак анонсував відкриття одного з аеропортів України для цивільних польотів;
- **лютий 2024 року**: ЗМІ повідомили, що аеропорт «Бориспіль» готовий відновити роботу за три тижні. Але лише після того, коли це дозволить безпекова ситуація;
- **11 березня 2024 року**: віце-прем'єр з відновлення — міністр з розвитку громад, територій та інфраструктури Олександр Кубраков повідомив, що Україна розпочинає офіційні переговори з регуляторами США та Євросоюзу щодо відновлення пасажирських авіаперевезень.

Загалом у інформаційному просторі можна зустріти багато думок фахівців у галузі авіації стосовно питання відновлення польотів цивільної авіації під час воєнного стану.

Зі слів Олега Бондара, експерта з авіаційного права, керуючого партнера юридичної компанії «ECOVIS Бондар та Бондар», стандарти та керівництва Міжнародної організації цивільної авіації (ICAO) щодо безпеки польотів не забороняють експлуатацію повітряних суден під час збройних конфліктів, але вимагають постійної оцінки загроз — а саме, сторін конфлікту, озброєння, що використовується, інтенсивності операцій тощо. Тобто відкриття повітряного простору теоретично має стати можливим після зменшення загроз до

прийнятного для безпеки польотів рівня. Також він наголошує, що відкриття або закриття повітряного простору над своєю територією є суверенним правом держави, без відповідного рішення якої відновлення польотів неможливе [4]. Водночас, за словами експерта, рішення про здійснення польотів приймають наступні зацікавлені суб'єкти, кожен з яких робить власну оцінку ризиків та загроз:

- держава, яка контролює повітряний простір;
- авіаперевізники;
- авіаційні влади авіаперевізників;
- провайдер аеронавігаційного обслуговування (Украероруx);
- аеропорти;
- інші зацікавлені сторони.

Андрій Гук, експерт з авіаційного права вважає, що все ж відновлення авіаперевезень в Україні можливе, але з дотриманням усіх умов безпеки під час війни. Головна ціль – забезпечити безпеку для пасажирів, але поки вона не буде стовідсотково гарантована – відновлення польотів буде неможливим [5].

Олів'є Янковець, директор Міжнародної ради аеропортів Європи (ACI EUROPE) вважає, що авіасполучення в Україні можуть відновити до кінця 2024 року. Він зазначив, що попри військові ризики Україна не зупиняє потяги, а вони є дуже повільними на відміну від літаків. Проте всі чомусь вирішили, що авіація більш небезпечна. За його словами, це не зовсім правильно з точки зору оцінки ризиків [6].

Голова Державної авіаційної служби Олександр Більчук під час публічного звіту про результати роботи відомства повідомив, що відновлення польотів цивільної авіації над Україною можливе лише після зниження ризиків до прийнятного за міжнародними стандартами рівня. "Міжнародні стандарти вимагають чітко ідентифікувати всі загрози і після цього визначити рівень ризику для кожної із них. На сьогодні ми маємо оцінку ризиків. Розробляються заходи, щоб знизити ці ризики до прийнятних. Коли ми зрозуміємо, що ризики є прийнятними – тільки після того розпочнуться польоти над Україною", – сказав Більчук. Він додає, що з метою забезпечення захисту цивільної авіації наразі, відповідно до Загальної оцінки рівня загрози та ризиків авіаційній безпеці ЦА у межах території України та повітряного простору над нею, затвердженої наказом Державіаслужби від 04.07.2023 № 438, територію України та повітряний простір над нею віднесено до конфліктних зон з високим ступенем ризику авіаційній безпеці [5].

Генеральний директор Ryanair Майкл О'Лірі в інтерв'ю "Інтерфакс-Україна" надав два можливих варіанти для відновлення польотів. Перший передбачав відновлення авіасполучення одразу після завершення війни, а другий – більш реалістичний, з варіантами відновлення невеликої кількості рейсів до кінця року. Він пояснив, що для отримання дозволу на відновлення польотів в Україні необхідно мати позитивний висновок EASA – Європейського агентства авіаційної безпеки, і, за його словами, українська сторона вже веде відповідні

переговори. Водночас він наголосив, що позитивне рішення EASA є ключовим моментом для відкриття можливості здійснювати польоти в Україну [7].

Кирило Новіков, авіаційний експерт та голова благодійного фонду "Допомога львівському оборонному кластеру" говорить, що: "виконання польотів з будь-якого аеропорту України можливі лише при наявності постійно діючої протиракетної та протиповітряної оборони. Це той фактор, який дозволить нам відновити польоти для цивільної авіації. Початок польотів з будь-якого аеропорту України, будь-яким авіаперевізником, має бути затверджений на міжнародному рівні, адже Україна є частиною Європейської системи повітряного простору, як з точки зору безпеки польотів так і аеронавігації. Відповідно, поки не буде чіткого рішення органів, які забезпечують безпеку польотів, до цього моменту говорити про відновлення польотів недоцільно". В свою чергу Кирило Новіков впевнений, що відновлення польотів цивільної авіації стане можливим після дозволу з боку Генштабу за умови повної комплектації засобами ППО кожного відкритого аеропорту і ділянок вздовж кордону та маршруту польотів [4].

Українська авіакомпанія SkyUp готова першою повернутися в небо, щойно воно відкриється для цивільної авіації. "Питаннями побудови діючої системи безпеки польотів займається глобальна екосистема, куди входять світові та регіональні компетентні організації. Якщо говорити про запуск роботи цивільної авіації до завершення війни, то очевидно, що першочерговий дозвіл має бути від Збройних Сил", – підкреслили в SkyUp [8].

Богдан Долінце, експерт із питань розвитку авіаційного ринку, розповів, що аеропорти Києва (Бориспіль, Жуляни) та Львова є головними претендентами на відкриття для відновлення цивільних авіаперельотів в Україні. Втім, на кого саме впаде вибір, залежить від їхньої готовності та наявності навченого персоналу, необхідних укриттів тощо. "Це залежатиме від того, наскільки кожен аеропорт продемонструє свою готовність і підтвердить авіарегулятору, що у них є навчений персонал, необхідні укриття, що вони підготовлені і можуть правильно діяти. Це може сказати лише відповідний аудит", – пояснив Долінце [9].

Поверненню розмов про можливість відновлення цивільних перельотів в Україні передувала заява міністра розвитку громад, територій та інфраструктури Олександра Кубракова про те, що Україна розпочинає офіційні переговори про відкриття пасажирських аеропортів. Зокрема:

- переговори вестимуться з авіаційними регуляторами США та Європейського Союзу (ЄС);
- також українська сторона консультується з адміністрацією цивільної авіації Ізраїлю, щоб запозичити досвід забезпечення безпеки польотів.

При цьому говорити про якісь конкретні терміни відновлення пасажирського авіасполучення, за його словами, поки не можна [9].

Фокусуючись на розгляді питання, хочу відзначити, що на даний час, від моменту початку російської агресії на постійній основі функціонує залізничне сполучення (часом у критичних умовах). Тому виникає думка , що цілком могло

б працювати і авіасполучення. Тим паче, що ми маємо хороший приклад з забезпеченням морського зернового коридору. Проте, не йдеться про відкриття усіх аеропортів (на сьогодні їх в Україні налічується 20), а тільки одного-двох і то, в умовах війни, всі потенційні маршрути цивільної авіації будуть орієнтовані в бік Європейського союзу.

При порівнянні залізничного та авіа транспорту виникають деякі подібності та розбіжності. З подібного – те, що обидва види транспорту є цивільними, відносяться до критичної інфраструктури, забезпечуються дороговартісними транспортними засобами, є вразливими та незахищеними проти атак з боку ворожих військових. З відмінного – залізничний транспорт більш повільний в русі, тому його легше атакувати, довжина складу потяга робить його легкою мішенню. Залізнична інфраструктура, включно з вокзалами, значно розгалужена за територією і тому існує дуже велика кількість потенційних точок для її атаки. У свою чергу, літаки є досить швидкими, і при використанні аеропортів, значно віддалених від ворожої території і зони бойових дій, навряд чи ворог зможе дотягнутися до них спеціальними ракетами. Для літака небезпечно, коли він на землі. Також аеропорт та летовище займають відносно невелику територію, яку легше буде захистити ешелонованою системою засобів ППО та ПРО. На додаток до цього, можливо, варто ще раз просити державу Ізраїль продати нам славнозвісний «залізний купол», або навіть розробити її український аналог.

Найбільш оптимальним варіантом, на думку автора, для авіасполучення є відкриття аеропорту «Львів» ім. Данила Галицького. Він, як і аеропорт «Бориспіль» має статус міжнародного, новий та має хорошу інфраструктуру, а менша пропускна здатність компенсується близькістю до кордону та віддаленістю від ворожої території, що в рази зменшує небезпеку для повітряних суден.

Отже, як видно з вище наведеного, питання відкриття повітряного простору України для цивільної авіації є складним, багатогранним, дискусійним та залежить від багатьох факторів. Визначальними у ньому є: тактична ситуація на фронті; стан готовності аеропортів, включно з системами внутрішньої безпеки, підготовленістю персоналу та укриттями для пасажирів; стан злітних смуг та їх захист; дозволи міжнародних регуляторів з авіаційної безпеки, таких як ICAO, IATA, EASA, EUROCONTROL; готовність авіакомпаній та операторів ринку розпочати роботу; готовність страхових компаній покривати ризики діяльності у сфері авіаперевезень; наявність ефективної системи ППО а також, можливо, винищувачів F16; дозволи Українських державних регуляторів (Міністерство інфраструктури, Державна авіаційна служба, відповідні органи військово-цивільних адміністрацій, підрозділи Укравіаруху і безпосередньо авіаційні військові департаменти); і, найголовніше – дозвіл від Генштабу Збройних Сил України.

Список використаних джерел:

1. Про критичну інфраструктуру: Закон України від 16.11.2021 № 1882-IX (поточна редакція від 01.01.2024). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20 (*дата звернення 07.05.2024*)

2. Деякі питання об'єктів критичної інфраструктури: Постанова Кабінету міністрів України від 09.10.2020 №1109 (поточна редакція 20.01.2024). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1109-2020-n#Text (*дата звернення 07.05.2024*)

3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року (Ст.52) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (*дата звернення 07.05.2024*)

4. Бабенко М. Названі умови відновлення польотів цивільної авіації в Україні — чи можливо під час воєнного стану**.** *The page від 16 березня 2024.* URL: https://thepage.ua/ua/economy/perspektivi-vidnovlennya-polotiv-civilnoyi-aviaciyi-v-ukrayini-u-2024-roci (*дата звернення 07.05.2024*)

5. Марущак О. Відновлення польотів з України: які є перспективи і що кажуть експерти. URL: https://tsn.ua/exclusive/vidnovlennya-polotiv-z-ukrayini-yaki-ye-perspektivi-i-scho-kazhut-eksperti-2387701.html (*дата звернення 07.05.2024*)

6. Пришляк Н. «Ризикована місія»: експерт оцінив можливість відновлення пасажирських авіарейсів. URL: https://www.unian.ua/economics/transport/vidnovlennya-aviareysiv-ekspert-ociniv-mozhlivist-z-tochki-zoru-bezpeki-12568857.html (*дата звернення 07.05.2024*)

7. В Україні анонсували відкриття аеропорту під час війни: наскільки це можливо. URL: https://visitukraine.today/uk/blog/2913/v-ukraini-anonsuvali-vidkrittya-aeroportu-pid-cas-viini-naskilki-ce-mozlivo (дата звернення 07.05.2024)

8. Ялівець Г. Відкрити небо над Україною: Чи можливо відновити авіасполучення до закінчення війни. *Бізнес Цензор від 05.02.2024*. URL: https://biz.censor.net/resonance/3470914/vidkryty_nebo-nad_ukrayinoyu_chy_mojlyvo_vidnovyty_aviaspoluchennya_do_zakinchennya_viyiny (дата звернення 07.05.2024)

9. Для аеропортів придумають спеціальні правила на випадок повітряних тривог: Хто відповідатиме за безпеку. *Патріоти України від 12.03.2024*. URL: https://patrioty.org.ua/society/dlia-aeroportiv-prydumaiut-spetsialni-pravyla-na-vypadok-povitrianykh-tryvoh-khto-vidpovidatyme-za-bezpeku-506386.html (дата звернення 07.05.2024)

10. Рильський Д. Чи реально відкрити аеропорти в Україні, поки триває війна, та чи стане в пригоді досвід Бен-Гуріону в Тель-Авіві — розмова з авіаекспертом. URL: https://nv.ua/ukr/ukraine/events/vidkrittya-aeroportu-v-ukrajini-ekspert-pro-perspektivi-i-nebezpeki-vidkrittya-aeroportu-u-viynu-50373621.html (дата звернення 02.05.2024)

11. Новіков К. Інфраструктура України умовно готова до відновлення авіаперевезень на 90% - експерт. *Укрінформ від 12.03.2024.* URL:

https://www.ukrinform.ua/amp/rubric-economy/3838896-infrastruktura-ukraini-umovno-gotova-do-vidnovlenna-aviaperevezen-na-90-ekspert.html (дата звернення 02.05.2024)

12. Відновлення авіасполучення в Україні - які перспективи. *Укрінформ від 22.02.2024.* URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3830665-vidnovlenna-aviaspolucenna-v-ukraini-aki-perspektivi.html (дата звернення 02.05.2024)

13. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII (поточна редакція від 31.03.2024). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text (дата звернення 01.05.2024).

УЧАСНИКИ КОНФЕРЕНЦІЇ

Автор	Сторінка
Filipenko N.	97, 124, 126, 130, 170
Grasis J.	9
Ivanovic A.	11, 126
Lukashevych S.	124, 130, 148, 177
Spitsyna H.	126
Білоха А.	13
Блага А.	17
Гладкова Є.	24
Гончаренко М.	31
Гордеюк А.	31, 34, 54, 77, 82
Гуцу С.Ф.	39
Данильян О.	45
Дзьобань О.	45
Дяченко З.	54
Ємець В.	97
Єрофєєнко Л.	60
Калюжний Д.	64
Каніщев Г.	69
Кобзіна А.	74
Козаренко Н.	17
Корнілов Д.	77
Лазарева Т.	82

Автор	Сторінка
Литвинов О.	8
Лукашевич Д.	162
Мовчан С.	17
Ніколаєнко Б.	88
Нор В.	94
Остропілець В.	137
Охрамович С.	97
Павликівський В.	100, 104
Пуха М.	88
Распутній Д.	104
Селевко В.	100
Степанюк А.	109
Стрельцова А.	34
Тищенко А.	60
Трофименко В.	113
Тур І.	69
Федосенко Н.	118
Халюзов Є.	137
Хлистун Ю.	142
Шевченко Н.	148
Шестак О.	39
Широка С.	153
Щиров О.	159
Юрченко В.	162
Язан Н.	170
Яценко В.	177

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Тези доповідей науково-практичної конференції

МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ДИСКУРС: СТІЙКІСТЬ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

(м. Харків, 14 травня 2024 року) Електронне видання.

Abstracts

of the Scientific and Practical Conference

INTERDISCIPLINARY DISCOURSE: SUSTAINABILITY OF CRITICAL INFRASTRUCTURE

May 14, 2024

Відповідальний за випуск С. Ю. Лукашевич
Технічний редактор Т. М. Лазарева
Коректор І. Ю. Тур
Комп'ютерне складання та верстання Т. М. Лазарева

Адреса редакційної колегії:
61070, Україна, м. Харків, вул. Манька, 17
Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»
тел. +38 (067) 575 83 94

Підписано до видання 22.05.2024
Ум. друк. арк. 21,5. Обл.-вид. арк. 20,65. Електронний ресурс